

“Als leerkracht ben je de regie kwijt over hoe je een boek wilt voorlezen”

Opvattingen van leerkrachten over digitaal voorlezen

Sanne Dondorff: S2599856

Groningen, 10 juni 2016

Bachelorscriptie Nederlandse taal en cultuur
Begeleider: Prof. dr. Kees de Glopper
Tweede beoordelaar: Melanie Hof

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘Opvattingen van leerkrachten in het basisonderwijs over digitaal voorlezen’. Ik heb deze scriptie geschreven naar aanleiding van een verkennend afstudeeronderzoek. Het afstudeeronderzoek is het laatste onderdeel dat ik uitvoer voor mijn bachelor Nederlandse Taal en Cultuur aan de Rijksuniversiteit in Groningen.

Het onderwerp van mijn scriptie vloeide voort uit het onderzoeksvoorstel dat ik tijdens het eerste semester van dit studiejaar maakte voor de cursus Methodologie. In het tweede semester kreeg ik de mogelijkheid het voorstel uit te voeren in de vorm van een onderzoek.

Allereerst wil ik Kees de Glopper bedanken voor zijn enthousiasme en intensieve begeleiding tijdens het uitvoeren van dit onderzoek. Hij heeft als docent altijd bruikbare feedback gegeven en stond open voor discussie over zowel de inhoudelijke kant van het onderzoek als voor de afstudeerprocedure in het algemeen. Ik heb het contact met Kees de Glopper als zeer prettig ervaren.

Daarnaast wil ik alle leerkrachten bedanken die mee hebben gewerkt aan mijn onderzoek. Ik waardeer het dat zij tijd hebben vrijgemaakt om vrijwillig een bijdrage te leveren. Zonder die bijdragen was dit onderzoek nooit tot stand gekomen.

Tot slot wil ik mijn moeder in het bijzonder bedanken. Niet alleen omdat ze altijd een luisterend oor bood, maar ook omdat ze steeds klaarstond om te sparren over het thema. Haar visie op het onderwijs en haar liefde voor het vak brachten mij iedere keer een stukje verder en zijn uiteindelijk een waardevolle aanvulling geweest in dit onderzoek.

Groningen, 2016

Sanne Dondorff

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over opvattingen die leerkrachten van groep 1 en 2 hebben over digitaal voorlezen. Eerder onderzoek naar digitaal voorlezen richt zich met name op de effecten ervan en minder op de opvattingen die leerkrachten erover hebben. Dat is jammer, want met die informatie kan inzicht verkregen worden in wat de reden is waarom leerkrachten digitale prentenboeken al dan niet toepassen in de klas. Bovendien kan die informatie gebruikt worden om digitale boeken in de toekomst effectiever vorm te geven.

Om inzicht te krijgen in de opvattingen van leerkrachten is een verkennend kwalitatief onderzoek uitgevoerd bestaande uit interviews. Tijdens de interviews zijn acht leerkrachten ondervraagd over de manier waarop ze het digitaal voorlezen toepassen in hun eigen klas. Daarnaast is geprobeerd hun motieven, houding en gedrag in kaart te brengen. De interviews zijn na afloop getranscribeerd en in het programma ATLAS.ti geanalyseerd.

De leerkrachten die zijn geïnterviewd voor dit onderzoek zijn, hebben over het algemeen negatieve opvattingen over het gebruik van digitale prentenboeken in de klas. Dit komt met name, omdat de digiboeke zoals ze nu bestaan, nog niet voldoende stroken met de (les)doelen die de meeste leerkrachten voor ogen hebben tijdens het voorlezen. Bij een traditioneel voorleesmoment verwacht de leerkracht een actieve houding van leerlingen, zodat ze gezamenlijk een les kunnen uitvoeren. Dat is niet het geval bij een digitaal voorleesmoment, waardoor het ook niet als een les wordt ingezet, maar als extra middel. Het digitale voorleesboek zou meer moeten aansluiten op de doelen die leerkrachten hebben met voorlezen wil het de traditionele variant kunnen vervangen.

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting	2
1. Inleiding	5
2. Theoretisch kader	6
2.1 Illustraties en geluid	6
2.2 Interactie	7
2.3 Ontwikkeling en voorleesdoelen	7
2.4 Zelfstandig lezen	8
2.5 Thema's in de klas	8
2.6 Ideale voorleesvorm	8
2.7 Gebruik van traditionele en digitale prentenboeken	9
2.8 Opvattingen van leerkrachten	9
3. Methode	11
3.1 Onderzoeksgroep	11
3.2 Onderzoeksinstrument	11
3.3 Onderzoeksprocedure	12
3.4 Data-analyse	13
4. Resultaten	14
4.1 Voor het lezen	14
4.1.1 Digitaal schoolbord	14
4.1.2 Digitaal voorlezen	14
4.1.3 Voorbereiding leerkrachten	15
4.1.4 Voorbereiding leerlingen	15
4.1.5 Vindwijze digitale prentenboeken	15
4.1.6 Uitkiezen digitaal prentenboek	16
4.1.7 (Voorlees)doelen	16
4.2 Tijdens het lezen	17
4.2.1 Fysiek belang	17
4.2.2 Interactie	18
4.2.3 Vertelstem en mimiek	19
4.2.4 Ontwikkeling van leerlingen	19
4.2.5 Illustraties	19
4.2.6 Filmpje	20
4.2.7 (On)rust	20
4.3 Na het lezen	21
4.3.1 Verwerking van een verhaal	21
4.4 Samengevat	21
4.4.1 Voordelen digitale prentenboeken	21
4.4.2 Nadelen digitale prentenboeken	22
4.4.3 Tussenoplossing	22
4.4.4 Ideale voorleesvorm	23

5.	Conclusie	24
5.1	Digitale middelen in de klas	24
5.2	Vorbereiding	24
5.3	Uitkiezen digitaal prentenboek	25
5.4	Voorleesdoelen	25
5.5	Filmpje	25
5.6	Voor- en nadelen digitale prentenboeken	26
5.7	Ideale voorleesvorm	26
6.	Discussie	28
6.1	Praktische implicaties	28
6.2	Sterktes en zwaktes van het onderzoek	28
6.3	Vervolgonderzoek	29
7.	Bibliografie	30
	Bijlage I: Interviewopzet	31
	Bijlage II: Interview leerkracht 1	33
	Bijlage III: Interview leerkracht 2	39
	Bijlage IV: Interview leerkracht 3	44
	Bijlage V: Interview leerkracht 4	50
	Bijlage VI: Interview leerkracht 5,6 en 7	55
	Bijlage VII: Interview leerkracht 8	64
	Bijlage VIII: Codetabel	71

1. Inleiding

Het voorlezen van prentenboeken is in een kleuterklas een reguliere activiteit. Voorlezen heeft een bewezen gunstig effect op de ontwikkeling van kleuters. Het is met name van invloed op de ontwikkeling van taal en geletterdheid bij jonge kinderen. Daarnaast biedt voorlezen ook de gelegenheid de algemene kennis uit te breiden, bijvoorbeeld door middel van het kennismaken met wiskundige- en sociaal-emotionele thema's in een prentenboek.

Tot voor kort lazen leerkrachten in het basisonderwijs leerlingen alleen voor uit traditionele prentenboeken, maar daar komt geleidelijk aan verandering in. Leerkrachten gebruiken steeds vaker ook digitale prentenboeken. Een digitaal boek is een boek dat digitaal bekeken en vaak ook beluisterd kan worden. Er zijn verschillende soorten digitale prentenboeken. Zo bestaan er varianten waarbij de platen gescand zijn en die op het digitale schoolbord zijn te bekijken. De leerkracht moet dan zelf het verhaal voorlezen. Er zijn ook meer interactieve boeken waaraan muziek, geluiden, een vertelstem en bewegende animaties zijn toegevoegd. Bovendien zijn er ook digitale boeken waarbij de vertelstem aan de lezer(s) vragen stelt over het verhaal. De meeste digitale prentenboeken worden via internet, tv of dvd aangeboden.

De komst van nieuwe, digitale prentenboeken hangt samen met de algehele digitalisering in het onderwijs. Nieuwe technologische ontwikkelingen gaan snel en de hoeveelheid beschikbare informatie en toepassingen groeit exponentieel. Helaas lukt het daarom niet iedere leerkracht om zich bewust, kritisch en actief in het veranderende medialandschap voort te bewegen, terwijl dat wel belangrijk is om te kunnen blijven participeren in het huidige, digitaliserende onderwijs.

In de loop der jaren is er veel onderzoek gedaan naar digitale prentenboeken. Die onderzoeken richten zich met name op de effecten van deze nieuwe manier van (voor)lezen. Een van die effecten is dat digitale prentenboeken de taalontwikkeling van kleuters stimuleren. De aanwezigheid van continu zichtbare platen zouden de woordenschat effectiever vergroten dan boeken met enkel statische afbeeldingen. Dat komt doordat kinderen beeld en tekst continu samen met elkaar zien en horen. Zo kan visuele en verbale informatie goed verwerkt worden, wat het begrip en het leren versterkt. Andere studies tonen echter aan dat de digitale extra's ook een negatief effect kunnen hebben. Het beeld en geluid kan bij sommige kinderen teveel afleiden.

In het onderzoek naar digitale prentenboeken is nog weinig aandacht voor of en hoe leerkrachten digitale prentenboeken gebruiken in de klas. Daarnaast is er ook niet veel bekend over de opvattingen die leerkrachten hebben over digitaal voorlezen. Dat is jammer, want met die informatie kan er inzicht verkregen worden in wat de reden is waarom leerkrachten digitale prentenboeken al dan niet toepassen in de klas. Die informatie kan vervolgens ook gebruikt worden om digitale prentenboeken in de toekomst beter vorm te geven voor zowel leerkracht als leerling. Om die reden wordt met dit onderzoek in kaart gebracht wat de opvattingen van leerkrachten in het basisonderwijs zijn als het gaat over digitaal voorlezen.

In het onderzoek staat de volgende onderzoeksvraag centraal: welke opvattingen hebben leerkrachten van groep 1 en 2 in het basisonderwijs over digitaal voorlezen?

2. Theoretisch kader

Tegenwoordig lezen leerkrachten niet meer alleen voor uit traditionele prentenboeken, maar ze gebruiken ook steeds vaker digitale prentenboeken. In de loop der jaren zijn er steeds positievere geluiden te horen over het gebruik van deze nieuwe prentenboeken. De bewegende beelden, het geluid en de muziek in digitale prentenboeken zouden een positief effect hebben op het verhaalbegrip, begrip van taal en de woordenschat bij kinderen (Daisy, Smeets, & Bus, 2009). Bovendien kunnen deze digitale extra's er, met name voor taalzwakke kinderen, voor zorgen dat ze een verhaal beter begrijpen. De keerzijde van deze nieuwe interactieve elementen is dat het bij sommige kinderen ook afleidend kan werken (Nationale Onderwijsgids, 2015). De verschillen tussen traditionele prentenboeken en digitale prentenboeken en de bijhorende mogelijke voor- en nadelen van beide typen boeken worden hieronder verder uiteengezet.

2.1 Illustraties en geluid

Een groot verschil tussen een traditioneel prentenboek en een digitaal boek is dat de illustraties op een andere manier worden gepresenteerd en digitale prentenboeken daarnaast ook geluid bevatten. Een traditioneel prentenboek heeft statische illustraties die tijdens het voorlezen niet continu zichtbaar zijn voor de klas. Een digitaal prentenboek daarentegen heeft meestal grote, kleurrijke platen, soms met bijbehorend interactief programma zodat kinderen op allerlei manieren met het verhaal bezig kunnen zijn. Er bestaan bijvoorbeeld interactieve platen waarbij leerlingen op allerlei hotspots kunnen drukken om zelf te kiezen of ze het verhaal willen horen, een spelletje willen spelen of juist muziek willen luisteren. Bij de digitale verhalen neemt de camera als het ware de bemiddelende rol van volwassenen over. Het digitale bord wordt de intermediair tussen het kind en de tekst.

Bus en de Jong (2007) verduidelijken het verschil van de illustraties, en de (veranderende) rol die leerkrachten daarbij hebben, in hun onderzoek over het uitbreiden van woordenschat bij kinderen aan de hand van levendige prentenboeken. De onderzoekers schrijven dat leerkrachten in hun onderzoek bij het voorlezen van een traditioneel prentenboek tekst aan relevante illustraties koppelen door met hun vinger te wijzen naar onderdelen van de illustraties als die in de tekst ter sprake komen. Leerkrachten doen dat ook door commentaar te plaatsen waarmee ze de tekst en illustraties met elkaar verbinden. Anderzijds leggen de onderzoekers uit hoe er bij een digitaal prentenboek wordt omgegaan met illustraties. Bij een digitaal boek wordt volgens hen de blik van kinderen van het ene naar het andere detail in de illustratie geleid, terwijl gelijktijdig de tekst over de gebeurtenissen verhaalt. Hierdoor slagen kinderen er volgens Bus en de Jong (2007) nog steeds in de juiste koppeling te maken tussen beelden en taal. Bovendien wordt de aandacht zo minder snel afgeleid van de hoofdlijn door andere, voor verhaalbegrip minder relevante, details in de rijke illustraties. Ondanks de positieve geluiden over de levendige illustraties van onder andere Bus en de Jong (2007) bestaat er bij leerkrachten ook de vrees dat de interactieve extra's ten koste gaan van verhaalbegrip, woordenschat en later ook het 'echte lezen' (Noorduijn, 2016).

Mirjam Noorduijn (2016) stelt dat met de bewegende illustraties, de muziek en alle andere digitale extra's van het digitale prentenboek een nieuwe vertel- en kunstvorm is ontstaan die op de grens van boek, spel en film ligt. Met andere woorden: er is een nieuw voorleesmiddel ontstaan. De vraag is of die nieuwe vertel- en kunstvorm wel dezelfde voorleesdoelen nastreeft en kan nastreven zoals het gebeurt bij het traditionele prentenboek. En of dat voor ieder kind werkt of met name voor taalzwakke kinderen?

2.2 Interactie

Leerkrachten krijgen bij digitale boeken niet alleen een andere rol als het gaat over illustraties, maar ook de manier van interactie tijdens een voorleesmoment verandert. Bij een traditioneel prentenboek wordt (woord)begrip onder andere gestimuleerd doordat de leerkracht vragen stelt voor, tijdens en na het voorlezen. Recente interactieve versies van digitale boeken zijn gemodelleerd naar vragen die leerkrachten (of andere volwassenen) normaal gesproken zouden stellen tijdens het voorlezen. Bij sommige boeken is er zelfs een automatische vertelstem die vragen stelt of feedback geeft. De vertelstem vraagt bijvoorbeeld naar de betekenis van een moeilijk woord of vraagt of de kinderen iets op het digitale bord willen aanwijzen.

Het nadeel van een vertelstem is dat het niet net als een volwassene een gesprek kan beginnen, terwijl die gesprekken belangrijk zijn voor de ontwikkeling van algemene communicatieve vaardigheden bij kinderen (Gosen, 2012). Gosen schrijft in haar onderzoek over de voorleesinteractie die onderzoekers Crain-Thoreson en Dale (1992) onderzochten. Crain-Thoreson en Dale (1992) menen dat kinderen hun productieve woordenschat vergroten als ze worden aangemoedigd te praten over het verhaal en de foto's. Een dergelijk gesprek kan een kind niet hebben met een computer, maar wel met een leerkracht en samen met andere klasgenoten. Verder toont Gosen in haar onderzoek uit 2012 aan dat de persoonlijke interactie van een leerkracht met een klas tijdens een voorleessessie waardevol is, omdat een leerkracht direct kan inspelen op datgene wat er gebeurt tijdens het voorlezen van een verhaal. Zo kan een leerkracht een kind dat is afgeleid tijdens het voorlezen direct weer bij de les roepen.

2.3 Ontwikkeling en voorleesdoelen

De interactie tussen een leerling en een leerkracht is ook waardevol bij het nastreven van (voorlees)doelen. (Voorlees)doelen kunnen een kind helpen zichzelf verder te ontwikkelen. De ontwikkeling van kinderen wordt bijgehouden door middel van het afnemen van toetsen, maar leerkrachten kunnen daarnaast ook op een informele manier de ontwikkeling van kinderen volgen, bijvoorbeeld door ze te observeren tijdens een voorleesmoment. Kinderen kunnen tijdens zo'n moment onder andere hun taalvaardigheid ontwikkelen door interactie met de leerkracht en door interactie met andere klasgenoten. De leerkracht heeft dan niet alleen de rol van degene die het verhaal voorleest of de kennis overdraagt, maar begeleidt kinderen ook in hun ontwikkelingsproces. Leren en ontwikkelen zijn immers ook een sociaal proces (Peters, Blauw de, Zandt van het, & Droop).

In de meeste gevallen houdt een leerkracht bij dat ontwikkelingsproces verschillende (voorlees)doelen in het achterhoofd. Zo kan een oriëntatie op schrift een doel zijn, maar ook het vergroten van de woordenschat, het leren navertellen van een verhaal of het versterken van het fonemische bewustzijn van kinderen (Peters, Blauw de, Zandt van het, & Droop). Gosen sluit aan op het gegeven dat de rol van een leerkracht belangrijk is bij de ontwikkeling van leerlingen. Volgens Gosen wordt de ontwikkeling van leerlingen het beste zichtbaar als de leerkracht tijdens het voorlezen of na afloop een gesprek aangaat met de leerlingen (Gosen, 2012).

Gosen onderbouwt haar stelling met het onderzoek van Sipe (2002), waarin wordt beschreven dat de verschillende (taal)activiteiten in een gesprekje, het dramatiseren, het met elkaar praten, het bekritisieren van een verhaal en het plaatsen van jezelf in het verhaal bijdraagt aan een actieve betrokkenheid. Bovendien heeft dit een positief effect op de ontwikkeling van kinderen. Die ontwikkeling wordt zichtbaar als een leerkracht samen met kinderen een prentenboek leest, maar niet als een kind individueel een prentenboek leest.

2.4 Zelfstandig lezen

Bovenstaande onderzoeken menen dat de aanwezigheid van leerkrachten om verschillende redenen van cruciaal belang is. In *De computer leest voor* van Daisy, Smeets en Bus (2009) staat daarentegen meer over het individueel lezen van digitale prentenboeken door kleuters. De onderzoekers doen verslag van een tweetal onderzoeken. In een van de onderzoeken experimenteren ze met de aanwezigheid van een docent op het moment dat een kleuter een digitaal prentenboek zelfstandig leest. De onderzoekers tonen aan dat ook wanneer een leerkracht op de achtergrond aanwezig is de meeste kinderen zicht goed zelfstandig kunnen redden met het lezen van een prentenboek. Daarnaast neemt de woordenschat nog steeds aanzienlijk toe, mits de prentenboeken op de computer routinematig (en geen incidentele) activiteiten zijn (Daisy, Smeets, & Bus, 2009).

2.5 Thema's in de klas

Uit onderzoek van Broekhof (2006) blijkt dat veel leerkrachten prentenboeken uitkiezen op basis van het thema dat op dat moment centraal staat in de klas. Sommige leerkrachten maken aansluitend op het thema een thematafel met daarop allerlei voorwerpen, waaronder prentenboeken, die met het thema te maken hebben. Soms mogen kinderen zelf ook boeken, knuffels en andere voorwerpen meenemen die bij het thema passen en op de tafel kunnen staan of liggen. Die voorwerpen worden ook gebruikt tijdens een kringgesprek of als een leerkracht een boek voorleest. Kinderen mogen de voorwerpen dan beetpakken en ze worden aangemoedigd erop te reageren. Door de woorden uit een prentenboek eerst aan de hand van voorwerpen te bespreken, hopen leerkrachten te ondervangen dat kinderen hun interesse verliezen (Broekhof, 2006).

Deze bevinding van Broekhof (2006) strookt niet met andere onderzoeken die gaan over de effecten van voorlezen en de manier waarop dat het beste uitgevoerd kan worden. Uit meerdere onderzoeken blijkt namelijk dat alleen luisteren naar verhalen het beste werkt om een verhaal beter te begrijpen en te onthouden. Het alleen luisteren naar verhalen is veelal het geval bij digitale prentenboeken. Het kind luistert naar het verhaal terwijl de camera helpt in te zoomen op voorwerpen die op dat moment van belang zijn, zonder dat kinderen zich laten afleiden (Bus & de Jong, 2007).

Om de thema's van digitale prentenboeken te blijven koppelen aan de thema die op dat moment centraal staan in de klas is het een mogelijkheid om gebruik te maken van zowel digitale prentenboeken als traditionele prentenboeken (Wetzer, 2009).

2.6 Ideale voorleesvorm

Volgens Daisy, Smeets & Bus (2009) zou het goed zijn als kinderen zowel individueel, in de klas, thuis, samen met andere kinderen en met een volwassene verhalen lezen. Niet alleen op de computer of via het digitale schoolbord, maar ook middels traditionele prentenboeken. Een dergelijke mix kan volgens de onderzoekers bevorderen dat allerlei, belangrijke aspecten van het voorlezen voldoende uit de verf komen, zoals interesse in een verhaal oproepen, hulp bieden bij moeilijke woorden en zinsfrasen, algemene communicatievaardigheden, aandacht erbij houden, inspelen op dagelijkse gang van zaken enzovoort. Door een ideale mix te vinden van het (voor)lezen van (digitale) prentenboeken ontstaan er kansen voor kinderen (Daisy, Smeets, & Bus, 2009).

2.7 Gebruik van traditionele en digitale prentenboeken

Hoe kan het dat, ondanks de vele positieve geluiden over het gebruik van digitale prentenboeken, er nog steeds leerkrachten zijn die de boeken niet gebruiken in de klas? Het onderzoek van Van Dijk (2003) lijkt dit te verklaren. In zijn onderzoek merkt hij op dat het gebruik van ICT op school zich nog in de fase bevindt van het leren van operationele vaardigheden. De voorzieningen op school en de leerkrachten zijn vaak minder adequaat dan de faciliteiten en vaardigheden van leerlingen thuis. Daarnaast meent van Dijk (2003) dat docenten alleen overtuigd zullen worden door digitale toepassingen als het daadwerkelijk een verbetering aan hun onderwijs geeft. Tot nu toe zijn er nog steeds docenten die meer negatieve- dan positieve kanten zien aan de digitalisering binnen het onderwijs (Van Dijk, 2003).

2.8 Opvattingen van leerkrachten

Het wel of niet toepassen van digitale prentenboeken kan te maken hebben met de opvattingen (ook wel: visie) van een leerkracht. Opvattingen kunnen omschreven worden als psychologische inzichten en stellingen waarvan een persoon voelt en denkt dat deze waar zijn. Mensen proberen de wereld om hen heen als het ware te begrijpen aan de hand van opvattingen die ze hebben (Richardson, 2003).

Opvattingen worden in de literatuur ook wel 'beliefs' genoemd. Er bestaan veel verschillende definities van de term beliefs, omdat er in diverse studies onderzoek naar is gedaan. In het onderzoek van Pajares (1992) wordt een goede definitie van beliefs gegeven van Rokeach (1968). Rokeach (1968) omschrijft beliefs als proposities die worden afgeleid uit wat iemand zegt of wat iemand doet. Volgens de onderzoeker bestaan beliefs uit drie componenten: een cognitief component dat kennis representeert, een affectief component dat in staat is emoties op te wekken en tot slot een gedragscomponent dat wordt geactiveerd als iemand een handeling moet verrichten.

Pajares (1992) meent dat beliefs ontstaan door culturele en sociale opvoeding. Deze 'culturele transmissie' bestaat uit drie onderdelen: enculturatie, educatie en scholing. Enculturatie is als het ware een incidenteel proces. Mensen leren een cultuur (en alle waarden en normen die daarbij horen) aan tijdens verschillende momenten in hun leven. De beliefs die dan ontstaan, ontstaan onbewust en zijn meestal impliciet. Educatie is een direct proces. Het is het direct aanleren van kennis en gedrag. Tot slot is scholing het leerproces dat buiten school om plaatsvindt. De beliefs die ontstaan tijdens educatie en scholing zijn vaak expliciet.

Beliefs van mensen komen niet altijd overeen met de manier waarop ze handelen. Als overtuigingen in strijd zijn met de manier waarop iemand handelt, kan het zijn dat die persoon andere, 'zwaardere' overtuigingen heeft die het handelen wél verklaren. De kunst is om die zwaardere overtuigingen te achterhalen (Pajares, 1992).

Opvattingen kunnen over talloze zaken gaan, zo ook over het leren in het onderwijs. Leerkrachten kunnen opvattingen over leren vormen op basis werkervaring, studie-ervaring, meningen van anderen en onderwijstheorieën. Daarnaast hangen de opvattingen vaak samen met het karakter van een leerkracht en de visie van een school (De Vries, 2004).

Naast opvattingen over leren, kan een leerkracht ook meer specifiek opvattingen hebben over (traditioneel) voorlezen. Onder andere onderzoek van Ghonem-Woets (2009) zet de opvattingen van leerkrachten over het voorlezen van traditionele prentenboeken uiteen. Voor het onderzoek is bij 156 leerkrachten in Nederland een vragenlijst afgenomen. De vragen gingen over de frequentie van voorlezen, de opleiding van leerkrachten, de visie van leerkrachten wat betreft vak- en vormingsgebieden, de beschikbaarheid van prentenboeken op school enzovoort. De hoofdconclusie van het onderzoek is dat alle leerkrachten voorlezen een belangrijk en

onmisbaar onderdeel vinden binnen het kleuteronderwijs. Voorlezen leent zich volgens leerkrachten voor veel vak- en vormingsgebieden. Zo kan het een positief effect hebben de sociaal-emotionele ontwikkeling, de taalontwikkeling, de wiskundige ontwikkeling, de motorische ontwikkeling en de literaire ontwikkeling (Ghonem-Woets, 2009). Het is dan ook niet gek dat de meeste leerkrachten voorlezen een belangrijk onderdeel vinden binnen het onderwijs en dat het een reguliere activiteit is.

Leerkrachten kunnen ook opvattingen hebben over digitale prentenboeken en het gebruik daarvan in de klas. In onderzoek van Tondeur en anderen uit 2008 worden opvattingen van leerkrachten over educatie in verband gebracht met de mate van computergebruik in de klas. De onderzoekers maken onderscheid tussen leerkrachten met constructivistische opvattingen en leerkrachten met traditionele opvattingen. Een opvallende conclusie is dat de leerkrachten met constructivistische opvattingen vaker gebruik maken van een computer in de klas. Leerkrachten met traditionele opvattingen daarentegen minder (Tondeur, Hermans, Braak van, & Valcke, 2008).

Al met al komen opvattingen van leerkracht tot stand op basis van impliciete ervaringskennis. Tot nu toe is er slechts minimaal inzicht in die opvattingen van leerkrachten. Dat is jammer, want de opvattingen spelen een belangrijke rol bij het integreren van nieuwe kennis en technologie in het handelen van leraren in de praktijk. Als we kijken naar het digitaal voorlezen dan kunnen opvattingen van leerkrachten ons dus meer vertellen over hoe en waarom ze de digitale boeken al dan niet toepassen in de klas.

3. Methode

Om de opvattingen van leerkrachten over digitaal voorlezen te onderzoeken, is een verkennend, kwalitatief onderzoek uitgevoerd. In dit hoofdstuk wordt de opzet van het onderzoek uiteengezet en worden de daarin gemaakte keuzes gemotiveerd.

3.1 Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit mannelijke en vrouwelijke leerkrachten van groep 1 en 2 in het basisonderwijs. Het onderzoek beperkt zich tot leerkrachten van de kleutergroepen, omdat zij van alle leerkrachten in het basisonderwijs het meest te maken hebben met digitale prentenboeken.

De deelnemers zijn telefonisch of per mail benaderd door gebruik te maken van contacten uit mijn netwerkkring. Er is gekozen vooral gebruik te maken van een bestaande netwerkkring, omdat hiermee de kans groter was dat leerkrachten mee wilden werken aan het onderzoek. Op die manier was er sprake van een selecte, doelbewuste steekproef: een zogenaamde gelegenheidsstreekproef (Denscombe, 2014).

Bij de benadering van leerkrachten is aangegeven dat het niet uitmaakt in welke mate zij digitale prentenboeken inzetten in hun klas. Het is namelijk zowel interessant om te weten waarom een leerkracht digitale prentenboeken wel gebruikt als waarom een leerkracht ze niet gebruikt.

Voorafgaande het onderzoek is bepaald dat er minimaal acht leerkrachten geïnterviewd moesten worden om aannemelijke conclusies te kunnen trekken. Dat aantal is gehaald. Vijf leerkrachten zijn individueel geïnterviewd en bij drie leerkrachten is een groepsinterview afgenomen.

3.2 Onderzoeksinstrument

Door middel van interviews is geprobeerd een diepgaand inzicht te verkrijgen in de opvattingen van de leerkrachten over digitaal voorlezen. Bovendien was het streven om tijdens de interviews zaken als beleving, motieven, houding, gedrag en ervaring van leerkrachten in kaart te brengen. Tot slot is geprobeerd tijdens de interviews complexe thema's te bespreken en nieuwe informatie te verzamelen.

In dit onderzoek zijn gestructureerde diepte-interviews afgenomen aan de hand van een interviewleidraad. Er is gekozen voor een gestructureerd interview, zodat met de interviews zoveel mogelijk dezelfde informatie kon worden verzameld en de uitkomsten na afloop nauwkeurig met elkaar konden worden vergeleken. Daarnaast is met een diepte-interview getracht een gesprek en op gang te brengen om de ideeën en opvattingen van leerkrachten goed te kunnen achterhalen.

De leidraad in de interviews bestond uit twee verschillende soorten vragen: achtergrondvragen en inhoudelijke vragen. De inhoudelijke vragen, die in ieder interview aan bod zijn gekomen, zijn opgesteld op basis van studies van Ghonem-Woets (2009), Daisy, Smeets & Bus (2009), Bus en de Jong (2007) en De Vries (2004). Deze studies gaan samengevat over (digitaal) voorlezen, effecten van voorlezen en opvattingen van leerkrachten. Met de inhoudelijke werd gestreefd meer te weten te komen over hoe leerkrachten (digitaal) voorlezen in de klas en wat hun opvattingen daarover zijn. Met de achtergrondvragen (vragen over leeftijd, groepsgrootte, aantal jaren onderrichtservaring etc.) hoopte ik te kunnen bekijken of deze informatie van invloed is op de manier waarop een leerkracht gebruik maakt van digitale prentenboeken.

De inhoudelijke interviewvragen zijn vooraf ingedeeld in vier categorieën: vragen over voor het voorleesmoment, vragen over tijdens het voorlezen, vragen over na het voorleesmoment en een aantal samenvattende vragen. Door de vierdeling aan te houden in de interviews is het verloop van interviews constant helder gebleven.

Om inzicht te krijgen in zaken die een rol spelen voordat een digitaal voorleesmoment start, zijn er vragen gesteld over bijvoorbeeld de voorbereiding van de leerkracht, de mate waarin de leerkracht de leerlingen voorbereid, maar ook in hoeverre een leerkracht bekend is met digitale prentenboeken, hoe hij of zij de boeken opzoekt en hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij hem of haar in de klas. Tot slot zijn er ook vragen gesteld over de voorleesdoelen die een leerkracht belangrijk vindt en of die doelen hetzelfde zijn bij een traditioneel prentenboeken en een digitaal prentenboek.

Aspecten die relevant zijn tijdens het voorlezen, zijn in kaart gebracht door met name vragen te stellen over de mate van interactie tijdens een digitaal voorleesmoment. Het is belangrijk hier inzicht in te krijgen, omdat dit het grootste verschil lijkt te zijn tussen het traditionele- en digitale voorlezen. Er zijn verder ook vragen gesteld over de manier waarop een leerkracht zicht heeft op het verhaalbegrip bij leerlingen tijdens een digitaal voorleesmoment en wat een leerkracht vindt van de nieuwe rol die hij of zij heeft bij de nieuwe manier van voorlezen.

Ten derde zijn vragen gesteld over zaken die na het voorlezen aan de orde komen, zoals hoe het verwerkingsproces van een verhaal. Er is gesproken over hoe dat proces eruitziet nadat een boek digitaal is voorgelezen en of dat anders is dan bij een traditioneel prentenboek.

Tot slot zijn met de samenvattende vragen alle voor- en nadelen van digitale prentenboeken op een rijtje gezet en werd de leerkrachten gevraagd welke voorleesvorm zij het meest ideaal vinden.

Naast het stellen van de vooraf opgestelde inhoudelijke vragen was er tijdens de interviews ruimte om extra vragen te stellen. Hier is bewust voor gekozen, zodat er ook ruimte was voor discussie tijdens de interviews. De complete interviewvragenlijst en de uitgewerkte interviews vindt u in de bijlagen vanaf pagina 30.

3.3 Onderzoeksprocedure

De leerkrachten zijn voordat het interview werd afgenomen via de mail kort geïnformeerd over de achtergrond van het onderzoek, de duur en het doel van het interview. Door de deelnemers van te voren niet te veel te informeren over het onderzoek is getracht te voorkomen hen van te voren in een bepaalde richting te sturen.

De interviews zijn afgenomen op de school van de desbetreffende leerkracht(en). De deelnemers bevonden zich zo in een vertrouwde omgeving en de onderzoeker kreeg op die manier een beeld van de werkomgeving van de leerkracht.

Bij ieder interview is voorafgaand om toestemming gevraagd voor het opnemen van de interviews met een mobiele telefoon. De opnames zijn gebruikt om de interviews na afloop te transcriberen, zodat ik tijdens het interview mijn volledige aandacht bij het gesprek kon houden. Daarnaast is benadrukt dat de resultaten anoniem blijven en dat leerkrachten de resultaten terug kunnen lezen in de scriptie die verslag doet van het onderzoek. Ten derde werd de duur van het interview nogmaals benoemd en werd opnieuw kort uitgelegd wat de achtergrond van het onderzoek is. Na het beantwoorden van eventuele vragen van de leerkracht(en), startte het interview met de eerste vraag.

3.4 Data-analyse

De interviews zijn na afloop aan de hand van de telefoonopnames zo letterlijk mogelijk getranscribeerd in Word. Deze bestanden zijn vervolgens geïmporteerd en geanalyseerd in het programma ATLAS.ti (afgekort: Atlas). Atlas is een programma dat kwalitatieve analyse van tekstuele, grafische en audiovisuele data kan ondersteunen. Met behulp van het programma is het onderzoeksmateriaal gecodeerd en er is commentaar, in de vorm van memo's, toegevoegd. De codes komen overeen met de thema's van de inhoudelijke interviewvragen. Vervolgens zijn verschillende onderdelen van de interviews met elkaar vergeleken en is gekeken welke zaken verschillen en of er zaken aan elkaar gerelateerd zijn. De uitkomsten van deze analyse zijn tot slot in verband gebracht met theorieën over en onderzoek naar digitaal voorlezen, waarna er antwoord kon worden gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek. De complete analyse van de interviews in ATLAS.ti kunt u bekijken in bestand 'Digitale prentenboeken in het basisonderwijs Sanne Dondorff.atlcb'.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek beschreven in volgorde van de leidraad die ook tijdens de interviews is gehanteerd. Naast opvattingen van leerkrachten worden ook praktijkonderdelen besproken. De resultaten bestaan uit uitspraken van leerkrachten en informatie over de codes die zijn toegepast in het analyseprogramma ATLAS.ti. In de bijlagen staan de uitgewerkte interviews en een volledige tabel met de codes.

4.1 Voor het lezen

De resultaten over voor het lezen gaan over zaken die vóór een digitaal voorleesmoment een rol spelen, zoals hoe leerkrachten zich voorbereiden op een voorleesmoment, op welke manier zoeken ze digitale boeken, in hoeverre zijn leerkrachten bekend met digitale middelen en hoe ziet een digitaal voorleesmoment eruit in de klas.

4.1.1 Digitaal schoolbord

Alle leerkrachten die zijn geïnterviewd, beschikken sinds een aantal jaren over een digitaal schoolbord (afgekort: digibord) in de klas. Geen enkele leerkracht heeft bij de komst van het digibord een uitleg gekregen op welke manier ze het digibord het beste in kunnen zetten. Dat geldt ook voor de inzet van digitale prentenboeken. De scholen reiken weinig praktische handvatten uit, waarmee leerkrachten de nieuwe digitale middelen zo goed mogelijk in kunnen zetten. Een van de leerkrachten zegt: “De digitale prentenboeken en het digitale voorlezen worden niet vanuit de school aangeboden of gestimuleerd. Ik heb ook nog nooit gehoord waarom je digitale prentenboeken zou moeten toepassen, wat er goed aan is. Ook niet vanuit een studiebijeenkomst. Ik zou er zelf dingen bij kunnen bedenken, maar het is niet zo dat het ons is toegelegd. Dat is jammer, want ik denk dat als ik weet wat er goed aan is, dat ik er positiever over zou zijn.” Een andere leerkracht vertelt: “Sinds een aantal jaren hebben wij in de klas een digibord dat we vrij regelmatig gebruiken. Maar we zijn nog wel zoekende naar het gebruik ervan, hoe we het bord zo goed mogelijk kunnen inzetten, hoe we materiaal kunnen vinden dat we via het digibord kunnen gebruiken.”

4.1.2 Digitaal voorlezen

De manier waarop leerkrachten digitale prentenboeken inzetten in de klas verschilt per leerkracht. Sommigen gebruiken de digitale boeken alleen klassikaal en anderen laten leerlingen ook individueel via een iPad of de computer het boek bekijken. Er zijn ook leerkrachten die zoveel mogelijk proberen te variëren met de groepsgrootte, omdat volgens hen iedere vorm zo zijn eigen positieve effecten heeft op de kinderen. Eén van de leerkrachten meent dat je met kleine groepen beter details van een verhaal en de illustraties kan bespreken. Bovendien zouden kinderen die in een grote groep introvert zijn ook de kans krijgen iets te zeggen. Aan de andere kant vindt de leerkracht dat kinderen in een groep leren van de onderlinge interactie met elkaar: “Samen bereik je veel interactie en ik merk dat ze het ook leuk vinden om met elkaar naar een boek te luisteren en het erover te hebben.”

Een voordeel van individueel een prentenboek bekijken en lezen is volgens de meeste leerkrachten dat leerlingen een boek kunnen bekijken, ook als ze nog niet kunnen lezen. Bovendien menen sommigen dat individueel een digitaal prentenboek bekijken een groot voordeel is voor leerlingen met een taalachterstand: “Je kunt leerlingen na het klassikaal voorlezen van het verhaal ze ook daarna het verhaal weer even laten kijken via de computer. Voor de kinderen die net nog weer wat extra woordenschat nodig hebben. Dat vind ik wel een groot voordeel.”

Ondanks deze voordelen vindt een aantal leerkrachten de individuele voorleesvorm te veel werk, omdat niet alle kleuters zichzelf kunnen redden met een iPad of een computer. Zo legt een juf uit: “Misschien als we straks iPads hebben in de klas dat kinderen dan wel individueel

kunnen lezen. Maar dat is nu nog wat lastiger. Als we dat gaan doen dan zou je ook een app moeten hebben ofzo dat kinderen het boek zelf aan kunnen klikken Dat ze zich redden met een iPad, anders heb je er alleen maar extra werk van.” Een andere leerkracht sluit hierop aan en zegt: “De filmpjes zijn ook heel kort. Dus als je bij ieder kind of een tweetal moet helpen, dan is het filmpje zo afgelopen en moet je de volgende weer helpen. Dat werkt niet.”

Iedere leerkracht past een digitaal prentenboek toe op een andere manier, maar er is ook een overeenkomst. Iedere leerkracht zet het digitale boek namelijk klassikaal in en zit er altijd zelf ook bij in de kring. Sommigen vullen de klassikale voorleesmomenten aan met individuele voorleesmomenten of voorleesmomenten in een kleine groep.

4.1.3 Voorbereiding leerkrachten

Zeven van de acht leerkrachten geven aan dat ze een digitaal voorleesmoment meer en beter voor moeten bereiden dan een traditioneel voorleesmoment. Eén van de juffen zegt: “Nadelig van online prentenboeken vind ik wel dat je het van tevoren klaar moet hebben staan, want heel veel stemmen zijn niet leuk, of te zacht of met een accent. Dat moet ik dus even voorbereiden, dat kan ik dan niet ‘tik tik’ even gauw opzoeken.”

De meeste (ervaren) leerkrachten pakken sneller een traditioneel prentenboek, zonder het voor te bereiden, omdat ze vinden dat ze genoeg ervaring hebben met het bedenken van stemmetjes, interactie, en het stellen van vragen: “Nee, ik bereid een traditioneel voorleesmoment niet voor. Dat heeft ook te maken met een stukje ervaring. Eerder deed ik dat wel, maar dat is zo langzamerhand een stuk ervaring. Je reageert vooral heel sterk op wat er uit de kinderen komt. De kinderen reageren altijd wel dus daar ga je ook op in.”

Het is opvallend dat een van de jongere juffen meent dat ze een digitaal voorleesmoment juist minder goed hoeft voor te bereiden, omdat ze het filmpje snel aan kan zetten. Een traditioneel voorleesmoment bereidt ze daarentegen beter voor, omdat ze van te voren goed in haar hoofd wil hebben hoe het verhaal loopt, welke stemmetjes ze bij welk personage kan toepassen en welke vragen ze aan de leerlingen kan stellen. Over haar voorbereiding zegt ze: “Nou, ik bereid mijzelf bij een digitaal prentenboek wel minder voor. Ik hoef het boek niet helemaal meer zelf te lezen, ik bekijk alleen het filmpje. Als je zelf een boek gaat voorlezen dan kijk je van te voren vaak even waar het over gaat, welke vragen je kan stellen enzovoort. Die voorbereiding heb je meer als je gewoon voorleest merk ik zelf. Ja en als je een filmpje opzet dan ga ik het niet eerst helemaal zelf zien. Al met al is die voorbereiding minder.”

4.1.4 Voorbereiding leerlingen

Zeven leerkrachten leggen tijdens de interviews uit dat ze leerlingen niet voorbereiden op een digitaal voorleesmoment, omdat ze geen actieve houding van de leerlingen verwachten. Het is opvallend dat dit de leerkrachten zijn die aangeven het gevoel te hebben zichzelf beter voor te moeten bereiden op het voorlezen van een digiboek dan een traditioneel boek.

De juf die aangeeft een digitaal voorleesmoment minder voor te bereiden zegt daarentegen dat ze de kinderen van te voren beter voorbereidt op een digitaal voorleesmoment dan op een traditioneel voorleesmoment. Ze doet dat bijvoorbeeld door de kinderen kort te vertellen waar het verhaal over gaat en door ze een aantal vragen mee te geven die ze na afloop klassikaal moeten beantwoorden.

4.1.5 Vindwijze digitale prentenboeken

Voordat een voorleesmoment start, zoeken leerkrachten digitale boeken op via internet. Ieder doet dat op een eigen manier. De één zoekt de boeken via Google, een ander raadpleegt Pinterest of YouTube en weer een ander krijgt de boeken aangeboden via de server van school. Een aantal leerkrachten geeft aan dat ze het handig zouden vinden als er een website bestond waar ze snel en heel specifiek op een bepaald thema digitale prentenboeken kunnen vinden. Zo zegt een

leerkracht: “Ik mis eigenlijk een kant en klare site waar ik alle boeken kan zoeken en bijvoorbeeld ook specifiek kan zoeken op termen als ‘Rupsje Nooitgenoeg. Dat ken ik nog niet. Dat zou het zoeken naar de boeken wel wat gemakkelijker maken.”

4.1.6 Uitkiezen digitaal prentenboek

Als leerkrachten een digitaal prentenboek uitkiezen, letten ze meestal op de volgende aspecten:

- Illustraties: of de kwaliteit van de illustraties goed is (vier keer genoemd).
- Geluid: of de kwaliteit van de muziek en het geluid goed is (een keer genoemd).
- Taalgebruik: of het taalgebruik past bij het niveau van de leerlingen (drie keer genoemd).
- Thema: of het boek past bij het thema dat op dat moment centraal staat in de klas (zeven keer genoemd).
- Vertelstem: of de kwaliteit van de vertelstem goed is (vier keer genoemd).
- Voorkeur van leerlingen: of het boek de voorkeur heeft van de leerlingen (drie keer genoemd).

Leerkrachten letten er met name op of het boek past bij het thema dat op dat moment centraal staat in de klas. Ze vinden dat belangrijk, omdat het thema op die manier op verschillende momenten en tijdens verschillende activiteiten terugkomt en ze menen dat leerlingen daar veel van leren. Zo zegt een leerkracht: “Ze zijn dan steeds op verschillende manieren met het thema bezig en daar leren ze veel van.”

Naast dat ze letten op het thema, bekijken de leerkrachten ook goed of de kwaliteit van de illustraties, muziek en de vertelstem goed is. Bijna iedere juf benoemt in het interview dat de kwaliteit van de boeken heel verschillend is, met name op het gebied van de illustraties, de muziek en de vertelstem. Als de kwaliteit slecht is dan kiezen ze er niet voor om het boek te gebruiken in de klas. Daarnaast geven drie leerkrachten aan dat sommige boeken ingesproken zijn door een stem met een accent: “Ik heb wel eens een boek voorgelezen met een Brabants accent. Kinderen vinden dat heel gek en ze liggen de helft van de tijd dubbel. Dat werkt niet.”

Ten derde letten leerkrachten vaak op het taalgebruik. Ze proberen een boek te kiezen dat zoveel mogelijk aansluit op het taalniveau van de leerlingen: “Als het niveau past bij het niveau van de leerlingen dan kunnen ze er ook daadwerkelijk iets van leren.”

Tot slot houden leerkrachten rekening met de voorkeur van de kinderen. De voorkeur van de leerlingen zelf is volgens hen ook belangrijk, omdat een verhaal ze dan boeit en ze daardoor vaak actief betrokken zijn bij een verhaal.

4.1.7 (Voorlees)doelen

Sommige leerkrachten stellen voordat ze beginnen met voorlezen een aantal voorleesdoelen op. De belangrijkste doelen zijn:

- Begrijpend luisteren: luisteren naar een verhaal, zonder dat je daar per se beeld bij ziet, en daarna snappen waar een verhaal over gaat (acht keer genoemd).
- Sociaal-emotionele ontwikkeling: je kunnen verplaatsen in de personages en hetgeen wat ze meemaken (drie keer genoemd).
- Taalontwikkeling: op allerlei vlakken, waaronder de woordenschat vergroten (vijf keer genoemd).
- Verhaal voorspellen: leren een verhaal te kunnen voorspellen (zes keer genoemd).
- Ontspanning: voorlezen moet leuk zijn. Een moment van ontspanning (vier keer genoemd).

- Concentratieduur: leerlingen leren zich steeds een beetje langer te kunnen concentreren (een keer genoemd).
- Boekoriëntatie: leren hoe een boek eruit ziet, dat je van links naar rechts leest, waar de titel staat enzovoort (negentien keer genoemd).

Eén van de leerkrachten vindt het belangrijk om de voorleesdoelen die zij nastreeft te koppelen aan de manier van interactie tijdens het voorlezen: “Ik stem mijn manier van interactie graag af met de doelen die ik van te voren opstel. Die doelen zijn belangrijk voor de ontwikkeling van de kinderen. Als leerkracht weet ik het beste welk doel en welke ontwikkeling belangrijk is voor de leerlingen. Als je een digitaal boek gebruikt, kan je lastig je eigen doelen afstemmen met de inhoud van een digitaal boek, omdat daarin min of meer alles vaststaat. In die zin heb je geen vrijheid meer.” Een andere leerkracht sluit hierop aan en meent dat dit de hoofdreden is waarom ze amper gebruik maakt van digitale boeken. Zij kent nog geen digitale boeken waarbij tussendoor vragen worden gesteld. Als die vragen wel tussendoor worden gesteld, zou een digitaal boek dichterbij de doelen komen die zij zelf ook heeft met voorlezen.

Drie andere leerkrachten leggen uit dat zij de voorleesdoelen van te voren niet voor zichzelf bedenken, maar dat deze automatisch aan bod komen tijdens het voorlezen. Volgens hen hebben ze genoeg ervaring in het onderwijs om daarop effectief te kunnen inspelen. Een van de juffen zegt dat dit ook te maken heeft met differentiëren: “We hebben ook een jongetje uit Syrië in de klas. Die is heel erg bezig met de woorden in een boek. Die gaat ook alles nazeggen. Maar die kent ook nog niet alle woorden. Je gaat dan differentiëren. Met hem ben ik vooral met de woorden bezig, maar dat hoeft ik met een ander kind niet te doen.”

In een aantal interviews komt naar voren dat een traditioneel prentenboek met een ander doel wordt ingezet dan een digitaal prentenboek. Eén van de leerkrachten legt dat verschil expliciet uit. Zo vertelt ze dat ze traditionele prentenboeken gebruikt bij de introductie van een thema en tijdens het voorlezen dieper in wil gaan op bepaalde onderdelen van een thema, zoals woorden en begrippen. Een digiboek leent zich hier minder voor volgens de leerkracht, omdat je daarin minder vrijheid hebt. Een digitaal prentenboek zet ze dan ook in met als doel om de rust weer terug te krijgen in de klas en minder om actief bezig te gaan met een thema om er van wat te leren.

4.2 Tijdens het lezen

De resultaten over tijdens het voorlezen gaan met name over de mate van interactie, verschillende manieren van interactie en het belang van interactie tijdens een digitaal voorleesmoment.

4.2.1 Fysiek belang

Een belangrijk verschil tussen een traditioneel prentenboek en een digitaal prentenboek is dat een traditioneel boek fysiek tastbaar is en een digitaal boek niet. Dit verschil, en de voor- en nadelen daarvan, worden in elk interview besproken. Maar liefst negentien uitspraken van leerkrachten zijn in ATLAS.ti ondergebracht bij de code ‘fysiek belang’.

Bijna iedere leerkracht ziet het als een nadeel dat een digitaal prentenboek niet fysiek tastbaar is, omdat ze boekoriëntatie belangrijk vinden bij kleuters: “Je leert de kinderen ook aan hoe een boek eruit ziet. Dat is een stukje boekoriëntatie. Je leert ze dat je van links naar rechts leest, wat letters zijn, wat woorden zijn, wat zinnen zijn, wat de kaft is, wat de rug van een boek is, waar de titel staat en ga zo maar door.” Een andere leerkracht zegt: “Ik vind het als KLOS juf een nadeel dat leerlingen het digitale boek fysiek niet kunnen vastpakken en dat ik het niet ergens kan neerzetten. Het blijft voor mij waardevol dat je het boek in handen kan nemen, het tastbare. Je scrollt niet, maar je bladert.” “Als je een filmpje aanzet dan kijk je ernaar en als het afgelopen is dan is het weg”, legt een leerkracht uit.

Het fysieke element speelt bij de verwerking van een verhaal ook een rol: "Vaak gaan ze het dan zelf voorlezen en de plaatjes weer goed bekijken. Dat zou bij een digitaal prentenboek misschien ook kunnen, maar dat moet ik dan wel echt klaarzetten. Daar redden ze zich anders niet mee. En dan nog vind ik dat anders dan het echt tastbare van een traditioneel prentenboek. Ik wil die fysiek tastbare boeken ook echt niet weg hebben. Het kunnen bladeren, voelen dat iets een dik boek is of een dun boek, dat zijn dingen die ook echt wel meewerken in het leren denk ik. Het tastbare helpt bij de verwerking en het begrip van een verhaal."

Eén van de juffen geeft les aan de combinatiegroep 2/3 en zegt: "Ik heb een boekenbak in de klas. En ouders, als die kinderen 's morgens brengen, die pakken automatisch al een boek en gaan voorlezen. En kinderen pakken zelf ook graag boeken. Daarnaast laat ik groep 3 ook wel eens voorlezen aan groep 2 of andersom. Dat vinden ze zelf ook heel erg leuk. Ja, kijk dat kan met digitale prentenboeken veel minder goed."

4.2.2 Interactie

Over het gehele onderzoek gezien, hebben de leerkrachten tijdens de interviews het meest gesproken over interactie tijdens het voorlezen. Er zijn zevenentwintig uitspraken van leerkrachten ondergebracht bij de code 'interactie'. Alle leerkrachten vinden interactie een belangrijk onderdeel. Bovendien maakt interactie het voorlezen zo leuk. De één houdt ervan om stemmetjes te bedenken bij de personages, een ander geniet ervan als ze kinderen geboeid en aandachtig ziet luisteren en weer een ander vindt het interactieve in de kring 'gewoon gezellig'. Leerkrachten ervaren het dan ook als een nadeel dat ze die interactie zelf niet meer kunnen toepassen bij een digitaal prentenboek. Zo zegt een leerkracht: "Alles staat of valt met interactie tijdens het voorlezen."

Het grootste gedeelte van de leerkrachten wil de interactie zelf in hand houden en deze ook op haar eigen manier inrichten, zodat ze zelf de leerlingen actief bij de les houdt. Voor een van de juffen is dat een reden om vaker te kiezen voor een gewoon boek dan een digitaal boek: "Daarom kiezen wij ook vaker een gewoon boek, omdat je daarbij de interactie zelf kan toepassen en bij een digibord niet of lastiger." Een andere leerkracht sluit hier op aan: "Je kan het verhaal uitbreiden bij een traditioneel prentenboek. Of je maakt het moeilijker voor de kinderen als je merkt dat het gemakkelijk voor ze is. Bijvoorbeeld door moeilijkere vragen te stellen, of zelf extra woorden bij het verhaal te bedenken."

Weer een andere leerkracht vindt het belangrijk om zelf begrijpend lezen toe te passen als ze voorleest: "Begrijpend lezen probeer ik ook veel toe te passen. Je gaat dan tijdens het voorlezen je hardop afvragen wat een woord precies betekent en samen met de kinderen opzoek naar de betekenis. Dat is er ook niet echt bij digitaal voorlezen."

Tot slot is er een leerkracht die interactie belangrijk vindt, omdat het hand in hand gaat met begrijpend luisteren: "Interactie vind ik belangrijk, omdat een van de lesdoelen die ik belangrijk vind begrijpend luisteren is. Begrijpend luisteren gaat hand in hand met interactie. Bijvoorbeeld het stellen van vragen, zodat je erachter komt of een kind een verhaal begrijpt. Daarnaast krijg je ook zicht op of een kind een voorspelling kan doen. Dat onderdeel is er niet meer bij digitaal voorlezen."

Bovenstaande uitspraken over interactie en de meerwaarde ervan zijn vooral van leerkrachten met meer ervaring in het onderwijs. Minder ervaren leerkrachten geven minder expliciet aan dat ze hun eigen interactie waardevoller vinden dan de interactie in een digitaal prentenboek.

4.2.3 Vertelstem en mimiek

De vertelstem van een digitaal prentenboek vinden alle acht leerkrachten een nadeel. Zo zouden de stemmen lijzig, langzaam of eentonig zijn en daardoor boeit het verhaal de kinderen niet altijd. De ervaren leerkrachten vinden hun eigen manier van vertellen een meerwaarde hebben: “Als je met je stem een verhaal heel spannend maakt dan gaan ze ook helemaal mee in het moment. Als je het echt spannend maakt en je boeit ze, dan onthouden ze het ook veel beter dan wanneer er iemand voorleest met een vlakke stem en zonder leuke stemmetjes bij personages.”

De meeste leerkrachten koppelen de manier van vertellen ook aan mimiek. Een leerkracht legt uit op welke manier mimiek belangrijk is tijdens het voorlezen: “Je kan iets zeggen met een bepaalde mimiek en met een bepaald stemgeluid als je zelf een boek voorleest. Dat vind ik belangrijk, want dat zet ze meestal een het denken. De stem van het digitale boek heeft ook wel een prima stemgeluid en die verheft de stem ook wel, maar je mist dan wel het oogcontact en de mimiek. In die zin ben je als leerkracht bij een digitaal boek de regie kwijt over hoe je het boek wil voorlezen.” Een andere leerkracht zegt: “De momenten van rust, de pauzes en het even aankijken van de kinderen maken dat het traditioneel voorlezen een magisch iets wordt en dat mis ik heel erg bij het digitaal voorlezen.”

4.2.4 Ontwikkeling van leerlingen

Doordat de interactie tijdens het digitale voorlezen een andere vorm aanneemt, vinden leerkrachten dat ze niet meer goed zicht hebben op de ontwikkeling van leerlingen. Ze ervaren dat dan ook als een nadeel van het digitale prentenboek. Een leerkracht legt uit: “In een kring kan je zien welke kinderen een lange concentratieduur hebben, welke kinderen betrokken zijn enzovoort. En je merkt ook gauw genoeg welke kinderen snel afhaken en die probeer ik er dan vaker bij te betrekken door af en toe een vraag te stellen. Dat mist wel een beetje bij digitale prentenboeken. Ik blijf tijdens het digitale voorlezen zicht houden op de ontwikkeling van mijn kinderen door een combinatie van traditioneel voorlezen en digitaal voorlezen toe te passen.”

Een andere leerkracht lost dit op door de vragen na afloop van een digitaal prentenboek te stellen: “Tijdens het voorlezen zie je wel of ze geconcentreerd kijken en als je daarna vragen stelt dan kom je er wel achter of ze het verhaal hebben begrepen. Maar als je zelf voorleest dan zie je ze echt kijken en heb je oogcontact met ze. Dan zijn ze met jou bezig. Dat heb je met het digibord niet. Als je zelf voorleest, heb je meer zicht op de ontwikkeling dan wanneer je via het bord voorleest. Je zou de vragen trouwens ook kunnen stellen bij een digitaal prentenboek door hem tussendoor stop te zetten. Maar dat moet ik van te voren heel goed voorbereiden, omdat ik niet precies weet waar en wanneer ik het verhaal kan stoppen. Ik merk wel dat wanneer ik zelf ga voorlezen dat kinderen sneller tussendoor bijvoorbeeld zeggen ‘huh, juf wat is dat’ en dat doen ze minder bij het digibord. Ze gaan dan niet tussendoor vragenstellen, omdat ze denk ik dan door hebben dat het bord met ze bezig is en niet de juf die direct kan reageren, ook al sta ik ernaast. Ik denk toch dat dat een andere chemie is.”

4.2.5 Illustraties

In de interviews gaat het opvallend vaak over de illustraties en platen van een digitaal prentenboek. De code ‘illustraties’ bevat twintig uitspraken. Elke leerkracht ervaart de digitale illustraties als een voordeel, omdat deze continu zichtbaar zijn voor de leerlingen en dat bevordert het verhaalbegrip volgens hen. Leerlingen zien dan beeld bij de tekst die ze horen, waardoor ze het verhaal beter kunnen begrijpen. Van de tweeëntwintig uitspraken over voordelen van digitale prentenboeken gaan er maar liefst negen over de illustraties. Een traditioneel prentenboek bevat volgens de juffen ook mooie platen, maar die zijn niet continu zichtbaar tijdens het voorlezen.

Alle leerkrachten vinden dat de grote illustraties (en soms zelfs bewegende beelden), de muziek en achtergrondgeluiden van een digitaal boek een compleet plaatje maken. De betrokkenheid van leerlingen is door alle digitale extra's groot. Er is ook een leerkracht die weet te vertellen dat

de digitale illustraties op een positieve manier bijdragen aan de woordenschat bij kinderen: “Ze zien dan beeld bij de woorden en de definities die worden genoemd in het verhaal. De combinatie van beeld en taal werkt ook heel goed bij kinderen met een taalachterstand. Door de extra toevoegingen aan het verhaal, doordat het dan zichtbaar voor ze is. Maar goed dat weet ik zelf ook niet hoor of dat dan daadwerkelijk echt zo is. Ik merk wel dat ze goed leren, omdat er geluid is en beeld en ze zien alles continu voor zich.”

De meeste leerkrachten zien de illustraties als voordeel, maar twee leerkrachten zien er ook de keerzijde van in. Zij vinden het ook belangrijk dat leerlingen een verhaal kunnen inbeelden in hun hoofd zodra de illustraties niet meer zichtbaar zijn. Het vermogen om dingen in te kunnen beelden, zonder dat daar continu beeld bij is, heeft volgens hen ook een meerwaarde.

Tot slot zou een ander nadeel van de gedetailleerde illustraties zijn dat het niet altijd lukt om met een hele groep alle details van een illustratie te bekijken en te bespreken: “Kinderen zien alles en kijken naar ieder detail op de plaat. Helaas lukt het niet altijd om de details met de hele klas te bespreken. In kleinere groepen zou dat beter werken.”

4.2.6 Filmpje

Zodra er in de interviews wordt gesproken over de vorm van digitale prentenboeken spreken leerkrachten al snel over ‘een filmpje’. Ze noemen een digitaal prentenboek tijdens de interviews ongeveer elf keer een filmpje. Een digitaal prentenboek lijkt ook veel op een filmpje, omdat er bewegend beeld is, muziek en ander geluid: “Een digitaal boek laat je als het ware zien in de klas, terwijl je een traditioneel prentenboek echt voorleest. Bij een digitaal boek is het eigenlijk alleen luisteren naar een stem en kijken.”

De meeste leerkrachten benoemen (soms onbewust) in de loop van de interviews een voorleesboek en een digitaal boek (filmpje) als twee verschillende middelen. Zo zien ze een filmpje als een digitaal middel met geluid, bewegend beeld, muziek en achtergrondgeluiden, waarbij de leerlingen onderuitgezakt met hun duim in de mond kunnen gaan kijken. Bij een traditioneel voorleesmoment verwachten leerkrachten daarentegen een actieve houding van leerlingen. Een leerkracht zegt: “We kijken met z’n allen naar het filmpje, het prentenboek. Het is wel belangrijk om ze dan te activeren. Als ze naar een scherm kijken, zijn ze geneigd om onderuit te zakken en naar het scherm te blijven kijken zonder na te denken. Dat nadenken lijkt soms wel te stoppen.”

Onderuitgezakt een filmpje kijken volstaat volgens een van de leerkrachten niet met het onderwijs: “Het lijkt heel veel op televisie kijken. Duimpje in de mond en ze dwalen af. De digitale prentenboeken zijn nog teveel een filmpje, waarbij ze lekker kunnen chillen.”

4.2.7 (On)rust

Veel leerkrachten gebruiken digitale prentenboeken om de rust in de klas weer terug te krijgen na een druk moment. Een digiboek is dan handig, omdat je het snel aan kan zetten. Een van de juffen zegt: “Een digitaal boek is handig als ze bijvoorbeeld fruit aan het eten zijn en het is heel rumoerig. Om dan even de rust in de klas een beetje terug te krijgen. Dan is het wel even lekker. Dan kan ik ook even andere dingen doen. Een andere leerkracht zet een digitaal boek ook in om de rust terug te krijgen: “Ik zit het vaak in op momenten dat het even druk geweest is in de klas. Bijvoorbeeld met spelen en werken, na het eten of na het buitenspelen. Dat soort momentjes zijn fijn bij kleuters, omdat er vaak drukte en chaos is. Ze kunnen dan bij zo’n filmpje ademloos gaan kijken, zelfs de drukste jongens.”

4.3 Na het lezen

De resultaten over zaken ‘na het lezen’ gaan vooral over het verwerkingsproces van een voorleesverhaal. Hoe ziet het verwerkingsproces eruit nadat een boek digitaal is voorgelezen en wat vindt een leerkracht daarvan?

4.3.1 Verwerking van een verhaal

De verwerking van een verhaal kan op allerlei verschillende manieren. De meeste leerkrachten hebben het bij de verwerking van een verhaal direct over het nog eens lezen of het bekijken van een prentenboek. Die herhaling vindt iedereen heel erg belangrijk. “De herhaling is heel belangrijk, vooral bij kleuters. Ik kan mij ook voorstellen dat het heerlijk is als je het verhaal nog eens hoort of ziet, zodat je meer herkenning hebt.” Veel leerkrachten vinden het dan ook een voordeel van een digiboek dat leerlingen het individueel nog eens kunnen zien beluisteren, zonder dat ze daarvoor moeten kunnen lezen. Het nog eens lezen en bekijken van een boek draagt volgens hen positief bij aan het verhaalbegrip.

Een traditioneel prentenboek kunnen kinderen na afloop ook gemakkelijk nog eens pakken, maar niet alle kinderen kunnen lezen en begrijpen het verhaal dan weer volledig. Dat biedt volgens sommige juffen ook een voordeel: “Kinderen kunnen dan het verhaal aan elkaar gaan voorlezen. Dat helpt denk ik ook bij het verwerkingsproces, omdat ze dan samen het verhaal als het ware weer in de goede volgorde gaan voorlezen aan elkaar.”

4.4 Samengevat

De samenvattende resultaten gaan over de genoemde voor- en nadelen van digitale prentenboeken, de ideale voorleesvorm volgens leerkrachten en welke tussenoplossingen zijzelf verzinnen.

4.4.1 Voordelen digitale prentenboeken

In de interviews hebben de leerkrachten in totaal negentien voordelen van digitale prentenboeken genoemd. De meest voorkomende voordelen zijn:

- Een digitaal prentenboek is gemakkelijk als je als leerkracht kort wat anders moet doen en de klas jouw aandacht een paar minuten kan missen. De leerkrachten die dit als voordeel noemen, zeggen daarbij wel dat dit voor hen niet het voornaamste voordeel van een digitaal prentenboek mag zijn. Daar is het volgens het niet voor bedoeld.
- Het grootste voordeel van digitale prentenboeken vinden leerkrachten de illustraties. Deze zijn mooi, groot, kleurrijk en continu goed zichtbaar voor de hele klas. Dit draagt volgens een aantal leerkrachten op een positieve manier bij aan de beleving van het verhaal bij de kinderen: “De mooie grote platen en de muziek maken een digitaal prentenboek extra mooi. Maar dan heb je wel een heel ander doel voor ogen. Je kan ze bijvoorbeeld warmdraaien voor een bepaald thema.”
- De muziek en het geluid maakt de verhalen levendig.
- De grote platen en muziek samen maken een digitaal een mooi totaalplaatje dat ervoor kan zorgen dat kinderen het verhaal goed kunnen verwerken.
- Een digitaal boek kunnen leerlingen achteraf gemakkelijk nog eens bekijken en beluisteren, zonder dat ze daarvoor moeten kunnen lezen.
- Je kan digitale boeken gemakkelijk op internet vinden, zonder dat je de boeken in huis hoeft te hebben en/of zonder dat je ervoor naar de bieb moet gaan.

4.4.2 Nadelen digitale prentenboeken

Leerkrachten noemen opvallend meer nadelen dan voordelen. De nadelen wegen volgens hen zwaarder dan de voordelen. In het analyseprogramma ATLAS.ti heeft de onderzoeker veertig uitspraken ondergebracht bij de code over de nadelen van digitale prentenboeken. De volgende nadelen zijn genoemd tijdens de interviews:

- Een digitaal prentenboek is meer een filmpje waar leerlingen naar kijken. Het is geen boek meer waarbij ze actief, begrijpend moeten luisteren.
- Een digitaal boek is niet fysiek tastbaar. Juist de boekoriëntatie vinden leerkrachten belangrijk bij kleuters.
- Je mist het oogcontact met leerlingen.
- De vertelstem past geen mimiek toe, terwijl dat volgens leerkrachten bijdraagt aan het begrip van een verhaal.
- Leerlingen kunnen niet zo gemakkelijk zelf een digitaal boek uitkiezen. Een aantal leerkrachten vindt het belangrijk dat leerlingen dat kunnen doen, omdat een verhaal dan hun belangstelling heeft.
- De vertelstemmen van een digiboek zijn vaak slecht ingesproken.
- Als de kinderen het boek na afloop nog eens willen bekijken dan moet de leerkracht ze daar meer bij helpen dan bij een traditioneel prentenboek. Een gewoon prentenboek kunnen ze meestal zelfstandig uit de boekenbak in de klas pakken.
- Een digitaal voorleestmoment vergt meer voorbereiding voor leerkrachten dan een traditioneel prentenboek.
- Een leerkracht kan (persoonlijke) voorleesdoelen niet afstemmen met het digiboek, omdat daarin al veel vaststaat. Je hebt dus geen vrijheid om als leerkracht een voorleesmoment in te vullen zoals jij dat wil.

4.4.3 Tussenoplossing

Om toch mee te gaan in de digitalisering in het onderwijs bedenken bijna alle leerkrachten een tussenoplossing. Die tussenoplossingen zijn oplossingen waarbij leerkrachten het verhaal wel digitaal aanbieden aan de leerlingen, maar waarbij ze de nadelen als het ware omzeilen. Een van de leerkrachten wil haar rol als verteller niet laten overnemen door een vertelstem, maar vindt het wel belangrijk om mee te gaan in de digitalisering in het onderwijs. Zij heeft een tussenoplossing bedacht waarbij ze de digitale platen wel laat zien op het digibord, maar het verhaal zelf voorleest en haar eigen interactie toepast. Een andere leerkracht bedenkt een tussenoplossing, omdat ze het prettig vindt om nog wel haar eigen voorleestempo te kunnen bepalen en omdat ze het voorlezen zelf ook te leuk vindt om uit handen te geven.

De jongste leerkracht vertelt dat ze zich er bewust van is dat leerlingen actiever kijken naar een digitaal verhaal als ze van te voren vragen meegeeft aan de klas. Zij laat soms een filmpje eerst afspelen zonder dat de leerlingen ergens op moeten letten of na afloop vragen moeten beantwoorden. Vervolgens speelt ze, later op de dag, het filmpje nog eens af, maar geeft ze de leerlingen van te voren een aantal vragen mee die ze na afloop moeten beantwoorden.

De leerkrachten vinden een tussenoplossing waarbij ze het digitale verhaal tussendoor stopzetten om vragen te stellen niet werken: "Dat kan haast niet, omdat er muziek onder een verhaal zit en je dan op een storende manier pauzeert. Kinderen vinden het ook wel vervelend dat je middenin een filmpje ineens stopt."

4.4.4 Ideale voorleesvorm

Geen enkele leerkracht wil op dit moment het traditionele voorlezen afschaffen in de klas. De meesten zijn voor een combinatie van digitaal voorlezen en traditioneel voorlezen. Ze vinden een goede afwisseling belangrijk van beide type boeken belangrijk, omdat ze mee willen gaan met de digitalisering in het onderwijs, maar het ook belangrijk vinden dat leerlingen niet de hele dag naar een scherm kijken.

Een groot deel van de leerkrachten lijkt meer te neigen naar het gebruik van traditionele prentenboeken (ook al willen ze ook graag met de digitalisering meegaan): “Als ik kijk naar de lesdoelen die ik belangrijk vind, heb ik een voorkeur voor traditionele prentenboeken. Dat heeft sterk te maken met de manier waarop ik het persoonlijk inzet en wat ik persoonlijk belangrijk vind.”

Een leerkracht legt heel specifiek uit hoe zij de twee boekvarianten inzet in haar klas: “Ja, als ik zelf voorlees dan is dat echt een uitgebreid themaverhaal met vragen, met platen. Dat is dan echt een les zeg maar. Dan heb ik de wie, wat, waar kaarten erbij en letters. Dat is gewoon heel uitgebreid. En tussendoor lees je dan heel veel voor. Dan zeg ik ‘haal maar even een boek uit de boekenbak’. En de boeken die daar inzitten, sluiten dan ook weer aan op het thema. En dat je dan zo nu en dan een filmpje pakt. Het is meer als extra, tussendoor. Dat zijn echt de momenten dat ik het gebruik. En dan wel aansluitend op het thema. Ja, maar ik zou nooit niet meer voorlezen. Want ook voor in de bovenbouw is het nog belangrijk.”

De leerkrachten geven tot slot aan dat ze er voor openstaan om mee te gaan met de ontwikkelingen op digitaal gebied in het onderwijs. Volgens een leerkracht is het gebruik van de iPad en het digibord van dit tijdperk en dus moet je daar als juf in mee gaan: “Je kan daar niet meer omheen. Het wordt ook steeds beter. Kijk maar op internet. Zoek op thema ‘dierentuin’ en al die sites staan er vol mee.” Een andere leerkracht zegt: “Het is wel steeds een beeldscherm waar ze naar moeten kijken. Ik denk dat het belangrijk is dat kinderen niet alleen maar dingen via een beeldscherm doen.” Een andere leerkracht sluit aan en vertelt: “We gebruiken het digibord al super veel, ook met andere lessen. Dus ja ik kies er dan ook wel bewust voor om dan juist even het digibord niet te gebruiken. Want ook de rust in de kring, lekker op je stoel vind ik ook belangrijk dat ze dat leren en kunnen.” Tot slot zegt een concludeert een juf: “Het digitale is meer een mooi hulpmiddel naast de traditionele prentenboeken.”

5. Conclusie

In dit onderzoek is geprobeerd inzicht te krijgen in de opvattingen van leerkrachten over digitaal voorlezen in het basisonderwijs. Na het afnemen van de interviews constateerde ik dat er op verschillende vlakken nog een kloof bestaat tussen de theorie over digitale prentenboeken en de praktijk. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies besproken en verbonden aan een aantal theorieën die onze huidige kennisbasis over het thema weergeven.

5.1 Digitale middelen in de klas

Alle gesproken leerkrachten hebben in de klas een digitaal schoolbord dat ze regelmatig gebruiken. Ze zeggen dan ook allemaal dat ze er voor openstaan om mee te gaan in de digitalisering binnen het onderwijs. De minder ervaren leerkrachten in grotere mate dan de ervaren leerkrachten. Dat gegeven sluit aan op het onderzoek van Tondeur, Hermans, Van Braak & Valcke uit 2008. Deze onderzoekers maken onderscheid tussen leerkrachten met constructivistische opvattingen en de leerkrachten met traditionele opvattingen (Tondeur, Hermans, Braak van, & Valcke, 2008). Leerkrachten met constructivistische opvattingen zouden meer openstaan voor digitalisering in de klas dan de meer ervaren leerkrachten met traditionele opvattingen.

Het is opvallend dat, ondanks de motivatie van leerkrachten om digitale middelen in te zetten in de klas, er geen instructie vanuit de school wordt aangeboden. Dat betekent dat leerkrachten op eigen initiatief moeten uitzoeken hoe ze de digitale middelen vinden en het beste in kunnen zetten in de klas en dat kost tijd. Het is dan ook niet gek dat de ervaren leerkrachten met traditionele opvattingen sneller geneigd zijn traditionele prentenboeken in te zetten als ze zelf moeten uitzoeken hoe ze de digitale varianten moeten inzetten.

Dat leerkrachten zelf initiatief moeten nemen, komt ook terug in de wijze waarop ze de digitale boeken toepassen in de klas en hoe ze de boeken opzoeken. Ieder doet dat op haar eigen manier, omdat er geen richtlijnen voor bestaan. Sommige leerkrachten geven aan dat ze graag een goede site willen waarop ze gemakkelijk digitale boeken kunnen zoeken. Deze sites bestaan al, maar weinig leerkrachten weten dat ze bestaan.

5.2 Voorbereiding

Traditionele prentenboeken zijn leerkrachten minder eigen dan digitale prentenboeken. Om die reden hebben leerkrachten het gevoel dat ze een digitaal voorleesmoment beter moeten voorbereiden dan een traditioneel voorleesmoment. Een traditioneel boek pakken ze sneller, zonder dat ze het voorbereiden, omdat ze daarmee genoeg ervaring hebben. De jongst gesproken leerkracht ervaart dit verschil niet. Dat kan komen, omdat ze minder ervaring heeft met het traditioneel voorlezen. Ze wil bij een traditioneel voorleesmoment van te voren bedenken welke stemmetjes ze gaat toepassen, welke vragen ze kan stellen en hoe ze de interactie gaat inrichten. Die voorbereiding treft ze niet bij een digitaal voorleesmoment, omdat de computer dan haar rol overneemt.

Het verschil tussen de oudere leerkrachten en de jongere komt ook terug bij de mate waarin een leerkracht de leerlingen voorbereidt. De ervaren leerkrachten bereiden de kinderen niet voor op een voorleesmoment, terwijl de jongste leerkracht de leerlingen vaak wel voorbereidt. Ze vertelt de klas kort waar het verhaal over gaat en geeft ze een aantal vragen mee die ze na afloop moeten beantwoorden.

Dit verschil in voorbereiding lijkt te maken hebben met dat de jongere leerkracht het digitale boek als vervanging ziet voor het traditionele boek, terwijl de ervaren leerkrachten het digiboek als extra middel zien en niet als vervanging.

5.3 Uitkiezen digitaal prentenboek

Alle leerkrachten beamen dat de kwaliteit van digitale prentenboeken sterk verschilt. Om die reden letten ze bij het uitkiezen van een digiboek vooral op de kwaliteit van digitale extra's, zoals de illustraties, het geluid en de vertelstem. In dit opzicht kunnen de digitale boeken nog een sprong vooruit maken.

Naast het letten op digitale extra's letten leerkrachten er ook op of een boek past binnen het thema dat op dat moment centraal staat in de klas. Dat komt overeen met wat Broekhof (2006) concludeert in zijn onderzoek: leerkrachten kiezen prentenboeken uit op basis van het thema in de klas en passen andere activiteiten in de klas daar ook op aan. Leerlingen krijgen zo steeds op verschillende manieren te maken met het thema en daar leren ze veel van.

5.4 Voorleesdoelen

De voorleesdoelen die leerkrachten hebben met voorlezen, zijn veelal gelijk. Een van de leerkrachten vindt het een groot nadeel van digitale prentenboeken dat je als leerkracht je eigen voorleesdoelen niet kan afstemmen met de doelen in het digitale boek. Zij vindt het jammer dat ze geen vrijheid meer heeft om het boek zelf in te richten, met haar eigen doelen en interactie, omdat ze dat waardevoller vindt dan de 'automatische' interactie van een digiboek. Leerkrachten menen dat ze zelf het beste kunnen reageren op wat er uit de klas komt tijdens het voorlezen, omdat zij weten op welk niveau de kinderen zitten. Bovendien kunnen ze op het moment zelf beslissen of ze een boek verder uitbreiden en of het wenselijk is het verhaal moeilijker of makkelijker te maken voor de kinderen. Tot slot hebben ze zich op de ontwikkeling van leerlingen en zien ze of een kind een verhaal begrijpt of niet. Gosen (2012) concludeert in haar onderzoek ook dat de persoonlijke interactie van een leerkracht met leerlingen waardevol is, omdat een leerkracht direct kan inspelen op datgene wat er gebeurt tijdens het voorlezen van een verhaal. Een computer kan dat niet.

Al met al willen leerkrachten hun rol tijdens het voorlezen niet volledig uit handen geven, omdat ze hun eigen interactie met leerlingen waardevoller vinden dan de interactie van leerlingen met een computer. Dat hangt samen met het doel dat ze voor ogen hebben met de twee verschillende typen boeken. Bij een traditioneel boek verwacht de leerkracht een actieve houding van de leerlingen. Ze gebruiken de traditionele variant bij de introductie van een thema, om zaken extra uit- en toe te lichten, om bezig te zijn met letters enzovoort. Het is, zoals een leerkracht zei, een 'echte les' en dat voeren ze samen met elkaar uit. Bij een digitaal prentenboek verwachten leerkrachten die actieve houding van kinderen minder. De juffen beschrijven het digitale voorleesmoment zelf als: onderuitgezakt op hun stoel zitten met de duim in hun mond naar het scherm kijken. In die zin lijkt zo'n moment niet op een les. Het wordt vaker gebruikt om de rust terug te krijgen in de klas, bijvoorbeeld na het buitenspelen, na een speel-werk uur of tijdens het fruit eten. Dat is meer individueel.

5.5 Filmpje

Dat een digitaal prentenboek met een ander doel wordt ingezet dan een traditioneel boek blijkt ook als de leerkrachten tijdens de interviews een digitaal prentenboek (onbewust) een 'filmpje' noemen. Dat is niet gek, omdat een digitaal voorleesboek met de digitale extra's ook meer lijkt op een filmpje dan op een voorleesboek. Kinderen zien de digitale boeken ook duidelijk als filmpje. Als ze een digiboek via het scherm bekijken, hebben ze het idee dat ze televisie kijken. Ze zitten onderuitgezakt en het denken lijkt volgens een leerkracht te stoppen. Het gevaar hiervan

is dat wanneer leerkrachten een digitaal boek vervangen voor een traditioneel boek er bepaalde, belangrijke lesdoelen verloren gaan.

De bovenstaande conclusie trekt Mirjam Noorduijn ook in haar onderzoek uit 2016. Zij stelt dat met de bewegende illustraties, de muziek en alle andere digitale extra's van het digitale prentenboek een nieuwe vertel- en kunstvorm is ontstaan die op de grens van boek, spel en film ligt. Zij vraagt zich ook af of deze nieuwe vertelvorm wel dezelfde doelen nastreeft en kan nastreven zoals dat gebeurt bij een traditioneel prentenboek.

5.6 Voor- en nadelen digitale prentenboeken

Uit de interviews blijkt dat leerkrachten een aantal voordelen zien van digitale prentenboeken. Zo vinden ze het een voordeel dat kinderen een digitaal prentenboek kunnen bekijken zonder dat ze moeten kunnen lezen. Daarnaast zijn de platen mooi, groot en kleurrijk. Samen met de muziek werkt dit volgens de juffen mee aan de beleving bij kinderen. Met name zou dit goed werken voor kinderen met een taalachterstand, omdat zij beelden continu bij woorden zien. Dat voordeel wordt ook aangestipt door onder andere Bus en de Jong (2007) die menen dat kinderen met digitale prentenboeken effectiever de juiste koppeling kunnen maken tussen beelden en taal. Ten derde ervaren leerkrachten de digitale boeken als iets dat gemakkelijk is. Als ze een digitaal boek aanzetten, kunnen ze een paar minuten wat anders doen zonder dat ze de hele tijd op de klas moeten letten. Desalniettemin mag dit volgens de leerkrachten niet de belangrijkste reden zijn voor het inzetten van een digiboek. Tot slot is het ook een voordeel van digitale prentenboeken dat leerkrachten de boeken niet in huis hoeven te hebben, of moeten lenen bij de bieb en de boeken niet mee hoeven te dragen naar school.

Al met al zeggen de leerkrachten in de interviews dat de nadelen zwaarder wegen dan de voordelen. Ze noemen dan ook meer nadelen dan voordelen. Dat gegeven sluit aan op wat Van Dijk (2003) concludeert in zijn onderzoek. Hij zegt dat docenten alleen overtuigd zullen worden door digitale toepassingen als deze daadwerkelijk een verbetering geven aan hun onderwijs.

Een nadeel van digitale prentenboeken die leerkrachten noemen is dat kinderen zichzelf niet altijd redden met een iPad of een computer en ze daardoor lastiger een digiboek na afloop nog eens kunnen bekijken. Een leerkracht ervaart dit uiteindelijk als extra werk. Ten tweede missen leerkrachten het fysiek tastbare bij digitale prentenboeken. Dat fysieke is volgens hen vooral bij kleuters belangrijk, omdat ze in de rest van de groepen ook met boeken werken. Verder vinden ze de kwaliteit van de digitale boeken vaak slecht: de vertelstem is saai, de platen zijn slecht gescand of de muziek is van slechte kwaliteit. Een ander nadeel van digitale prentenboeken vinden leerkrachten dat je het voorleesmoment zelf niet kan inrichten. Hierdoor kan je niet je eigen voorleesdoelen bepalen, is er geen mimiek en oogcontact en is er weinig zicht op de ontwikkeling van de leerlingen. Leerkrachten vinden dat zij deze onderdelen het beste zelf kunnen toe- en inpassen tijdens een voorleesmoment en dat kinderen daar meer van leren dan van een automatische vertelstem. Tevens moeten de meer ervaren leerkrachten een digitaal voorleesmoment beter voorbereiden, omdat ze er minder ervaring mee hebben. Tot slot vinden ze dat een digitaal prentenboek de leerlingen niet genoeg activeert.

5.7 Ideale voorleesvorm

Leerkrachten hebben met name negatieve opvattingen over digitale prentenboeken en het gebruik ervan in de klas. Ondanks hun perceptie van die vele nadelen willen ze wel graag mee met de digitalisering in het onderwijs. Om die reden verzinnen ze tussenoplossingen, waarbij ze een boek wel digitaal aanbieden, maar waarbij ze hun rol als verteller niet volledig overgeven aan de computer. Uiteindelijk vinden leerkrachten hun eigen rol tijdens het voorlezen te leuk en te waardevol om uit handen te geven.

Volgens Daisy, Smeets & Bus (2009) zou het ook goed zijn als kinderen zowel individueel, in de klas, thuis, samen met andere kinderen en met een volwassene verhalen lezen. Niet alleen op de computer of via het digitale schoolbord, maar ook middels traditionele prentenboeken. Een dergelijke mix kan volgens de onderzoekers bevorderen dat allerlei belangrijke aspecten van het voorlezen voldoende uit de verf komen.

Leerkrachten beamen die combinatie van beide typen boeken. De ideale voorleesvorm bestaat voor leerkrachten uit een combinatie van traditioneel voorlezen en digitaal voorlezen, waarbij de traditionele vorm de overhand heeft. Bij de traditionele variant hebben ze dan wel een heel ander doel voor ogen dan bij de digitale variant. Daarom kan een digitaal prentenboek het traditionele boek ook niet volledig vervangen. Het zijn namelijk twee verschillende middelen die voor verschillende doelen kunnen worden ingezet. De digitale boeken zoals ze nu bestaan, kunnen als extra ingezet worden, naast de traditionele boeken.

6. Discussie

In dit laatste hoofdstuk worden er een aantal praktische implicaties van het onderzoek uiteengezet. Daarnaast worden de sterktes en zwaktes van het onderzoek uiteengezet en mogelijkheden voor vervolgonderzoek. Normaliter wordt in het discussiehoofdstuk ook de verbinding gelegd tussen de conclusies en bestaande theorieën en onderzoek, maar dat is al gedaan in het vorige hoofdstuk.

6.1 Praktische implicaties

Gezien de conclusies uit dit onderzoek is het allereerst wenselijk dat leerkrachten uit kleuterklassen meer en beter worden geïnstrueerd over het gebruik van digitale prentenboeken in de klas. Die instructie kan bijvoorbeeld worden gegeven vanuit de school. Zodra leerkrachten een betere instructie krijgen en ze kennisnemen met de voordelen van digitale prentenboeken is de kans groter dat ze enthousiaster worden over de boeken, ze vaker gaan gebruiken en effectiever weten in te zetten.

Daarnaast is het belangrijk dat er alleen digitale prentenboeken beschikbaar worden gesteld die een hoge kwaliteit hebben. Leerkrachten komen nog te vaak digitale boeken tegen met een slechte kwaliteit tegen. Dat is jammer, omdat onder andere hierdoor de algehele opvatting over digitaal voorlezen negatief is en leerkrachten het niet toepassen in de klas.

Wanneer leerkrachten vaker digitale prentenboeken gaan gebruiken, is de kans groot dat hun eigen voorbereiding steeds geringer wordt. Ze kunnen een digitaal boek dan, net als een traditioneel boek, steeds meer eigen maken. Minder voorbereiding kan ook gerealiseerd worden door de digitale prentenboeken op bekende plekken aan te bieden die voor alle leerkrachten toegankelijk zijn. Uit het onderzoek blijkt dat lang niet alle leerkrachten weten dat er websites bestaan waar ze digitale boeken kunnen vinden. Het is dan ook niet gek dat ze de boeken niet veel gebruiken in de klas.

Het zou verder goed zijn als de digitale prentenboeken minder ingericht worden als een filmpje. De digiboeke zoals ze nu bestaan, stroken nog niet voldoende met de doelen die leerkrachten voor ogen hebben met het voorlezen in de klas, waardoor het een het ander niet kan vervangen. De vraag is wel of het een verstandig streven is om de traditionele voorleesboeken te vervangen door digitale prentenboeken. De twee varianten verschillen op dit moment nog teveel, waardoor ze ook als twee losse middelen voor verschillende doelen worden gezien en niet als vervanging van elkaar. Indien het streven is om de traditionele boeken te vervangen door de digitale dan moeten de digitale varianten in de toekomst anders ingericht worden, om te voorkomen dat er belangrijke lesdoelen verloren gaan.

6.2 Sterktes en zwaktes van het onderzoek

Het is in dit onderzoek waardevol geweest dat de interviews face-to-face zijn afgenomen bij de leerkrachten. De interviews hebben waardevolle informatie opgeleverd en inzicht gegeven in de houding, motieven en ideeën van leerkrachten. Bovendien gaven een aantal leerkrachten aan dat ze zich door de interviews gehoord voelden. Ze hebben vaak het idee dat academici zaken uit het onderwijs onderzoeken en op basis daarvan geen reëel advies geven, omdat ze niet weten hoe het er in de praktijk aan toe gaat. Het zou om die reden in de toekomst goed zijn leerkrachten vaker op te zoeken, om de kloof tussen de theorie en de praktijk te verkleinen.

Een zwakte van de methode van dit onderzoek is dat sommige interviewvragen niet direct een bijdrage hebben kunnen leveren aan het inzicht in opvattingen van leerkrachten over digitale prentenboeken. Omdat de leerkrachten weinig tijd hadden, zijn sommige vragen minder

uitgebreid besproken dan andere vragen. Zo is de vraag ‘Welke zaken vindt u belangrijk om te bevragen tijdens een voorleesmoment?’ nauwelijks besproken, terwijl dit waardevolle informatie op had kunnen leveren om de digitale prentenboeken in de toekomst beter vorm te geven. Dat geldt ook voor de vraag ‘Wat vindt u belangrijk de leerlingen mee te geven na afloop van een voorleesmoment?’ Het is tevens jammer dat er tijdens de interviews weinig tijd was om de leerkrachten te vragen of ze zelf toevoegingen hadden aan de zaken die werden besproken. Hierdoor was de eigen inbreng van leerkrachten tijdens de interviews gering.

Een andere zwakte van dit onderzoek is dat het verkennend was en daardoor beperkt in tijd en omvang. Er zijn alleen leerkrachten uit Noord-Nederland ondervraagd. Bovendien zijn er alleen juffen geïnterviewd en geen meesters. Tot slot zijn er geen leerkrachten aan het woord geweest van scholen die een duidelijke (positieve) visie hebben op de digitalisering in het onderwijs. Wellicht dat leerkrachten die werkzaam zijn op scholen die digitalisering stimuleren, andere opvattingen hebben over digitale prentenboeken.

6.3 Vervolgonderzoek

Vervolgonderzoek(en) naar aanleiding van dit onderzoek zou wenselijk zijn. Allereerst, omdat het belangrijk is dat onderzoekers en leerkrachten met elkaar in gesprek blijven gaan. Niet alleen over digitale prentenboeken, maar ook over andere zaken binnen het onderwijs. Leerkrachten kunnen onderzoekers waardevolle informatie leveren over de praktijk en anderzijds kunnen onderzoekers leerkrachten waardevolle informatie geven over bestaande theorieën. Op die manier kan voorkomen worden dat de kloof tussen de theorie en praktijk in de toekomst (nog) groter wordt.

Een vervolgonderzoek naar opvattingen van leerkrachten over digitale prentenboeken zou zich in de toekomst toe kunnen spitsen op leerkrachten in de rest van Nederland. Het is namelijk ook interessant om te weten in hoeverre deze leerkrachten dezelfde opvattingen hebben als leerkrachten in Noord-Nederland. Daarmee wordt een totaalbeeld gecreëerd van de opvattingen over digitale prentenboeken van kleuterleerkrachten in heel Nederland.

7. Bibliografie

Broekhof, K. (2006). Een boekintrodactie zonder boek: bibliothecarissen aan de slag met de Taallijn. *Leeskraam* (3), 6-7.

Bus, A., & de Jong, M. (2007). Een witte poes, een zwarte kat. Uitbreiding van de woordenschat onder invloed van levende boeken. . *De wereld van het jonge kind* , 34, 258-261.

Daisy, Smeets, & Bus. (2009). *De computer leest voor: een kansrijke vernieuwing in kleuterklassen*. Stichting lezen. Den Haag: Stichting Lezen.

De Vries, Y. (2004). *Opvattingen van docenten over leren en onderwijzen*. MesoConsult B.V. Tilburg. Tilburg: MesoConsult B.V. Tilburg.

Denscombe, M. (2014). The Good Research Guide for small-scale social research projects. In M. Denscombe, *The Good Research Guide for small-scale social research projects* (pp. 184-205). New York , Amerika: Open University Press.

Ghonem-Woets, K. (2009). *Elke dag boekendag! Verslag van een onderzoek naar het voorlezen van prentenboeken in groep 1 en 2*. Stichting Lezen. Amsterdam: Stichting Lezen.

Nationale Onderwijsgids. (2015, April 2015). *'Taalzwakke kinderen leren meer van digitaal prentenboek'*. Opgeroepen op December 30, 2015, van [www.nationaleonderwijsgids.nl: http://www.nationaleonderwijsgids.nl/kinderopvang/nieuws/27315-taalzwakke-kinderen-leren-meer-van-digitaal-prentenboek.html](http://www.nationaleonderwijsgids.nl/kinderopvang/nieuws/27315-taalzwakke-kinderen-leren-meer-van-digitaal-prentenboek.html)

Noorduijn, M. (2016). Op de grens van boek en spel . *Lezen: digitale prentenboeken en apps* , 12-13.

Pajares, M. Frank (1992). Teachers' Beliefs and Educational Research: Cleaning up a Messy Construct. *Review of Educational Research*, 3, 307-322.

Peters, S., Blauw de, A., Zandt van het, R., & Droop, M. Evalueren met tussendoelen. *Leerkracht en leerling werken samen. JSW* (88), 20-24.

Richardson, V. (2003). Teacher beliefs and classroom performance: The impact of teacher education. *J. Raths & A.C. McAninch (Eds.)* , 1-22.

Rokeach, M. (1968). *Beliefs, attitudes and values: A theory of organization and change*. San Fransisco: Jossey-Bass.

Tondeur, J., Hermans, R., Braak van, J., & Valcke, M. (2008). Exploring the link between teachers' educational beliefs profiles and different types of computer use in the classroom. *Computers in Human Behavior* (24), 2541-2553.

Van Dijk, J. A. (2003). *De Digitale Kloof wordt dieper. Van ongelijkheid in bezit naar ongelijkheid in vaardigheden en gebruik van ICT*. Universiteit Twente. 2003: Infodrome.

Wetzer, F. (2009). *Ik wil ook op de computer! De meerwaarde van het gebruik van ICT voor kleuters*. Thiememeulenhoff. Thiememeulenhoff.

Bijlage I Interviewopzet

Eerste opmerking: is het goed dat ik het interview opneem, zodat ik het na afloop terug kan luisteren?

Achtergrond van het onderzoek

- Ik studeer Nederlandse Taal en Cultuur aan de Rijksuniversiteit in Groningen
- Op dit moment zit ik in het 3e jaar
- In het kader van mijn afstuderen voer ik een onderzoek uit (een scriptie)
- Het thema waarin ik mijn scriptie schrijf is opvattingen van leerkrachten uit groep 1 en 2 over digitaal voorlezen.
- Tot nu toe is er veel onderzoek gedaan naar de effecten van digitaal voorlezen in het basisonderwijs, maar er is nog niet veel onderzoek gedaan naar de opvattingen van leerkrachten als het gaat over digitaal voorlezen.
- Het is interessant en waardevol om te weten wat die opvattingen zijn, omdat we hiermee het digitaal voorlezen in de toekomst nog beter kunnen maken (voor zowel leerkrachten als leerlingen).
- Door middel van interviews probeer ik de opvattingen van leerkrachten in kaart te brengen.
- Heeft u nog vragen over de achtergrond van het onderzoek?

Praktische zaken

- De resultaten van het onderzoek (uitkomsten van interviews) blijven anoniem.
- U kunt de resultaten over een tijdje teruglezen in mijn onderzoeksrapport, als u daar belangstelling voor heeft.
- Het interview duurt ongeveer dertig minuten.
- De vragen zijn ingedeeld in 4 onderdelen: voor het lezen, tijdens het lezen, na het lezen en samenvatting
- Heeft u nog vragen?

Voor het lezen

1. Kunt u een schets geven van hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij u in de klas?
2. Waar download u digitale prentenboeken? Waarom daar?
3. Waar let u op als u een digitaal prentenboek uitkiest? (denk aan: thema, illustratie, moeilijkheidsgraad, auteur etc.) Waarom is juist dat belangrijk?
4. Bereid u een digitaal voorleesmoment voor? Zo ja, waarom en hoe (d.m.v. een specifieke lesmethode? Waarom die methode?) Wat vindt u belangrijk tijdens uw voorbereiding?
5. Denkt u van te voren na over de setting: moment van voorlezen ('s ochtends/ 's middags), de duur van het voorlezen, de grootte van de groep, het aantal keer voorlezen op een dag? Zo ja, waarom? En waarom juist die keuzes?
6. Bereid u de kinderen ook voor op een voorleesmoment?(denk aan: activiteiten in de klas die betrekking hebben op het leesmoment, voorbereiding op een specifiek thema, een kringgesprek etc.) Waarom vindt u dat belangrijk?
7. Wat zijn voor u de drie belangrijkste redenen (doelen) om voor te lezen? (denk aan: het is iets leuks, het moet leerzaam zijn, bevordering van taalontwikkeling, bevordering van sociale ontwikkeling, woordenschat bevorderen, wiskundige ontwikkeling etc.)

8. Zijn er andere zaken die u belangrijk bij de voorbereiding van een digitaal voorleesmoment en die ik net niet heb genoemd?

Tijdens het lezen

9. Wat vindt u de 3 belangrijkste dingen tijdens het voorlezen van een verhaal? (denk aan: kinderen genieten van een verhaal, kinderen volgen het verhaal, kinderen breiden hun woordenschat uit, kinderen leren iets over een thema, interactie, zaken uit het boek betrekken op dagelijkse gang van zaken etc.)

10. Uit onderzoek blijkt dat interactie tijdens het voorlezen belangrijk is. Vindt u interactie belangrijk? Waarom wel of waarom niet? Is die interactie mogelijk bij digitaal voorlezen?

11. Welke zaken vindt u belangrijk om te bevragen tijdens een voorleesmoment? (denk aan: vragen over dagelijkse gang van zaken, vragen over het weekthema, vragen over betekenis van woorden, vragen over illustraties etc.) Waarom vindt u dat belangrijk? Lukt het die zaken te bevragen tijdens digitaal voorlezen?

12. Hoe zorgt u ervoor dat u tijdens het digitaal voorlezen zicht heeft op de ontwikkeling van een leerling? Wat vindt u daarvan?

13. Zijn er andere zaken die u belangrijk vindt tijdens het voorlezen van een digitaal prentenboek?

Na het lezen

14. Als het verhaal is afgelopen, hoe laat u de leerlingen dan het verhaal verwerken? (denk aan: vrij reageren, leerkracht stelt vraag over illustraties, leerkracht stelt vraag over thema, leerlingen mogen einde van het verhaal voorspellen, knutselen n.a.v. verhaal etc.) Waarom kiest u voor deze verwerkingsvorm(en)?

15. Wat vindt u belangrijk de leerlingen mee te geven na afloop van een voorleesmoment?

16. Vindt u het belangrijk dat leerlingen na afloop van het leesmoment het digitale boek zelf nog eens kunnen lezen/bekijken? Waarom?

17. Zijn er andere zaken belangrijk na een voorleesmoment?

Samenvattend

18. Welke 3 voordelen heeft digitaal voorlezen volgens u? Waarom?

19. Welke 3 nadelen heeft digitaal voorlezen volgens u? Waarom?

20. Bent u in de loop der tijd anders gaan denken over de voor- en nadelen van digitaal voorlezen? Zo, ja hoe? Hoe kan dat denkt u?

21. Tot slot: wat is voor u de meest ideale vorm van voorlezen in de klas? (denk aan: alleen digitaal, alleen traditioneel, combinatie van beide, individueel, klassikaal etc.)

Bijlage II Interview leerkracht 1

Voor het lezen

Kan je een schets geven van hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij jou in de klas?

Sinds een aantal jaren hebben wij in de klas een digibord dat we vrij regelmatig gebruiken. Maar we zijn nog wel zoekende naar het gebruik ervan, hoe we het bord zo goed mogelijk kunnen inzetten, hoe we materiaal kunnen vinden dat we via het digibord kunnen gebruiken. Want het is toch zo dat je zelf op zoek gaat naar je eigen digitale lesmateriaal. Er wordt niet in een boek verwezen naar digitaal materiaal dat je kan gebruiken in je les.

Een digitaal voorleesmoment is bijvoorbeeld het uitzoeken van een prentenboek naar aanleiding van een thema of belangstellingsonderwerp waar we het in de groep over hebben. Dan zoek je daar als leerkracht een passend boek bij, die digitaal wordt verteld en laten zien op het digibord. Meestal is dat een boek met een voorleesstem. Dat wil zeggen dat het digibord het digitale boek jouw rol als leerkracht overneemt. Je laat het dus als het ware zien in de klas. Dat is klassikaal, maar dat kan je ook in een kleinere groep doen of zelfs individueel. Dat is alleen niet de manier waarop ik het gebruik (in kleine groepjes of individueel). Ik heb ook een aantal keren zelf foto's gemaakt van het boek en daar als het ware een PowerPoint van gemaakt. Dus dat ik niet het digitale boek en de stem mijn rol over laat nemen, maar dat ik wel actief blijf door wel de plaatjes te laten zien op het digibord, maar zelf blijf voorlezen en mijn eigen rustmomenten kan inplannen, zodat leerlingen op die momenten ook actief mee kunnen doen. Dat vind ik belangrijk omdat met een voorleesstem van een digitaal prentenboek het interactieve een beetje wegvalt. Leerlingen luisteren en kijken dan eigenlijk alleen naar het digibord.

Toch is het zo dat bij digitale prentenboeken ook interactie is, doordat er stiltes in worden gepland en er vragen worden gesteld. Vind je die interactie minder waardevol dan de interactie die je zelf kan inplannen en hebben met leerlingen?

Ja, want als je je eigen interactie toevoegt heb je al een achterliggende gedachte waarom je juist die interactie toevoegt. Met welk doel. Want je hebt ook een bepaald doel als je het boek voorleest: bijvoorbeeld een aantal woorden nieuwe woorden leren aan de leerlingen. Ik stem mijn interactieve momenten graag op die doelen af. Dat kan het digitale boek ook wel, alleen het is lastig om jouw eigen lesdoelen met de doelen van het digitale boek af te stemmen.

Dit gaat veel over klassikaal voorlezen. Laat je ze ook wel eens individueel een digitaal prentenboek lezen?

Tijdens het speelwerkuur dan kan een onderdeel zijn het luisteren naar een prentenboek. Dat kan individueel of in tweetallen met hun eigen laptop of iPad en een koptelefoon. Ik laat ze nooit alleen maar individueel lezen. Er is altijd (ook) een klassikaal voorleesmoment.

Waar download je digitale prentenboeken? Waarom daar?

Ik zoek zelf digitale prentenboek via internet, via Google zoek ik bijvoorbeeld op een specifiek thema waar het op dat moment in de klas over gaat. En inmiddels ken ik een heleboel sites die erg leuk en naar mijn idee geschikt zijn voor kleuters.

Waar let je op als je een digitaal prentenboek uitkiest? (denk aan: thema, illustratie, moeilijkheidsgraad, auteur etc.) Waarom is juist dat belangrijk?

Als ervaren leerkracht let je ook wel op auteurs, omdat je daar bekend mee bent. Sommige auteurs hebben naar mijn idee meer pakkende teksten dan andere auteurs of hebben hele

heldere illustraties in hun boeken. Daar let ik wel op in mijn eigen selectie. Je let ook of het binnen het thema past, maar dat moet niet. Je kan ook gewoon lekker een boek gaan voorlezen, omdat je verwacht dat groep dat leuk vindt. En kinderen mogen zelf ook prentenboeken uitkiezen, maar dat geldt dan vooral voor de traditionele prentenboeken uit de schoolbibliotheek. Dat gaat minder goed met digitale prentenboeken. Ik vind het leuk dat kinderen zelf ook boeken uit kunnen kiezen, want dan heeft het dus hun eigen belangstelling.

Waar let je het vaakst op? Waarom is juist dat belangrijk?

Ik vind het vooral belangrijk dat het binnen het belangstellingsonderwerp past. Ik ga in de zomer geen prentenboek voorlezen over de winter, want dat past niet naar mijn idee ook al denken kleuters daar soms verrassend anders over. Ik let ook altijd op de illustraties. De illustraties moeten niet te gedetailleerd zijn als ik ze aan de hele groep wil laten zien, anders kan niet iedereen het goed zien en komen de illustraties niet goed tot hun recht en kan ik er ook weinige interactie aan koppelen. Gedetailleerde illustraties werken beter als je in een klein groepje of individueel voorleest. En natuurlijk let ik op taalgebruik. Dat moet aansluiten bij het niveau van de leerlingen. Dan kunnen ze het namelijk goed volgen en er wat van leren.

Bereid je een digitaal voorleesmoment voor? Zo ja, waarom en hoe (d.m.v. een specifieke lesmethode? Waarom die methode?) Wat vind je belangrijk tijdens jouw voorbereiding?

Ik ga eerst het digitale boek zoeken en uitkiezen. Daarna lees ik eerst zelf het boek, zodat de inhoud mij heel erg eigen is. Ik vind dat belangrijk, want anders weet ik niet wat ik tegenkom. Ik bedenk vooraf ook wel doel er in het vertellen ligt. Bijvoorbeeld welke woorden ik wil aanleren, maar ook begrijpend luisteren. Dat begrijpend luisteren breng ik in, in een voorleesmoment door bepaalde vragen aan leerlingen te stellen. *Zie verder bij vraag 7.

Denk je van te voren na over de setting: moment van voorlezen ('s ochtends/ 's middags), de duur van het voorlezen, de grootte van de groep, het aantal keer voorlezen op een dag? Zo ja, waarom? En waarom juist die keuzes?

Het aantal keren voorlezen dat staat min of meer vast in ons rooster. Het staat vast hoe vaak we een taalactiviteit doen. Een taalactiviteit is overigens niet alleen een boek voorlezen dat is nog breder. Zelf plan ik elke dag een voorleesmoment in omdat ik dat heel belangrijk vind en dat vind ik belangrijk i.v.m. de doelen die ik eerder noemde (*zie 7). En het voorlezen plan ik meestal aan het begin van de ochtend aan het eind van de ochtend, aan het begin van de middag of aan het einde van de middag. Aan het begin van de ochtend en middag is de concentratieboog nog vrij groot. Tussen activiteiten door is dat veel lastiger, dus leest ik bewust niet voor. En aan het eind van de ochtend en eind van de middag vind ik voorlezen een hele mooie afsluiting: "nog even lekker een boek lezen, even ontspannen".

Bereid je de kinderen ook voor op een voorleesmoment?(denk aan: activiteiten in de klas die betrekking hebben op het leesmoment, voorbereiding op een specifiek thema, een kringgesprek etc.) Waarom vind je dat belangrijk?

Bij de voorbereiding van een gewoon prentenboek staat het boek vaak al op de thematafel in de klas of hebben we samen een aantal boeken uitgezocht, of 1 leerling kiest een boek uit. Ze hebben in ieder geval het boek aan de voorkant al gezien. Bij digitale prentenboeken is de voorbereiding heel erg gering.

Vind je dat een nadeel?

Als je het hebt over het bewust inplannen van prentenboeken vind ik dat wel een nadeel, omdat het dan meer onverwacht is. Daarnaast kunnen leerlingen voordat de les begint minder snel nog

even een boek van de thematafel pakken om te lezen en te bekijken, soms samen met papa of mama. Ik vind het als KLOS juf een nadeel dat leerlingen het digitale boek fysiek niet kunnen vastpakken of dat ik het niet ergens neer kan zetten. Het blijft voor mij waardevol dat je het boek in handen kan nemen, het tastbare. Je scrolt niet, maar je bladert.

Kunnen leerlingen voordat de les begint niet met een iPad een boek lezen?

Dat doen ze nog niet. Dat zou in de toekomst vast kunnen. Dat de iPads op de thematafel liggen in plaats van de prentenboeken.

Wat zijn voor jou de drie belangrijkste redenen (doelen) om voor te lezen? (denk aan: het is iets leuks, het moet leerzaam zijn, bevordering van taalontwikkeling, bevordering van sociale ontwikkeling, woordenschat bevorderen, wiskundige ontwikkeling etc.)

- Taalontwikkeling uitbreiden. Nieuwe woorden bespreken en aanleren.
- Interactief voorlezen. Ik vind dit belangrijk, omdat leerlingen dan actief betrokken zijn bij jouw voorlezen en daar ook op mogen reageren. Dit heeft dan direct te maken met begrijpend luisteren. Je kan wel luisteren en het over je heen laten komen, maar snap je ook waar het verhaal over gaat?
- De concentratie. Met name op een auditieve manier, dus als ze nog geen beelden zien. Kunnen kinderen ook nog luisteren naar iets dat ze niet direct zien? Dat aspect valt voor een groot deel weg bij digitale prentenboeken, omdat daar vrijwel altijd direct beeld. Er zijn dan voor leerlingen steeds beelden. Leren lezen, leren luisteren vind ik belangrijk dat ze dat kunnen, zonder dat daar direct beeld bij is.

Tijdens het lezen

Wat vind je de 3 belangrijkste dingen tijdens het voorlezen van een verhaal? (denk aan: kinderen genieten van een verhaal, kinderen volgen het verhaal, kinderen breiden hun woordenschat uit, kinderen leren iets over een thema, interactie, zaken uit het boek betrekken op dagelijkse gang van zaken etc.)

- Een heel belangrijk aspect vind ik dat je kinderen weet te boeien, dus dat het verhaal en de prenten in het boek aansluiten bij wat hen aanspreekt. Ze vinden het dan leuk en de kans is groter dat ze er wat van leren.
- Het opwekken van emoties. Dat wil zeggen dat leerlingen zich kunnen vereenzelvigen met de hoofdpersoon. Dat vind ik ook heel belangrijk. Het kunnen en leren omgaan met die emoties.
- Ook weer hun concentratieduur. Ik probeer vaak hun concentratieduur op te bouwen. Je begint bijvoorbeeld met 10 minuten leren luisteren en dan steeds een beetje langer in de loop van het schooljaar.

Kan je deze 3 dingen ook meenemen als je digitaal een prentenboek voorleest? Je hebt het bijvoorbeeld over kinderen boeien en een digitaal boek heeft een bepaalde stem. Kan die stem boeien of vind je dat jij dat zelf beter kan?

Mijn eigen interactie kunnen toepassen vind ik een meerwaarde bij voorlezen. Dat is dus vaker en beter het geval bij de traditionele manier. Bij digitale prentenboeken kan een stem ook heus boeien, maar niet altijd. Er zijn verschillende stemmen bij digitale prentenboeken. Ik heb ook wel eens een digitaal prentenboek laten zien en horen dat een Limburgs accent had, dat vonden de leerlingen heel gek. De ene vertelstem is veel mooier dan de andere.

Helemaal in het begin zei je dat je wel eens een soort PowerPoint maakt van het boek. Is dat voor jou een goede en werkbare oplossing om digitaal voor te lezen, maar daarbij toch je eigen interactie toe te passen?

Ja, dat is als het ware een tussenoplossing voor mij. De platen van een digibord zijn dan wel heel mooi, groot en duidelijk zichtbaar voor iedereen. Leerlingen kunnen dan de plaat al zien terwijl ik voorlees en meekijken. En ik kan mijn eigen rust- en interactiemomenten inplannen.

Uit onderzoek blijkt dat interactie tijdens het voorlezen belangrijk is. Vind je interactie belangrijk? Waarom wel of waarom niet? Is die interactie mogelijk bij digitaal voorlezen?

Interactie vind ik belangrijk, omdat een van de lesdoelen het begrijpend luisteren is. Begrijpend luisteren gaat hand in hand met interactie. Bijvoorbeeld het stellen van vragen, zodat je erachter komt of een kind het verhaal begrijpt. Daarnaast krijg je ook zicht op of een kind een voorspelling kan doen bijvoorbeeld.

Welke zaken vind je belangrijk om te bevragen tijdens een voorleesmoment? (denk aan: vragen over dagelijkse gang van zaken, vragen over het weekthema, vragen over betekenis van woorden, vragen over illustraties etc.) Waarom vind je dat belangrijk? Lukt het die zaken te bevragen tijdens digitaal voorlezen?

Met name vragen om erachter te komen of een kind een verhaal begrijpt, vind ik belangrijk. Dat kunnen hele zakelijke vragen zijn, maar het kunnen ook vragen zijn bijvoorbeeld als je iets met een bepaalde mimiek en stemgeluid zegt: "He, waarom zij moeder dat zo hard"? "Was ze boos? Of was ze teleurgesteld?" Je zegt iets met een bepaalde gezichtsuitdrukking en je doet iets met je stem. Dat vind ik belangrijk, zodat ze ook nadenken over waarom dat in een boek zo is.

De stem van het digitale prentenboek heeft ook vaak een bepaald stemgeluid en verheft de stem ook vaak. Je mist dan alleen wel het oogcontact en de mimiek. In die zin ben je als leerkracht bij een digitaal prentenboek de regie kwijt over hoe je het boek wil voorlezen.

Hoe zorg je ervoor dat je tijdens het digitaal voorlezen zicht hebt op de ontwikkeling van een leerling? Wat vind je daarvan?

In een kring kan ik zien welke kinderen een lange concentratieduur hebben, welke kinderen betrokken zijn etc. En je merkt ook gauw genoeg welke kinderen snel afhaken en die probeer ik er dan vaker bij te betrekken door af en toe een vraag te stellen. Dat mist wel een beetje bij digitale prentenboeken. Ik blijf zicht houden op de leerontwikkeling van leerlingen door een combinatie van traditioneel voorlezen, digitaal voorlezen en individueel digitale prentenboeken lezen te gebruiken in de klas.

Na het lezen

Vind je het belangrijk dat leerlingen na afloop van het leesmoment het digitale boek zelf nog eens kunnen lezen/bekijken? Waarom?

Ja, heel regelmatig. Dan lezen we eerst het boek in de grote groep en dan kunnen ze vervolgens met de laptops of soms nog met de ouderwetse radio en een cd, kunnen ze het verhaal nog een keer luisteren. Soms zit daar een verwerking bij dat ze plaatjes moeten neerleggen bij bepaalde fragmenten uit het verhaal.

Vind je dat verwerkingsproces belangrijk?

De herhaling vind ik heel belangrijk, vooral bij kleuters. Ik kan mij ook voorstellen dat het heerlijk is als je een verhaal nog eens hoort, zodat je meer herkenning hebt. Een meerwaarde

dan van een digitaal prentenboek is dat het verhaal nog eens wordt voorgelezen en kinderen het echt kunnen horen. Bij een traditioneel prentenboek kunnen de meeste leerlingen het verhaal niet echt teruglezen, alleen illustraties bekijken.

Naast zelf het boek teruglezen, werken we ook met plaatjes. Dat leerlingen na afloop bijvoorbeeld plaatjes die over het verhaal gaan in chronologische volgorde moeten leggen en daarna in eigen woorden moeten navertellen, dat is goed voor de actieve woordenschat ontwikkeling. En wat we ook wel eens doen is het uitbeelden van fragmenten, zodat ze het ook met hun lijf verwerken wat volgens mij heel goed bij kleuters past.

Samenvattend

Welke 3 voordelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

- De platen zijn groot en zichtbaar op het digibord voor de hele groep.
- Dat ze het verhaal na afloop zelf nog eens kunnen zien en beluisteren, individueel.

Hoewel je deze twee zaken ook met een traditioneel prentenboek kan doen

Welke 3 nadelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

- Je bent de regie kwijt
- Je mist interactie
- Het is alleen luisteren naar een stem
- Als kinderen het individueel doen, weet je niet hoe ze reageren.
- Het visuele is het belangrijkste. Het kijken. Terwijl bij interactief voorlezen, een traditioneel prentenboek, juist het luisteren zo belangrijk is.

Bent je in de loop der tijd anders gaan denken over de voor- en nadelen van digitaal voorlezen? Zo, ja hoe? Hoe kan dat denkt je?

Nee, niet echt. Ik vind altijd dat je het moet afwisselen. Het is leuk die digitale prentenboeken en al het andere digitale materiaal, maar ook traditioneel voorlezen blijf ik belangrijk en goed vinden. Dat geldt niet alleen voor voorlezen, maar voor alle lesactiviteiten.

Tot slot: wat is voor jou de meest ideale vorm van voorlezen in de klas? (denk aan: alleen digitaal, alleen traditioneel, combinatie van beide, individueel, klassikaal etc.)

Een combinatie van digitaal en traditioneel, klassikaal en individueel, maar als ik kijk naar de lesdoelen die ik belangrijk vind, heb ik een voorkeur voor de traditionele prentenboeken. Dat heeft sterk te maken met de manier waarop ik het persoonlijk inzet en wat ik persoonlijk belangrijk vind. Ik zou de digitale prentenboeken wel zo in kunnen zetten dat de nadelen die ik net noemde minder zwaar wegen of verdwijnen.

Achtergrondinformatie

- Man/vrouw: vrouw
- Leeftijd: 55 jaar
- Werkzaam op basisschool: CDBS Jonglaren
- Plaats van de basisschool: Zuidlaren
- Geeft les aan groep: groep 2
- Aantal leerlingen: 19 leerlingen
- Vooropleiding: Kleuter Leidster Opleiding School (KLOS)

- Afgestudeerd in welk jaar: 1979
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: 36 jaar
- Andere werkervaring: altijd in het onderwijs gewerkt, maar daarbinnen wel verschillende functies uitgeoefend zoals leerkracht, hoofdleidster en adjunct directeur.

Bijlage III Interview leerkracht 2

Voor het lezen

Kan je een schets geven van hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij u in de klas?

We hebben een digibord in de klas. Die staat er altijd, dus dat is wel een luxe. Vooropgesteld: ik lees heel veel voor. Taalonderwijs is, helemaal bij kleuters, die nog niet kunnen lezen, sommigen kunnen al wel lezen, vind ik heel belangrijk. Taal is heel erg belangrijk, je bent heel veel met taal bezig. Daarnaast vind ik voorlezen zelf ook heel erg leuk. Het leuke vind ik de stemmetjes die ik kan toepassen in het verhaal en kinderen vinden het ook heel leuk, het kringmoment, ze zijn door die stemmetjes ook heel erg betrokken bij het voorleesmoment. Ik laat wel eens een verhaal voorlezen via het digibord, maar ik lees meer zelf voor uit een traditioneel prentenboek. Als ik uit een digitaal prentenboek wil lezen, dan zoek ik een boek op via het digibord. Ik zoek dan bijvoorbeeld een boek dat past bij een thema dat we behandelen in de klas. Een digitaal voorleesmoment heb ik niet structureel op de planning staan.

Gisteren hadden we een Kanjer-training, waarbij de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen centraal staat. Bij die methode hoort een schootboek, die staat daar, maar we hoorden gisteren ook dat die illustraties van het schootboek als grote digitale platen beschikbaar zijn. Je moet dan dus nog wel zelf voorlezen, maar de illustraties zijn digitaal. Je hebt die platen dan wel mooi op het digibord. Het is ook wel eens zo dat ik alleen de platen laat zien, maar nog wel zelf voorlees.

Dat is ook zo met onze Trefwoord methode, de methode die we gebruiken bij levensbeschouwing. Daar hebben we ook altijd een plaat bij het verhaal, maar je vertelt het verhaal meestal zelf. Er zijn trouwens ook platen waarbij het verhaal wel ingesproken is. Soms is dat wel gemakkelijk voor mezelf, dan kan ik namelijk nog even wat anders doen.

Kinderen vinden die platen heel erg leuk, omdat die platen heel groot zijn. Dan kunnen ze het allemaal toch wat beter zien en je kan dingen aanwijzen.

Zijn er naast deze klassikale voorleesmomenten ook momenten dat leerlingen individueel een digitaal prentenboek kunnen lezen via een computer bijvoorbeeld?

Op de computer hebben we Kleuterplein als methode. En die heeft ook software. Een thema start je altijd met een startactiviteit en je tweede activiteit is altijd een verhaal, dat kan zijn een schootboek of een gewoon prentenboek en daar horen ook weer praatplaten bij. En dat verhaal komt ook weer terug in de spelletjes op de computer en dat doen ze dan zelf. Daar is dan ook weer een stem bij die zegt dan van alles over het verhaal en het thema. Het verhaal en het thema komt dus heel vaak terug op allerlei manieren.

Waar download je digitale prentenboeken? Waarom daar?

Ik zoek digitale prentenboek bijvoorbeeld via YouTube en we hebben van onze ICT'er ook wel allemaal links en pagina's gekregen waarop we leuke boeken kunnen vinden. Nadelig van de online prentenboeken vind ik wel dat je het van te voren klaar moet hebben staan, want heel veel stemmen zijn niet leuk, of te zacht of met een accent en dan liggen die kinderen helemaal dubbel. Dus dat moet ik even voorbereiden, dat kan ik niet tik tik tik even gauw opzoeken. Ik zoek graag echt een goeie uit. Ik mis eigenlijk een kant en klare site waar ik alle boeken kan zoeken en bijvoorbeeld ook op een specifieke zoekterm 'Rupsje Nooitgenoeg' kan zoeken.

Waar let je op als je een digitaal prentenboek uitkiest? (denk aan: thema, illustratie, moeilijkheidsgraad, auteur etc.) Waarom is juist dat belangrijk?

Ja, ik vind het het leukst als een verhaal aansluit bij het thema. Maar soms als je aan het zoeken bent dan zeggen de kinderen: "oh die is leuk juf". Bijvoorbeeld een boek dat ze vaker hebben gehoord en dat ze heel leuk vinden. Dus dat neem ik ook mee als ik een boek uitkies, maar ik vind vooral de stem heel belangrijk, want ik zie als ik zelf voorlees hoe leuk het is als je die stemmetjes doet, want dan zijn de kinderen geboeid. En dat heeft niet elk digitaal boek.

Vind je het een nadeel dat de stemmen van een prentenboek niet altijd even passend zijn?

Ja, dat vind ik zeker wel een nadeel. Daarnaast is het juist bij kleuters zo leuk om die interactie tijdens het voorlezen toe te passen wanneer je wil en dat kan niet meer bij een digitaal boek.

Bereid je een digitaal voorleesmoment voor? Zo ja, waarom en hoe (d.m.v. een specifieke lesmethode? Waarom die methode?) Wat vind je belangrijk tijdens jouw voorbereiding?

Toen ik op de Pabo zat bereidde je alles tot in de puntjes voor, maar in de praktijk zijn er zoveel dingen die je moet voorbereiden, dus ik bereid niet ieder voorleesmoment voor. Ik heb nu een vast voorleesboek en dat vinden de leerlingen heel erg leuk en daar vragen ze ook heel erg om. Dat boek lees ik voor, maar ik ken het verhaal inmiddels en dan bereid ik ook niet meer voor. Maar voordat ik aan zo'n boek begin bedenk ik bijvoorbeeld wel echt de stemmetjes.

Denk je van te voren na over de setting: moment van voorlezen ('s ochtends/ 's middags), de duur van het voorlezen, de grootte van de groep, het aantal keer voorlezen op een dag? Zo ja, waarom? En waarom juist die keuzes?

Ja, we hebben echt onze vaste momenten dat we voorlezen. Ik denk trouwens dat mijn duo collega dat wel anders doet. Zo beginnen we 's ochtends met Trefwoord, levensbeschouwing, in de kring. We beginnen altijd in de kring. Dat vinden leerlingen ook heerlijk, even een beetje wakker worden, een beetje kijken wie er allemaal zijn, het is even een ontmoeting en dat moet ook op onze school. En ik lees altijd voor onder het fruit eten en ik merk dat ze dat heerlijk vinden. Ze zijn dan rustig aan het eten, ik lees voor en zij luisteren gewoon heel lekker en eten ook even goed door. Dat is ook mooi meegenomen.

De voorleesmomenten die je net noemt, zijn die met een traditioneel prentenboek of een digitale?

Nee, ik zit heel vaak en graag in de kring met een traditioneel prentenboek. Weet je wat ik ook wel merk, als ik bij het digibord ga staan dan zorgt dat voor onrust. Dus nee ik zet nooit een digitaal prentenboek aan op de voorleesmomenten die ik net noemde. Het is ook gewoon zo gezellig, met ze in de kring, ik zit zelf ook. Dat zorgt voor heel veel rust. We hebben geen afstandsbediening voor het digibord, zodat ik vanuit de kring het bord kan bedienen. En wat ik ook naar vind aan het digibord is, hij staat nu natuurlijk tegen de wand, maar ik kan hem ook de kring inschuiven, maar je hebt altijd kinderen die het dan niet goed zien of die dan van hun stoel afgaan. Ik vind voorlezen vanaf mijn eigen stoel gewoon wat rustiger. Ik merk ook dat de setting in de kring voor kinderen veilig is, dat vinden ze prettig. En we gebruiken het digibord super veel, ook met andere lessen. Dus ja ik kies er dan ook wel bewust voor om dan juist even het digibord niet te gebruiken.

Wat zijn voor jou de drie belangrijkste redenen (doelen) om voor te lezen? (denk aan: het is iets leuks, het moet leerzaam zijn, bevordering van taalontwikkeling, bevordering van sociale ontwikkeling, woordenschat bevorderen, wiskundige ontwikkeling etc.)

We hebben heel veel doelen voor taal met name die we moeten observeren bij de kleuters. Maar ik vind belangrijk:

- Boekoriëntatie: als je een boek begint kijk je wie de schrijver is, hoe het boek eruit ziet (de voor- en achterkant), wat erin staat, welke plaatjes etc. Zodat ze leren hoe een boek werkt en hoe het eruit ziet.
- Verder neem je zoveel mee eigenlijk tijdens het voorlezen: letterherkenning, rijm (stilstaan bij rijm), inlevingsvermogen (vooral nu met Trefwoord als we het over de verhalen van Pasen hebben), woordenschat etc. Maar ook de sociaal-emotionele ontwikkeling komt weer terug. We werken met petten, iemand die de zwarte pet op heeft doet heel naar bijvoorbeeld. En tijdens verhalen zeggen ze dan zelf ook wel: "Oh juf die heeft de zwarte pet wel". Dan hebben we het er over en kijken we hoe iemand dan zijn/haar nare gedrag kan veranderen, wat die daar aan kan doen. Ze leven zich dan heel erg in.
- Begrijpend voorlezen probeer ik ook toe te passen. Je gaat je dan tijdens het voorlezen bijvoorbeeld hardop afvragen wat een woord precies betekent en samen met de kinderen opzoek naar de betekenis.

Bereid je die doelen voor? Vind je dat belangrijk?

Dat verschilt, maar vaak ontstaan die doelen/redenen wel spontaan. Tijdens voorlezen ben ik wel het meeste bezig met taalontwikkeling.

Wat vind je belangrijker: dat ze lekker kunnen luisteren of dat ze echt iets kunnen leren van een voorleesmoment?

Allebei vind ik heel belangrijk. Ze leren heel veel van voorlezen, maar ook van elkaar, door het er met elkaar over te hebben, maar het is ook gewoon ontspannend voor ze.

Tijdens het lezen

Uit onderzoek blijkt dat interactie tijdens het voorlezen belangrijk is. Vind je interactie belangrijk? Waarom wel of waarom niet? Is die interactie mogelijk bij digitaal voorlezen?

Interactie is belangrijk en ik vind het ook leuk om dat met de kinderen te hebben. Bij een digitaal prentenboek is dat lastig. Je moet dan naast het digibord gaan staan en het verhaal stopzetten en dan wat aan de kinderen gaan vragen. Dat vind ik een beetje vervelend. Dus een digitaal prentenboek laat ik wel altijd gewoon afdraaien. Om toch interactie te houden, zou ik het fijn vinden als je de platen digitaal hebt, maar dat je nog wel zelf voorleest. Dan kun je veel beter zelf inspelen op wat er uit de klas komt. Dan kan je ook het eigen tempo bepalen.

Er zijn wel prentenboeken die tussendoor vragen stellen bijvoorbeeld en zo de interactie toevoegen, maar dan nog moet je dat heel goed voorbereiden als leerkracht. Kinderen gaan heel snel als er een vraag wordt gesteld door elkaar praten, dus dan gaat het heel rommelig worden. Als je dan toch zo'n digitaal boek wil gebruiken, moet je heel goed weten wat de voorleesstem gaat vragen en op welk moment en duidelijk met de kinderen afspreken dat ze niet door elkaar mogen praten. Op dit moment vergt dat nog teveel voorbereidingen.

Ik bedenk me nu wel dat veel van onze methodes ook online wel te verkrijgen zijn, maar toch vind ik het gemakkelijker om de fysiek tastbare platen/boeken gewoon even gauw te pakken. Ik

ben heel vaardig met het digibord, maar toch pak ik dan liever de platen en boeken die in de klas staan, dat gaat sneller en het is gemak en wat ik gewend ben.

Vind je het ook belangrijk dat leerlingen de boeken/platen fysiek kunnen vastpakken?

Ja, terwijl ze het op het bord ook goed kunnen zien. Maar ik vind het wel belangrijk dat ze de boeken kunnen vastpakken want dat heeft weer met een stukje boekoriëntatie te maken. En we gebruiken het digibord al zoveel, dat het tijdens het voorlezen ook wel eens lekker is om hem niet te gebruiken.

Vind je het dan voor nu belangrijk dat niet alles digitaal wordt gedaan in de klas?

Ja, niet alles hoeft via het digibord. Ik vind een mooie afwisseling wel belangrijk. Want ook de rust in de kring, lekker op je stoel vind ik ook belangrijk dat ze dat leren en kunnen. Verder vind ik de digitale verhalen met voorleesstemmen ook veel lijken op een filmpje en ze kijken zelf ook al filmpjes en thuis kijken ze ook veel tv of op de computer. Dus dan is het 'weer zo'n filmpje'.

Na het lezen

Vind je het belangrijk dat leerlingen na afloop van het leesmoment het digitale boek zelf nog eens kunnen lezen en bekijken? Waarom?

Ja, dat is wel belangrijk, maar ik ben ook zuinig op de boeken die in de klas zijn. Kinderen, vooral kleuters, vinden het nog moeilijk om voorzichtig met een boek om te gaan. Dat snap ik best, want sommige prentenboeken zijn heel groot en kunnen ze amper vastpakken. Maar vaak vragen de leerlingen wel heel netjes of ze nog even de plaatjes van een boek dat we hebben gelezen, mogen bekijken. Of ze pakken een boek uit de bak en dan gaan ze het verhaal nog eens zelf navertellen, dat is goed voor de verwerking van een verhaal. Dat herhalen is zeker heel erg goed. Ik zie dat ze heel erg aan de prenten hangen. Als ik het boek al heb voorgelezen, weten ze precies wat er bij welke prent gaat gebeuren.

Samenvattend

Welke 3 voordelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

- De platen zijn groot. De kinderen kunnen het dan goed zien.
- Ze zien de platen continu. Als ik een traditioneel prentenboek voorlees, dan laat ik de illustratie zien, maar daarna moet ik het boek weer voor mij nemen om zelf te kunnen lezen. Als ze de platen continu zien dan kunnen ze beter en sneller dingen herkennen uit het verhaal op de illustratie.

Welke 3 nadelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

- Ze oriënteren zich niet meer op een boek: door een verhaal af te spelen gaan kinderen geen leesrichting herkennen, geen letters, ze weten niet meer hoe een boek eruit ziet, wat de voorkant en achterkant is, de boven en onderkant etc. Boekoriëntatie is ook weer belangrijk als ze naar groep 3 gaan en ook weer werken met gewone boeken.
- We gebruiken het digibord al zoveel
- Persoonlijk vind ik zelf voorlezen gewoon heel leuk
- Kinderen vinden het ook prettig in de kring
- Digitaal voorlezen geeft ook wat onrust

Ben je in de loop der tijd anders gaan denken over de voor- en nadelen van digitaal voorlezen? Zo, ja hoe? Hoe kan dat denkt je?

Nee nog niet. Ik vind de nadelen nog steeds zwaarder wegen dan de voordelen. Maar ik vind het wel belangrijk ook om met de tijd mee te gaan. We toetsen bijvoorbeeld ook digitaal, alleen het werkt allemaal nog niet optimaal, dus stap je gauw weer over naar het oude vertrouwde. Dat wat wel goed werkt.

Tot slot: wat is voor jou de meest ideale vorm van voorlezen in de klas? (denk aan: alleen digitaal, alleen traditioneel, combinatie van beide, individueel, klassikaal etc.)

Afwisseling is goed denk ik. Ik zou zeggen: 70 procent zelf voorlezen en 30 procent via het digibord, want we gebruiken dat ding al zoveel.

Achtergrondinformatie

- Man/vrouw: Vrouw
- Leeftijd: 28 jaar
- Werkzaam op basisschool: CBS Aquamarijn
- Plaats van de basisschool: Groningen
- Geeft les aan groep: 1/2 A en de plusklas
- Aantal leerlingen: 27 leerlingen in groep 1/2 A en in de plusklas wisselend aantal leerlingen
- Vooropleiding: Opleiding tot leraar basisonderwijs, Master SEN- richting remedial teaching
- Afgestudeerd in welk jaar?: 2011
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: 5 jaar
- Andere werkervaring: kinderdagverblijf, verkoopster bij Albert Heijn tijdens de opleiding.

Bijlage IV Interview leerkracht 3

Voor het lezen

Kan je een schets geven van hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij jou in de klas?

Ik pas heel zelden een digitaal prentenboek toe. Als ik het doe dan gaat het meestal als volgt. Ik heb een thema waar we over werken en dat ik dan op Pinterest alvast van alles klaarzet over dat thema op een speciaal Pin bord. Dat zijn ideeën, gedichtjes, alles wat maar te maken heeft met het thema. En vaak komen er dan ook wel wat van die digitale prentenboeken voorbij. Als ik die boeken dan toepas dan is het omdat ik denk 'oh ik moet nog even met dat kind nog even iets doen of bespreken, waarbij de rest van de klas mij even moet missen'. En dan pak ik mijn Pinterest erbij via het digibord en dan klik ik een van die digitale prentenboeken aan. Dat zijn vaak filmpjes die dus door een stem worden voorgelezen.

Laat je kinderen ook wel eens individueel een prentenboek lezen, bijvoorbeeld via de computer?

Nee, dat doe ik nooit. Ik denk, en dat is ook 1 van de redenen dat ik het sowieso weinig gebruik, dat je daar werkelijk niet de tijd voor hebt. Ons rooster zit zo vol en als een kind wel achter de computer gaat, dan is dat vaak met een ander doel dan met taal bezig zijn. Voor taal gebruiken wij meer de methode 'Kleuterplein'. Op de computer zijn het vaak spelletjes of verhalen die meer met bijvoorbeeld rekenen te maken hebben. Aan Kleuterplein zitten ook wel opdrachten verbonden die op de computer kunnen, maar dat zijn dingen die vaststaan. Daar kan ik zelf niet een prentenboek bij zoeken.

Waar download je digitale prentenboeken? Waarom daar?

Ik zoek ze zelf vaak op via Pinterest. Ik heb ooit wel eens zo'n site gehad waar digitale prentenboeken op staan, maar ik zou echt niet meer weten welke dat is. De digitale prentenboeken en het digitale voorlezen, worden niet vanuit de school aangeboden of gestimuleerd. Ik heb ook nog nooit gehoord waarom je digitale prentenboeken zou moeten toepassen, wat er goed aan is. Ook niet vanuit een studiebijeenkomst. Ik zou er zelf dingen bij kunnen bedenken, maar het is niet zo dat het ons is toegelegd.

Waar let je op als je een digitaal prentenboek uitkiest? (denk aan: thema, illustratie, moeilijkheidsgraad, auteur etc.) Waarom is juist dat belangrijk?

Ik kijk dus naar het thema, of dat aansluit bij het thema dat we op dat moment behandelen. En meestal klik ik thuis wel het boek alvast even aan. Ik maak een bord op Pinterest thuis ook al aan. Ik kijk dan of het boek het ook echt doet. Ik let op taalgebruik, kijk of het ook werkelijk met het thema te maken heeft, want soms gaat het boek over een heel ander thema. Ik let op de stem, het lijkt alsof sommige verhalen door watten heen gesproken worden. Alsof iemand thuis het boek even heeft voorgelezen. Dus dat vind ik het audio geluid niet fijn. En ik let er ook op of ik het zelf een fijn boek vind en dat is heel persoonlijk.

Bereid je een digitaal voorleesmoment voor? Zo ja, waarom en hoe (d.m.v. een specifieke lesmethode? Waarom die methode?) Wat vindt u belangrijk tijdens uw voorbereiding?

Nee niet. Ik ben nog steeds de grootste fan van het gewone voorlezen. Daarvoor heb ik ook een flinke lading boeken waarmee ik me het liefst voorbereid. Ik vind het zelf voorlezen nog steeds het belangrijkste. Ik weet ook niet beter en ik heb ook nog geen tegengeluiden gehad.

Ik vind het prettig om zelf een boek voor te lezen, omdat je dan de interactie met kinderen hebt:

je kan even stoppen, je kan even iets toelichten, je kan iets vragen, soms kan je een zinnetje ombuigen als dat nodig is, je kan naar iets verwijzen 'weet je nog dat hebben wij ook gemaakt of daar gaan we straks mee bezig'. Dus ja, het persoonlijk maken van het boek vind ik belangrijk. En dat kan als jij het boek zelf op schoot hebt. Ook de stemmetjes zelf bedenken vind ik heel leuk en ik merk dat de kinderen daardoor ook heel geboeid luisteren. En gezichtsuitdrukkingen. De momenten van rust en pauzes en het even aankijken van de kinderen maken dat het traditioneel voorlezen een magisch iets worden en dat mis ik heel erg bij het digitaal voorlezen. Het digitaal voorlezen is ook mooi, de plaatjes bijvoorbeeld. Die zijn vaak heel sprekend. Maar de toevoegingen die ik zelf aan een verhaal kan doen en de klas zelf ook, dat vind ik heel erg waardevol.

Merk je zelf ook dat de klas meer geboeid is als ze naar jou luisteren dan naar een voorleesstem?

Ja, absoluut. Als ik voorlees dan heb ik ze allemaal en dan zie je ze ook echt zo zitten. En als ze het boek beluisteren via het bord dan kijken ze televisie. Dan is het ontspannen zitten, duimpje in de mond. En soms dwalen ze af. Dat is natuurlijk ook fijn, dat is ook prettig, maar als ik met ze wil lezen omdat ik een les wil voorbereiden dan wil ik het echt zelf doen. Misschien wil ik het dan ook wel teveel zelf in de hand houden.

De prentenboeken die jij gebruikt, lopen die aan 1 stuk door? Er zijn ook prentenboeken waarbij er tijdens het verhaal wel pauzes zijn. Tijdens die korte pauzemomenten worden er dan vragen gesteld. Gebruik je die wel eens?

Nee, die ken ik niet. Ik denk wel dat je met die prentenboeken kinderen meer boeit dan bij de prentenboeken waarbij een stem aan 1 stuk doorleest. Zo'n boek komt dichterbij het doel dat ik zelf ook voor ogen heb met het voorlezen van een boek.

Denk je van te voren na over de setting: moment van voorlezen ('s ochtends/ 's middags), de duur van het voorlezen, de grootte van de groep, het aantal keer voorlezen op een dag? Zo ja, waarom? En waarom juist die keuzes?

We hebben heel erg vaste leesmomenten, omdat onze dag eigenlijk helemaal volgepland is. Voorlezen is wel iets dat je gemakkelijk even tussendoor kan doen als je bijvoorbeeld een paar verloren minuten hebt of ter ontspanning tijdens het eten of juist als de klas het heel even zonder mijn aandacht moet doen, dan zet ik bijvoorbeeld een digitaal voorleesboek aan. We lezen wel altijd samen met de klas en niet individueel. Samen bereik je ook veel meer de interactie en ik merk dat ze het ook leuk vinden om met elkaar naar een boek te luisteren en het erover te hebben.

Bereid je de kinderen ook voor op een voorleesmoment?(denk aan: activiteiten in de klas die betrekking hebben op het leesmoment, voorbereiding op een specifiek thema, een kringgesprek etc.) Waarom vind je dat belangrijk?

Nee, omdat ik het digitaal voorlezen bijna niet gebruik. En dat is het echt vaak een moment dat ik ineens denk: ik moet even met een ander kind iets doen, ik moet even weg en dat zet ik het boek aan voor het gemak. Maar verder zit daar geen voorbereiding in. Als ik een gewoon boek doe dan doe ik het wel, omdat dat dan meer echt een les is.

Hoe bereid je kinderen dan voor op een traditioneel voorleesmoment?

Nou, ik begin dan vaak met de vraag van 'waar hebben we het over?' Dat kan gaan over het weekthema, het thema van de dag of dat kan het doel zijn dat je die dag steeds wil benoemen. Je gaat dan eerst kijken naar de plaatjes, bladert door het boek, waar denken we dat het over gaat. Over wie gaat het, wat gaat er gebeuren? Is er een probleem? Hoe zouden we dat kunnen

oplossen? Soms komt dat doel halverwege het verhaal naar voren. Dan stop ik het verhaal, benoem ik het probleem en zoeken/voorspellen we samen de oplossing en lees ik verder. De titel bespreken we, soms laat ik ze de titel voorspellen: wat zou de titel kunnen zijn. Wat is een titel ook alweer? Waar staat wie het geschreven heeft? Boekoriëntatie dus.

Dit zijn zaken die ik ook best zou kunnen doen bij een digitaal prentenboek, via het bord denk ik. Maar dat zit er nog niet in. Ik vind het gewoon nog prettig om het verhaal op de manieren die ik net noemde tastbaar te maken.

Wat zijn voor jou de drie belangrijkste redenen (doelen) om voor te lezen? (denk aan: het is iets leuks, het moet leerzaam zijn, bevordering van taalontwikkeling, bevordering van sociale ontwikkeling, woordenschat bevorderen, wiskundige ontwikkeling etc.)

- Kennis vergaren. Een prentenboek is een heel mooi middel om kinderen kennis over van alles mee te geven, maar ook bij de start van een nieuw thema werkt een prentenboek heel goed. Ik kijk dan samen met de leerlingen wat we allemaal al van een thema weten of bereid ze voor door ze alvast een boek erover voor te lezen.
- Meenemen in een bepaalde beleving. Het meenemen van leerlingen ook in bepaalde emoties. Van heel blij naar heel bedroefd. Sociaal-emotionele ontwikkeling vind ik heel fijn.
- Woordenschat bevorderen. Hoe zijn zinnen opgebouwd, hoe je woorden op verschillende manieren kan inzetten.
- Oefenen met het voorspellen. Je laat een plaatje zien en vraagt dan aan de leerlingen wat ze denken dat er gaat gebeuren. Welke personen zijn volgens jou belangrijk. Dat raakt ook het doel van hoe de opbouw van een verhaal eruit ziet.
- Ontspanning. Een verhaal voorlezen is ook ontspanning. Bijvoorbeeld bij het fruit eten lees ik een boek voor gewoon uit ontspanning. Dan ben ik ook veel minder met mijn mimiek bezig en mijn stem gaan minder alle kanten op. Zij zijn lekker aan het eten en ik lees ter ontspanning rustig een boek voor.

De doelen die je noemt zouden we kunnen onderscheiden in 'er iets van leren' en 'ontspanning'. Vind je het een of het ander belangrijker?

Nee. Ik vind het allebei heel belangrijk. Dat is ook het mooie aan boeken voorlezen. Het is zo veelzijdig. Je hoopt ook je kinderen dat allemaal mee te geven.

Tijdens het lezen

Wat vind je de 3 belangrijkste dingen tijdens het voorlezen van een verhaal? (denk aan: kinderen genieten van een verhaal, kinderen volgen het verhaal, kinderen breiden hun woordenschat uit, kinderen leren iets over een thema, interactie, zaken uit het boek betrekken op dagelijkse gang van zaken etc.)

Dat komt veelal overeen met de doelen die ik net noemde. Uiteindelijk valt en staat alles met dat het kinderen moet pakken. Je moet gewoon continu kijken of het iets met de leerlingen doet, of ze meedoen, of ze opletten, of ze het snappen, zijn ze betrokken. Soms doen ze dat door adembenemend te luisteren en soms doen ze dat door praktijkvoorbeelden te noemen. Het allerbelangrijkste is dat het iets met ze doet. Je moet een boek niet voorlezen, alleen omdat het past bij het thema of omdat ik het zelf leuk vind.

Uit onderzoek blijkt dat interactie tijdens het voorlezen belangrijk is. Vind je interactie belangrijk? Waarom wel of waarom niet? Is die interactie mogelijk bij digitaal voorlezen?

Interactie is absoluut belangrijk. Interactie kan op allerlei manieren. Je kan ook interactie hebben terwijl de leerlingen stil zijn en zij alleen meedenken en luisteren. Maar dat is heel belangrijk en valt dus wel voor een groot gedeelte weg bij een digitaal boek.

Hoe zorg je ervoor dat je tijdens het digitaal voorlezen zicht hebt op de ontwikkeling van een leerling? Wat vind je daarvan?

Als ik een digitaal prentenboek laat afspelen heb ik geen zicht op die ontwikkeling. Dat zou ik meer hebben als ik er echt bij zou gaan staan. Je kan dus zelf ook best interactie hebben als je een digitaal prentenboek laat afspelen, dan stop je hem zo nu en dan. Maar dat moet ik van te voren heel goed voorbereiden, omdat ik niet precies waar en wanneer ik het verhaal kan stoppen. Ik merk alleen wel als ik zelf ga voorlezen dat kinderen sneller tussendoor bijvoorbeeld zeggen: huh, juf wat is dat. En dat doen ze minder bij het digibord. Ze gaan dan niet tussendoor vragen stellen, omdat ze denk ik dan door hebben dat het bord met ze bezig is en niet de juf die direct kan reageren, ook al sta ik ernaast. Ik denk toch dat dat een andere chemie is.

Na het lezen

Als het verhaal is afgelopen, hoe laat je de leerlingen dan het verhaal verwerken? (denk aan: vrij reageren, leerkracht stelt vraag over illustraties, leerkracht stelt vraag over thema, leerlingen mogen einde van het verhaal voorspellen, knutselen n.a.v. verhaal etc.) Waarom kies je voor deze verwerkingsvorm(en)?

We kijken dan vaak weer opnieuw naar de titel, plaatjes, de achterkant van het boek etc. We kijken dan of dat wat we hadden voorspelt ook klopt en proberen samen het verhaal te verklaren. Maar ik vraag de leerlingen ook wel eens zelf te bedenken wat er op de achterkant van een boek zou kunnen staan, nu ze weten hoe het verhaal loopt.

Wat vind je belangrijk de leerlingen mee te geven na afloop van een voorleesmoment?

Ik vind het navertellen heel belangrijk. Waar gaat het verhaal nou over? Ze moeten actief luisteren, zodat ze het ook na kunnen vertellen en het verhaal kunnen plaatsen.

Vind je het belangrijk dat leerlingen na afloop van het leesmoment het digitale boek zelf nog eens kunnen lezen en bekijken? Waarom?

Ja, maar dat doen ze vaak ook uit zichzelf. De boeken liggen op een vaste plek en daar grijpen ze vaak na een verhaal snel weer naar toe. Vaak gaan ze het dan zelf voorlezen en de plaatjes weer goed bekijken. Dat zou misschien bij een digitaal prentenboek ook kunnen, maar dat moet ik dan wel echt klaarzetten. Daar redden ze zich anders niet alleen mee. En dan nog vind ik dat anders dan het echt tastbare van een traditioneel prentenboek. Ik wil die fysieke tastbare boeken ook echt niet weg hebben. Het kunnen bladeren, voelen dat iets een dik boek is of een dun boek, dat zijn dingen die ook echt wel meewerken in het leren denk ik.

Het zelf nalezen en kijken is voor het voorbereidend lezen heel belangrijk. Dat ze snappen juf heeft een verhaal voorgelezen dat verhaal komt voort uit lettertjes die samen woorden zijn en samen een verhaal vormen. Dat snappen is ook weer belangrijk in groep 3 als ze zelf gaan lezen. Dan moeten ze begrijpen dat wanneer ze een verhaal lezen het niet alleen luisteren en lezen is, maar ze er daarna iets mee moeten doen en het moeten snappen.

Samenvattend

Welke 3 voordelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

- Het werkt mee aan hun belevenis. Met mooie grote platen en vaak zit er muziek achter het verhaal. Het maakt het extra mooi. Maar dan heb je wel een heel ander doel voor ogen. Je kan ze bijvoorbeeld warmdraaien voor een bepaald thema.
- Voor mij is het een voordeel dat ik met een digitaal prentenboek even een moment heb dat ik mijn aandacht niet bij de kinderen hoeft te hebben en ruimte en tijd heb voor iets anders. Het is natuurlijk niet daarvoor bedoeld, maar het is wel echt een voordeel. Als kleuterjuf is dat heel fijn, je hebt zoveel niveaus, en dus geeft het je adem. Bijvoorbeeld alleen als een kind in z'n broek heeft geplast.
- Je hoeft niet alle boeken in huis te hebben, dat is toch ook gemakkelijker. Als je een dag van te voren bedenkt dat je een boek over een bepaald thema wil voorlezen en dat boek heb ik niet in huis of op school, dan is een digitaal prentenboek een mooie, snelle oplossing. Ik zou dan wel graag een website hebben dat je gericht kan zoeken op thema's: bijvoorbeeld 'boos zijn' of 'ruzie oplossen' of 'fruit' etc.

Welke 3 nadelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

Dat zijn vooral de nadelen die ik in de loop van het interview heb genoemd:

- Het neemt veel tijd in beslag. Ik moet een digitaal voorleesmoment vaak wel goed voorbereiden.
- Met digitaal voorlezen zijn de kinderen niet bezig met de doelen die ik voor ogen heb bij het voorlezen, terwijl ik die doelen wel heel belangrijk vind.
- De voorleesstem is niet altijd even goed.
- Je mist je eigen interactie met de leerlingen als je ze naar een digitaal prentenboek laat luisteren. Interactie op allerlei vlakken zoals vragen stellen, mimiek, begrip, voorspellen, woordenschat etc.
- Digitale prentenboek zijn niet tastbaar en kun je ook niet tastbaar maken. Ik vind het toch heel belangrijk om boeken en ook thema's tastbaar te maken voor kinderen. Dat helpt bij verwerking en begrip van een verhaal.
- Je mist boekoriëntatie bij digitale prentenboeken: het analyseren van plaatjes, de auteur, de kaft, de binnenkant etc.
- Digitale prentenboeken kunnen leerlingen na afloop van het voorlezen niet nog eens terugpakken, want we halen het verhaal van internet. Als ze het boek nog eens pakken om te lezen, gaan ze vaak het verhaal nog eens navertellen aan zichzelf of aan elkaar en dat is belangrijk voor de verwerking en het begrip van een verhaal.

Bent je in de loop der tijd anders gaan denken over de voor- en nadelen van digitaal voorlezen? Zo, ja hoe? Hoe kan dat denk je?

Ik heb een periode meegemaakt dat dit, de digitalisering, er nog helemaal niet was. Ik heb nog met een schoolbord gewerkt. In die zin gebruiken we het steeds meer. Ik gebruik Pinterest nu sinds 2 jaar en ja dus je gaat wel steeds meer dit soort dingen toepassen. En dat lezen gebruik je ook wel meer. Maar ik weet niet wat theorieën zeggen en wat de positieve kanten er precies van zijn. Misschien als ik dat hoor dat ik denk: oh ja in dat geval pas ik het toe. Zelf ben ik lid van het CNV (vakvereniging) en dan krijg ik regelmatig een schooljournaal, maar ik kan niet heugen dat daar vaak dingen in staan over digitaal voorlezen.

Tot slot: wat is voor jou de meest ideale vorm van voorlezen in de klas? (denk aan: alleen digitaal, alleen traditioneel, combinatie van beide, individueel, klassikaal etc.)

Op dit moment traditioneel, maar dus ook om dat ik niet beter weet. En als ik zo een beetje ga fantaseren over wat de theorie achter digitaal voorlezen zou zijn en hoe dat in de praktijk zou zijn dan denk ik: ja, weet je misschien bestaat er wel een soort, digitale voorleesbibliotheek waar ik zoekwoorden kan invoeren. Dat zou natuurlijk prachtig zijn. Want dan kan ik me echt voorstellen, wat jij zegt zo'n boek dat stopt en dan vragen stelt aan de klas. Dat scheelt mij weer voorbereiden. Ja, leuk! Kom maar door!

Ik ga dat dan wel inzetten, ik sta daar zeker open voor. En zeker als ik weet waarom het goed zou zijn voor de leerlingen en voor de manier van lesgeven. Alleen voor nu denk ik dat traditioneel voorlezen heel belangrijk voor mij is. Ik zou dat ook nooit stoppen dat weet ik zeker. Ik zou nooit volledig over gaan op het digitale. Nou ja nooit. Dat weet je nooit zeker. De tijd gaat allemaal zo snel en er komen zoveel nieuwe ontwikkelingen. Maar voor nu vind ik het traditioneel voorlezen wel heel fijn om met je klas te doen. De digitale prentenboeken zijn nog teveel een filmpje, waarbij de kinderen lekker kunnen chillen alsof ze televisie kijken. Dat volstaat volgens mij niet voor het onderwijs.

Achtergrondinformatie

- Man/vrouw: Vrouw
- Leeftijd: 37 jaar
- Werkzaam op basisschool: CBS Aquamarijn
- Plaats van de basisschool: Groningen
- Geeft les aan groep: Groep 1/2A en Groep 1/2C
- Aantal leerlingen: 27 leerlingen en 24 leerlingen
- Vooropleiding: Pabo
- Afgestudeerd in welk jaar?: 2004
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: 12 jaar
- Andere werkervaring: leerkracht 3 heeft gewerkt in het speciaal onderwijs met autistische kinderen en slechthorende kinderen. Daarnaast heeft ze in een verpleeghuis voor dementerenden gewerkt, ze is begeleider geweest van gedragsgestoorde kinderen en tot slot kleuterjuf. Ze is nu kleuterjuf op CBS Aquamarijn en heeft hiervoor ook gewerkt als kleuterjuf in Utrecht. Ze heeft alle klassen in het basisonderwijs lesgegeven.

Bijlage V Interview leerkracht 4

Voor het lezen

Pas je digitaal voorlezen toe in de klas?

Wat ik gebruik dat is een site webboek.nl. Dat is een site waar boeken in de vorm van een filmpje op staan. Dat zijn digitale verhalen waar tussendoor ook wordt gevraagd: wat doet die en die? En dan moeten de leerlingen het antwoord geven. Dat gebruik ik wel vaak.

Kan je een schets geven van hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij jou in de klas?

De kinderen zitten dan hier meestal in de kring en ik zit ook in de kring. Soms is het ook wel tijdens het fruit eten dat ik een filmpje opzet. Dat kan Koekeloeren zijn of een digitaal prentenboek. De boeken zoek ik vaak uit per thema. We hebben het bijvoorbeeld nu over de lente dus dan zoek ik een filmpje op dat bij de lente past. Nou, dan zitten we dus hier in de kring en dan zijn er vaak een paar hier vooraan die het niet goed kunnen zien, die draaien dan even bij zodat ze het wel goed kunnen zien. Dan zet ik het filmpje aan en dan gaan ze het filmpje kijken. Wat dat betreft lijkt het wel op een gewoon voorleesmoment. Dan zit ik hier namelijk ook in de kring en lees ik voor en laat ik de illustraties zien. Met een digitaal boek zitten ze toch ook wel echt gericht te kijken naar het scherm.

Waar download je digitale prentenboeken? Waarom daar?

Ik zoek de digitale prentenboek dus op via webboek.nl, maar ook via Schoolbordportaal. Maar ook als ik bijvoorbeeld wat op internet rondzoek, maar verder niet echt.

Biedt de school ook manieren aan waarop je digitale boeken kan vinden?

Nee, maar ik heb het er wel eens met collega's over. Zij hebben dan soms een digitaal boek gevonden dat heel leuk is of een website die ik goed kan gebruiken.

Waar let je op als u een digitaal prentenboek uitkiest? (denk aan: thema, illustratie, moeilijkheidsgraad, auteur etc.) Waarom is juist dat belangrijk?

Ik let op het thema, of dat aansluit bij het thema dat we op dat moment hebben in de klas. Ik kijk ook eventjes hoe gaat het filmpje zelf zeg maar en hoe zien de platen eruit. Ik kijk dan vaak in stukjes zelf het filmpje zodat ik weet hoe het filmpje gaat. En ook de stem kijk ik vaak even naar, want soms heb je echt zo'n saai voorleesstem en dan sla ik het boek vaak al over, want dat heeft niet zoveel zin. Dan weet ik van te voren al dat het de kinderen niet gaat boeien.

Let je bij het kijken naar de platen op iets specifiek?

Ja, of het er een beetje goed uitziet wat betreft kwaliteit. Je hebt soms ook van die hele slechte platen of een slechte opname of dat de platen heel wazig zijn.

Als je een verhaal kiest waar interactie in voorkomt, zoals vragen, let je dan ook nog specifiek op zaken die je belangrijk of minder belangrijk vindt?

Nou ik kan niet zeggen dat ik daar heel erg op let. Dat is ook meer gevoelsmatig. Als ik denk dat het leuk is voor de kinderen dan ga ik het gebruiken, anders niet.

Bereid je een digitaal voorleesmoment voor? Zo ja, waarom en hoe (d.m.v. een specifieke lesmethode? Waarom die methode?) Wat vind je belangrijk tijdens uw voorbereiding?

Nou, ik bereid mijzelf bij een digitaal prentenboek eigenlijk wel minder voor. Ik hoef het boek niet helemaal meer zelf te lezen, ik bekijk het filmpje. Als je zelf een boek gaat voorlezen dan kijk je van te voren vaak even waar het over gaat, welke vragen je kan stellen enzovoort. Die voorbereiding heb je meer als je gewoon voorleest merk ik zelf. Ja en als je een filmpje opzet dan ga ik het niet eerst helemaal zelf zien en dan weer aan de kinderen laten zien. Al met al is de voorbereiding minder.

Denk je van te voren na over de setting: moment van voorlezen ('s ochtends/ 's middags), de duur van het voorlezen, de grootte van de groep, het aantal keer voorlezen op een dag? Zo ja, waarom? En waarom juist die keuzes?

Ja, meestal lees ik voor na het fruit eten, zo'n soort moment. Dat is ook vaak met zo'n digitaal voorleesboek. Dat doe ik dan omdat we de dag beginnen met Trefwoord (levensbeschouwing) en als ik daarna ook nog ga voorlezen of ze bekijken een digitaal boek dan is dat moment in de kring te lang. Dus na Trefwoord gaan we eerst bezig in de klas, daarna fruit eten en dan vind ik het een mooi moment voor voorlezen.

Bereid je de kinderen ook voor op een voorleesmoment?(denk aan: activiteiten in de klas die betrekking hebben op het leesmoment, voorbereiding op een specifiek thema, een kringgesprek etc.) Waarom vind je dat belangrijk?

Ja, als ik echt gericht een filmpje opzet, waarbij ik echt denk die moeten ze echt even zien. Dan ga ik van te voren wel zeggen waar het filmpje over gaat tegen de leerlingen. Dan praat ik van te voren van meer op de kinderen in over wat ze te zien krijgen.

Waarom vind je het belangrijk dat je kinderen op die manier voorbereid op een digitaal boek?

Ja, ik bedoel als ik na afloop van het filmpje nog vragen ga stellen over het verhaal dan ga ik van te voren nog wel zeggen waar ze op kunnen letten als ik het filmpje laat afspelen. Of ik heb ook wel eens gedaan dan laat ik een filmpje eerst zien en dan vraag ik na het filmpje of ze er op kunnen letten hoe bepaalde dingen liepen in het verhaal en dan laat ik het filmpje nog een keer zien. Dus dan gaan ze pas bij de tweede keer kijken en luisteren echt vragen beantwoorden. Dan gaan ze vaak gericht kijken naar zo'n verhaal. Als je de leerlingen echt een opdracht geeft dan is het wel meer kijken en dan zie je ook echt als er in een filmpje antwoord wordt gegeven op de vraag dat je ze ziet opkijken van: oh dat is het antwoord.

Wat zijn voor jou de drie belangrijkste redenen (doelen) om voor te lezen? (denk aan: het is iets leuks, het moet leerzaam zijn, bevordering van taalontwikkeling, bevordering van sociale ontwikkeling, woordenschat bevorderen, wiskundige ontwikkeling etc.)

- De luisterhouding. Het leren luisteren naar een verhaal.
- Het beantwoorden van vragen. Dus of ze de inhoud van een verhaal goed begrepen hebben.

Tijdens het lezen

Uit onderzoek blijkt dat interactie tijdens het voorlezen belangrijk is. Vind jij interactie belangrijk? Waarom wel of waarom niet? Is die interactie mogelijk bij digitaal voorlezen?

Dat vind ik afhankelijk van wat je doel is. Als je aan het einde van de dag even voorleest, dan doe ik dat vaak zodat de rust weer terugkomt in de klas, omdat ze dan vaak net buiten zijn geweest.

Maar als ik denk dit boek ga ik vandaag lezen, omdat ik bepaalde woorden aanbod wil laten komen dan vind ik het belangrijker dat er meer interactie is. Dan weet ik nog wel van de opleiding dat ze altijd zeiden: je moet het verhaal niet zomaar stoppen. Het is een verhaal dat moet doorgaan. Dus als je dan tussendoor stopt dan zijn ze ineens uit het verhaal om een vraag te beantwoorden. Ze hebben bij mij op de opleiding gezegd dat je een verhaal bijvoorbeeld twee keer doet. Dat je de eerste keer een verhaal helemaal doet en dan aan het einde van de dag bijvoorbeeld nog een keer waarbij je tussendoor vragen stelt.

Heb jij op de opleiding ook meer gehad over digitaal voorlezen?

Bij mij heb ik het niet zo specifiek gehad, geen lessen of opdrachten. Een vriendin van mij die doet nu de versnelde opleiding en die kreeg wel een opdracht om dat uit te voeren in de klas. Ik denk dat dat nu wat meer komt. We hebben wel echt les gehad over gewoon voorlezen: dat je stemmetjes moet doen, hoog en laag, mimiek enzovoort.

Welke zaken vind je belangrijk om te bevragen tijdens een voorleesmoment? (denk aan: vragen over dagelijkse gang van zaken, vragen over het weekthema, vragen over betekenis van woorden, vragen over illustraties etc.) Waarom vind je dat belangrijk? Lukt het die zaken te bevragen tijdens digitaal voorlezen?

Dat verschilt per boek. Ik heb wel van te voren, als ik zelf ga voorlezen uit een gewoon boek, dat ik vraag aan ze waar ze denken dat het verhaal over gaat. Of dat ik vraag hoe ze denken dat het boek heet, dat kunnen ze dan zien aan de illustraties. Of dat ik vraag: is het een boek over de winter, of over de lente? Zoiets. Tijdens het lezen vraag ik bijvoorbeeld hoe ze denken dat het verhaal verder zal gaan, dus meer het voorspellen van een verhaal. Of juist even terugvragen: wat is er nou net gebeurt?

Dat zijn allemaal vragen die je zelf stelt tijdens een traditioneel voorleesmoment, zie je dat dat ook gebeurt bij een digitaal boek?

Bij bepaalde boeken wel, maar bij sommige boeken is het gewoon een filmpje en klaar. Dan worden er geen vragen tussendoor gesteld. Dan moet je al het filmpje tussendoor op pauze zetten en tussendoor vragen stellen. Dat heb ik zelf ook wel eens gedaan. Maar ik gebruik ook wel eens een verhaal waarbij geen vragen worden gesteld tussendoor en dan laat ik het helemaal afspelen en stel ik geen vragen. Dan is het voorlezen voor de leerlingen meer een rustmomentje.

Wat vind jij zelf beter? Een digitaal boek waarbij het filmpje wordt afgespeeld of een boek waarbij tussendoor ook vragen worden gesteld?

Ik vind het beter dat er tussendoor ook vragen worden gesteld. Dan zijn de leerlingen namelijk veel alerter.

Hoe zorg je ervoor dat je tijdens het digitaal voorlezen zicht hebt op de ontwikkeling van een leerling? Wat vind je daarvan?

Bij een filmpje op het bord zijn ze heel geïnteresseerd in wat er op het bord gebeurt. Dus dan is het wel lastig om zicht te hebben op de ontwikkeling. Je geeft de leiding meer over aan het digibord. Dat is eigenlijk wat je doet. Je hoeft zelf veel minder te doen. Want bij een normaal boek ben je veel gericht bezig met het boek.

Laat je kinderen eigenlijk ook wel eens alleen lezen?

Ja, we hebben een leeshoek, daar kunnen ze lekker zelf lezen en een boek bekijken. Kinderen vinden dat ook prettig om daar te zitten om even uit de drukte van de klas te zijn en even rustig te zitten.

Vind je het ook belangrijk dat kinderen een boek fysiek kunnen vastpakken? Want dat is natuurlijk ook een verschil tussen digitale- en traditionele prentenboeken.

Ja, dat vind ik belangrijk. Want dan kunnen ze het boek vastpakken en echt zelf kijken. Want ik bedoel als je zo'n filmpje aanzet dan kijk je en als het afgelopen is dan is het weer weg. En als je een fysiek tastbaar boek hebt dan kun je het na afloop weer er bij pakken of dat ze het zelf nog weer eens kunnen bekijken.

Na het lezen

Wat vind je belangrijk de leerlingen mee te geven na afloop van een voorleesmoment?

Ik vind het niet per se belangrijk om ze iets mee te geven, maar ik vind het wel belangrijk dat bepaalde dingen terugkomen in de klas. Het thema in het verhaal, bepaalde woorden in een opdracht, of een thematafel. Het is het mooiste als alles een beetje op elkaar aansluit, zodat ze op allerlei manieren steeds met de woorden, het thema en het verhaal bezig zijn. Ik had bijvoorbeeld laatst een verhaal over een kikker en dan gaan ze een kikker knutselen. Als een verhaal op allerlei manieren terugkomt dan leren ze daar denk ik het meeste van. Dat heeft voor mij meerwaarde. Ze beleven het dan op verschillende manieren steeds opnieuw.

Lees je ook wel eens een boek gewoon omdat het leuk is? Zonder per se een doel te hebben?

Ja, zeker. Vaak tijdens het fruit eten. Gewoon lekker lezen en luisteren vind ik ook belangrijk. Dat is lekker rustig en zorgt er ook voor dat de rust weer een beetje terug is in de klas.

Vind je het belangrijk dat leerlingen na afloop van het leesmoment het digitale boek zelf nog eens kunnen lezen/bekijken? Waarom?

Ja. Bij een traditioneel boek is dat natuurlijk gemakkelijker, omdat het fysiek tastbaar is. Bij een digitaal boek is dat lastiger. Maar dan zou je bijvoorbeeld wel het verhaal kunnen laten afspelen op het bord en later nog op een laptop kunnen zetten, zodat ze het zelf nog eens kunnen beluisteren/bekijken.

Samenvattend

Welke 3 voordelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

- De platen zijn groot. Hierdoor zien de kinderen direct en continu wat er gebeurt. Dat werkt vaak goed voor bijvoorbeeld de woordenschat. De stem zegt dan: kom we bouwen een hut. En dan zien ze ook dat er een hut wordt gebouwd.
- Bewegend beeld. Als je een gewoon boek voorleest dan laat je de illustratie zien en daarna is het plaatje weer weg, omdat ik verder moet lezen.
- Betrokkenheid. Het lijkt een filmpje, dat vinden ze heel erg leuk. Ze zijn erg geïnteresseerd dan, eigenlijk meer dan wanneer ik zelf een traditioneel boek voorlees. Ze hebben zelf het liefst een filmpje. Maar ik hoef niet elke keer voor te lezen via het bord. Ik vind ook dat we soms gewoon moeten voorlezen. Het hoort er ook bij dat je even gewoon een boek leest en niet alleen maar digitaal via het bord. Ik hoef niet alles uit handen te geven, dat is ook niet leuk.

- De achtergrond geluiden. Een heel compleet iets wordt het daar van.

Welke 3 nadelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

- Een digitaal boek heeft niet altijd interactie en vragen. Dan moet je het zelf stopzetten en dat is niet altijd even gemakkelijk en dan kun je net zo goed zelf een boek voorlezen waarbij je vragen stelt vind ik.
- Het is wel steeds een beeldscherm waar ze naar moeten kijken. Ik denk dat het belangrijk is dat kinderen niet alleen maar dingen via een beeldscherm doen.
- Ze kunnen de digitale verhalen minder gemakkelijk zelf nog eens pakken en bekijken.

Bent je in de loop der tijd anders gaan denken over de voor- en nadelen van digitaal voorlezen? Zo, ja hoe? Hoe kan dat denkt je?

Nee ik ben er niet anders over gaan denken. Ik vind het digitaal voorlezen sowieso leuk.

Tot slot: wat is voor jou de meest ideale vorm van voorlezen in de klas? (denk aan: alleen digitaal, alleen traditioneel, combinatie van beide, individueel, klassikaal etc.)

Ik denk de combinatie van traditioneel voorlezen en digitaal voorlezen. Als je een heel leuk digitaal boek hebt gevonden dan vind ik het toch wel heel mooi om dat groot op het bord te laten zien, maar soms een gewoon prentenboek vind ik ook wel prettig.

Achtergrondinformatie

- Man/vrouw: Vrouw
- Leeftijd: 22 jaar
- Werkzaam op basisschool: CDBS Jonglaren
- Plaats van de basisschool: Zuidlaren
- Geeft les aan groep: Groep 1
- Aantal leerlingen: 19 leerlingen
- Vooropleiding: Pabo
- Afgestudeerd in welk jaar?: 2015
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: leerkracht 4 geeft dit jaar voor het eerst les.
- Andere werkervaring: nee.

Bijlage VI Interview leerkracht 5,6 en 7

Voor het lezen

Gebruiken jullie digitale prentenboeken in de klas?

Leerkracht 7: heel weinig. Het is bijvoorbeeld alleen af en toe even als ze bijvoorbeeld aan het fruit eten zijn en ze zijn heel rumoerig. Om dan even de rust in de klas beetje terug te krijgen. Dan is het wel even lekker. Dan kan ik even andere dingen doen. Maar, ik vertel het liefst, ik praat het liefst. Het heeft voor mij geen toegevoegde waarde.

Geldt dat voor jullie ook leerkracht 5 en 6?

Leerkracht 5: ik moet zeggen ik vind een boek zelf voorlezen dat is wel, ja je haakt overal meteen op in: moeilijke woorden leg je meteen uit. Daar ben je veel interactiever mee bezig. Kinderen mogen zelf ook vragen stellen, nou dan stop jij het verhaal even en dan hebben we het over die vraag. Dat kan met een digiboek natuurlijk niet. Ik vind een digiboek nog wel leuk als het niet ingesproken is. Want dan kan ik het zelf alsnog vertellen. Want die zijn er ook. Dan heb je alleen grote platen voor op het digibord, net als een PowerPoint zeg maar, en die klik je dan door. Dan zien ze het boek, de platen wel heel groot, maar ik vertel alsnog.

Leerkracht 7: dat heb ik bij groep 3 ook. De ankerverhalen van Veilig Leren Lezen hebben ook van die mooie grote ankerplaten op het digibord en ik vertel zelf het verhaal. En dat is wel erg leuk hoor. Je merkt dat ze dan continu naar het bord kijken en echt aandachtig luisteren.

Leerkracht 5: ik gebruik ook wel eens interactieve vertelplaten. Ken je dat? Dat is zeg maar een vertelplaat, je hebt een thema de boerderij, je ziet dan op het digibord heel groot een plaat van de boerderij. Maar het is interactief, dus als je er met de muis overheen gaat dan zie je allemaal stippen. En via die stippen kom je bij spelletjes, verhalen, opdrachten en er zitten ook vaak digitale prentenboeken in. Maar dat is heel afwisselend. Het geeft heel veel informatie, dus dan heb je een stukje schoolbank die iets zegt over de molen. Maar er zit bijvoorbeeld ook een boek in van het rode kippetje en dat gaan dan over brood bakken. Dan is die wel leuk, maar dan is het ook meer een filmpje.

De vormen die jullie nu noemen zijn vooral klassikaal. Laten jullie kinderen ook wel eens individueel een boek lezen? Bijvoorbeeld achter de computer?

Leerkracht 5: vinden ze wel leuk hoor.

Leerkracht 6: dat hebben we ook wel eens gedaan. Dan kunnen ze een QR-code scannen en dan verschijnt het verhaal op de computer en kunnen ze het boek bekijken en beluisteren. Maar, 2 keer gedaan en toen waren de leerlingen er zelf wel weer klaar mee. Want na het scannen van een QR-code worden ze doorgelinkt naar een filmpje op YouTube en daar kunnen ze zelf het prentenboek lezen. Dat is een kwestie van het filmpje aanklikken en dan wordt er een prentenboek voorgelezen. Hebben we ook wel eens gedaan.

Leerkracht 5: maar dat is meer vrije keuze zeg maar. Dat doen wij niet met de hele klas, ik bedoel dat alle leerlingen dat 1 voor 1 kunnen doen. Dat is meer met de duim in de mond 's middags bij een tafel dat ze zelf boekjes kunnen kijken. Dat vinden ze wel leuk. Of dat kan, hangt ook af van je organisatie.

Leerkracht 7: misschien als we straks iPads hebben in de klas dat het dan wel gemakkelijker kan. Misschien kunnen we de iPads dan vaker inzetten om kinderen individueel te laten lezen.

Maar dat is nu nog wat lastiger. Als we dat gaan doen dan zou je ook een app ofzo moeten hebben dat kinderen het boek zelf aan kunnen klikken. Dat ze zich redden met de iPad, anders heb je er zelf alleen maar extra werk van.

Leerkracht 6: ja, en het zijn hele korte filmpjes. Dus als je bij ieder kind of tweetal moet helpen dan is het filmpje zo afgelopen en moet je de volgende weer helpen. Dat werkt niet.

Leerkracht 6: en ik lees ook liever zelf voor dan dat ik een digitaal prentenboek doe. Ik vind de kwaliteit ook heel verschillend. Soms heb je gewoon nou echt net een goed filmpje en wordt er ook echt leuk in voorgelezen.

Leerkracht 7: ja, maar meestal wordt er niet leuk in voorgelezen.

Leerkracht 6: nee, of soms zijn de platen super slecht ingescand.

Leerkracht 5: ja, of een hele lijkige stem.

Leerkracht 6: klopt, of heel langzaam.

Leerkracht 5: ja en dan denk ik wat jammer, wat jammer, wat jammer. Want je kan een verhaal veel leuker brengen.

Leerkracht 6: met een digitaal boek ben je ook in een paar minuten klaar. En als je gewoon zelf een boek voorleest dan ben je veel langer bezig.

Leerkracht 7: ja, je kan dan net zo lang bezig zijn als je zelf wil.

Leerkracht 6: klopt. Je kan het verhaal dan ook uitbreiden. Of je maakt het moeilijker voor de kinderen als je merkt dat het gemakkelijk voor ze is: bijvoorbeeld door moeilijkere vragen te stellen, of zelf extra woorden erbij te bedenken.

Leerkracht 5: ja, of vragen waarbij ze het verhaal moeten voorspellen: waarom gaat Pietje dat doen? Of wat zou Jantje bedenken om iets op te lossen bijvoorbeeld. Hoe denk je dat het verhaal afloopt?

Leerkracht 6: ja, of ik vraag ze ook wel eens of ze ergens een ander woord voor weten. Ook voor de woordenschat.

Leerkracht 7: of eerst de platen laten zien, zonder verhaal, en ze dan laten voorspellen. Dat heb ik vanochtend nog gedaan. En dat vinden ze ook erg leuk.

Leerkracht 5: ja, voorspellen inderdaad. Bijvoorbeeld als konijn zegt: ik heb een plan! Dan vraag ik de kinderen: nou welk plan zou konijn hebben? Vaak komen ze dan met meerdere plannen en ideeën. En dan zeggen we tegen elkaar: ik ben benieuwd welk plan het wordt. En dan ga je verder met het verhaal.

Leerkracht 6: dus we gebruiken ze wel, maar niet elke dag standaard.

Kunnen jullie een schets geven van hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij jullie in de klas?

Leerkracht 6: ja we zitten in de kring. We zitten er altijd bij. En dan kijken we met z'n allen naar het scherm. We kijken met z'n allen het filmpje, het prentenboek.

Het verhaal wordt dan dus klassikaal afgespeeld. Stoppen jullie het dan wel eens tussendoor om bijvoorbeeld vragen te stellen?

Leerkracht 7: nee, dat werkt bij een digiboek niet. Tenminste, ik vind dat dat bij een digitaal prentenboek niet werkt.

Leerkracht 5: klopt, het stoort ook. Want er zit vaak een muziekje achter het verhaal en als je dan het verhaal stopzet dan hebben de kinderen echt zoiets van: huh wat doe je nou?

Waar lenen jullie digitale prentenboeken? Waarom daar?

Leerkracht 6: Googlen.

Leerkracht 7: Ook YouTube of Schooltv.

Leerkracht 5: oh die boeken? Hoe noem je dat. Via onze server. Daar staan wel honderden boeken op. Prentenboeken. Digitaal.

Leerkracht 6: echt waar? Oh, oké! Wil je mij dat straks dan nog even laten zien? Dat wist ik niet.

Leerkracht 5: maar ik gebruik ze eerlijk gezegd weinig.

Wordt dat vanuit de school ook gestimuleerd? Om digitale prentenboeken te gebruiken?

Leerkracht 6: nee, daar hebben we een vrije keuze in.

Leerkracht 5: ja, zoek het lekker uit.

Leerkracht 7: ja, er is niemand die zegt hoe we een boek moeten voorlezen, digitaal of traditioneel. We variëren juist heel veel.

Leerkracht 5: we gebruiken het digibord wel he. Dat wordt wel gestimuleerd. Maar ja, dat is meer dan alleen de digitale boeken.

Leerkracht 6: en we hebben wel hele actieve collega's. Dus iedereen is bezig met z'n digibord. Daar ontkom je ook gewoon niet meer aan.

Waar letten jullie op als je een digitaal prentenboek uitkiest? (denk aan: thema, illustratie, moeilijkheidsgraad, auteur etc.) Waarom is juist dat belangrijk?

Leerkracht 5: of het aansluit bij het thema dat op dat moment centraal staat in de klas.

Leerkracht 7: of het niveau past bij de kinderen.

Leerkracht 6: of een boek informatief is of niet.

Leerkracht 5: vaak kiezen we een informatief boek aan het begin van een project.

Leerkracht 7: maar dus ook de stem. En ik kijk van te voren altijd even hoe de platen zijn ingescand. Want er zit heel veel kwaliteitsverschil in. Sommige platen zijn heel mooi ingescand en die worden ingezoomd en dat is hartstikke leuk.

Leerkracht 5: soms bewegen figuren, dat is ook heel erg leuk.

Bereiden jullie een digitaal voorleesmoment voor? Zo ja, waarom en hoe (d.m.v. een specifieke lesmethode? Waarom die methode?) Wat vinden jullie belangrijk tijdens je voorbereiding?

Leerkracht 6: nee.

Leerkracht 7: nee, ik bereid het ook niet voor.

En een traditioneel voorleesmoment wel? Bereiden jullie dat wel voor?

Leerkracht 7: nee, de meeste boeken kennen wij wel. Dan heb je een boek al vaker voorgelezen en überhaupt al vaker voorgelezen dat we het niet echt meer hoeven voor te bereiden.

Leerkracht 5: ja, maar soms ken ik het niet. En dan vind ik het verhaal zelf ook verrassend, net als de kinderen.

Leerkracht 6: ik las laatst een nieuw boek voor van Pim Pilot, een erg leuk boek trouwens. Dat boek en het verhaal waren nieuw voor mij. Dat heb ik toen wel voorbereid. Omdat ik hem zelf niet kende en er zat heel veel in voor ons project. Dus die heb ik wel voorbereid.

En hoe bereid je je dan voor?

Leerkracht 6: nou door het boek eerst zelf eens even te lezen. Dat is wel handig. En dan ook te bedenken van goh welke kant wil ik met het prentenboek op. Dat was bij dit boek wel nodig, want er stond heel veel in. En ik wilde niet alle informatie uitgebreid behandelen, dus ik heb daar een klein stukje uitgepakt.

En bereiden jullie het voorlezen ook voor door bijvoorbeeld te bedenken welke vragen je gaat stellen op welk moment in het verhaal?

Leerkracht 7: nou dat heeft ook te maken met een stukje ervaring. Eerder deed ik dat wel, maar dat is zo langzamerhand een stuk ervaring. Je reageert vooral heel sterk op wat er uit de kinderen komt. De kinderen reageren altijd wel dus daar ga je ook op in.

Leerkracht 5: ja, die stellen ook wel vragen.

Leerkracht 6: soms moet je ze erbij betrekken. En als het een heel leuk boek is dan loopt dat wel dan komt dat wel.

Denken jullie van te voren na over de setting: moment van voorlezen ('s ochtends/ 's middags), de duur van het voorlezen, de grootte van de groep, het aantal keer voorlezen op een dag? Zo ja, waarom? En waarom juist die keuzes?

Leerkracht 6: je hebt je vaste momenten dat je voorleest.

Leerkracht 7: ja, je hebt je planning, dus daar zit je redelijk aan vast. Dat loopt soms wel eens anders dan je gepland had.

Leerkracht 6: ja, vaak 's ochtend wel en het begin van de middag, soms met fruit eten.

Leerkracht 5: soms juist ook op het eind. Dan heb je ze ook nog wel hoor. Je let dus ook wel een beetje op of je denkt dat de kinderen hun aandacht erbij kunnen houden. Dat hangt ook weer af wat je wil bereiken met het voorlezen: lekker lezen of ook echt interactief erbij zijn.

Leerkracht 6: of als het slecht weer is en je gaat eerder naar binnen na het buiten spelen. Dan pak je ook een prentenboek. Ook om de rust even weer terug te krijgen, nog even te luisteren.

Bereiden jullie de kinderen ook voor op een voorleesmoment?(denk aan: activiteiten in de klas die betrekking hebben op het leesmoment, voorbereiding op een specifiek thema, een kringgesprek etc.) Waarom vinden jullie dat belangrijk?

Leerkracht 6: Je kan bijvoorbeeld een prentenboek gebruiken als je een rekenactiviteit aanbiedt. Om ze daar alvast mee op gang te helpen. En ja, dan gebruik je hem op rekenkundig gebied. En woordenschat zit er eigenlijk altijd wel in.

Wat zijn voor jullie de drie belangrijkste redenen (doelen) om voor te lezen? (denk aan: het is iets leuks, het moet leerzaam zijn, bevordering van taalontwikkeling, bevordering van sociale ontwikkeling, woordenschat bevorderen, wiskundige ontwikkeling etc.)

Leerkracht 7: ook de doelen die je hebt met voorlezen gaat eigenlijk allemaal vanzelf.

Leerkracht 6: we hebben wel doelen die zijn opgesteld vanuit het beredeneerd aanbod. Daar staan ook van die voorleesdoelen in. Bijvoorbeeld: herken hoofdfiguren, kijk naar kافت, wat zie je op het kافت staan. Woordenschat.

Zijn er ook doelen die jullie zelf belangrijk vinden? Je kan met taal bezig zijn, maar ook met wiskundig of het sociaal-emotionele aspect van een verhaal.

Leerkracht 5: maar dat vind ik sowieso wel leuk. Want dan gaan ze dieper over een verhaal nadenken. Als je meer dan alleen vragen stelt over taal. En dan krijg je weer hele andere discussies. Bijvoorbeeld als het gaat over op vakantie gaan. Dan komen er verschillende voertuigen aanbod en vraag je: welk voertuig gaat het snelst en welke het langzaamst?

Leerkracht 6: je kunt ook een prentenboek gebruiken als je een rekenactiviteit aanbiedt. Om ze daar alvast mee op gang te helpen. En ja, dan gebruik je hem natuurlijk op rekenkundig gebied. En woordenschat zit er eigenlijk altijd wel in.

Leerkracht 5: maar rekenkundig ook.

En even specifiek. Welke doelen vinden jullie het meest belangrijk?

Leerkracht 5: ja, dat zijn een heleboel belangrijke doelen.

Leerkracht 7: het plezier vind ik heel belangrijk. Dat vind ik een heel belangrijk doel. Je ziet de kinderen gewoon genieten van een verhaal. Je ziet dat kinderen de humor inzien van een boek of dat ze van te voren al beginnen te grinniken, omdat ze weten wat er gaat gebeuren.

Leerkracht 5: maar we hebben ook een jongetje uit Syrië in de klas. Die is heel erg bezig met die woorden. Die gaat ook alles nazeggen. Maar die kent ook nog niet alle woorden. Je gaat dan differentiëren. Met hem ben ik vooral met de woorden bezig. Maar dat hoef ik met een ander kind niet te doen.

Leerkracht 6: maar er zijn ook kinderen die al kunnen lezen, die de titel al kunnen lezen.

Leerkracht 5: dus ja, er zijn zoveel belangrijke doelen. Je kijkt op dat moment wat een goed doel is.

Tijdens het lezen

Uit onderzoek blijkt dat interactie tijdens het voorlezen belangrijk is. Vinden jullie interactie belangrijk? Waarom wel of waarom niet? Is die interactie mogelijk bij digitaal voorlezen?

Alle drie in koor: heel belangrijk.

Leerkracht 6: daarom kiezen wij denk ik ook vaker voor een gewoon boek dan een digiboek. Omdat je bij een gewoon prentenboek die interactie zelf kan toepassen en bij een digibord niet of lastiger.

Is er een bepaalde interactie voor jullie belangrijk?

Leerkracht 5: de wie, wat, waarom vind ik heel belangrijk. Daardoor gaan ze echt nadenken over het verhaal. En weer de woordenschat.

Leerkracht 6: het kunnen voorspellen. En als jij met je stem een verhaal heel spannend maakt dan gaan ze ook mee in het moment. Als je het echt spannend maakt en je boeit ze dan onthouden ze het ook veel beter dan wanneer er iemand voorleest met een vlakke stem zonder stemmetjes.

Welke zaken vinden jullie belangrijk om te bevragen tijdens een voorleesmoment? (denk aan: vragen over dagelijkse gang van zaken, vragen over het weekthema, vragen over betekenis van woorden, vragen over illustraties etc.) Waarom vinden jullie dat belangrijk? Lukt het die zaken te bevragen tijdens digitaal voorlezen?

Leerkracht 5: dat heeft denk ik ook wel weer te maken met ervaring. Je stelt vragen die op dat moment passend zijn.

Leerkracht 6: ja klopt. Soms stoort het ook als je tussendoor vragen gaat stellen. Het verhaal kan heel spannend zijn en dan stoort het als je tussendoor vragen stelt. Dan moet je gewoon doorlezen. En bij een ander boek kan het tussendoor vragen stellen weer prima. Als een verhaal bijvoorbeeld uit meer losse onderdelen bestaat. Dan kun je tussendoor prima dingen vragen.

Leerkracht 5: soms moet je ook even stoppen anders begrijpen ze het hele verhaal niet. Vanmorgen had ik in een verhaal het woord wolkenkrabber. Niemand wist wat een wolkenkrabber was. En dan denk ik ja je moet nu niet doorgaan. Dan kan je het verhaal niet verder gaan snap je. Want dan snappen ze de hele clue niet.

Hoe zorgen jullie ervoor dat je tijdens het digitaal voorlezen zicht heeft op de ontwikkeling van een leerling? Wat vind je daarvan?

Leerkracht 6: er zijn ook digitale prentenboek waarbij hele pittige vragen bij zitten. Dus dan is het belangrijk om van te voren te zeggen: jongens, let goed op, goed luisteren. Dus dan activeer je ze al, want straks hebben we er een aantal vragen over. Ze moesten bij die vragen echt wel goed luisteren, wilden ze de antwoorden weten. Het is wel belangrijk om ze te activeren tijdens zo'n moment. Als ze naar een scherm kijken, zijn ze geneigd om steeds naar het scherm te blijven kijken zonder dat ze nadenken. Ze zijn wel aandachtig aan het kijken, maar het denken lijkt soms wel te stoppen.

Leerkracht 5: het filmpje heeft wel alle aandacht. Ja, of dus achteraf vragen stellen. En dan kom je er ook wel achter of ze een verhaal begrepen hebben. Maar ja, dan ben je soms wel te laat.

Na het lezen

Vinden jullie het belangrijk dat leerlingen na afloop van het leesmoment het digitale boek zelf nog eens kunnen lezen/bekijken? Waarom?

Leerkracht 7: ja, je presenteert het boek ook echt als een boek. Zo van: goh ik heb nou toch een leuk boek gevonden.

Leerkracht 5: of een grappige titel.

Leerkracht 6: als je een leuk boek hebt voorgelezen dan zie je ook dat ze hem altijd weer pakken daarna. En in de kring al zeggen "mag ik hem na jou?"

Leerkracht 7: of: wanneer breng je hem terug naar de bieb want dan ga ik hem ook reserveren.

Leerkracht 7: ik heb een boekenbak in de klas. En ouders, als die de kinderen 's morgens brengen. Die pakken automatisch al een boek en gaan automatisch al voorlezen. En kinderen pakken zelf ook boeken. En ik laat groep 3 ook wel eens voorlezen aan groep 2, of andersom. Dat vinden ze zelf ook heel erg leuk. Ja, kijk dat kan met digitale prentenboeken veel minder goed.

Leerkracht 6: ja, je leert de kinderen ook aan hoe een boek eruit ziet. Je leest van links naar rechts. Wat zijn letters, wat is een woord, wat is een zin? Wat is de kaft? Wat is de rug van een boek?

Leerkracht 5: titel.

Krijgen de leerlingen in groep 3 t/m 8 ook nog les uit boeken? Ik kan me voorstellen als de boeken in de rest van de klassen ook digitaal zijn dat je dan enthousiaster bent over digitaal voorlezen.

Leerkracht 6: nou, mijn kinderen zitten op de basisschool en hebben veel digitaal. Die hebben taal digitaal, rekenen al digitaal. En die gaan straks aardrijkskunde en geschiedenis digitaal doen. Groep 8 doet dat al. Maar onze oudste is er zelf helemaal niet enthousiast over. Die kiest om die reden ook niet voor de middelbare school in Emmen die alles al met iPads doet. Die vindt dat helemaal niet zo leuk.

Leerkracht 5: je moet als kind ook, als je moet studeren op een iPad, oh ja dat stond in dat hoofdstuk, maar waar vind ik hem op de iPad terug? Bij een boek blader je terug, dat was hier. Maar op een iPad vinden veel kinderen dat lastiger.

Leerkracht 6: je kan bij een iPad er ook niks bijschrijven.

Leerkracht 5: je moet het ook kunnen. Want mijn zoon Mattis heeft er helemaal geen problemen mee, ook om iets terug te vinden niet.

Leerkracht 5: het digitale is meer een mooi hulpmiddel naast het traditionele.

Samenvattend

Welke 3 voordelen heeft digitaal voorlezen volgens jullie? Waarom?

Leerkracht 5: Poeh 3? Allemaal 1 dan maar?

Leerkracht 6: het is gemakkelijk. Als je bijvoorbeeld even tijd over hebt en je moet zelf even naar het toilet dan kun je het even snel aanzetten.

Leerkracht 7: je kan de boeken ook gemakkelijk vinden. Typ een thema maar in bij YouTube en dan heb je zo de boeken. En moet ik naar de bieb, ja dan moet ik langer zoeken.

Is het ook een voordeel dat de platen groot zijn? Dat de kinderen die continu kunnen zien?

Alle 3: ja, dat klopt.

Leerkracht 5: ja, dan is die betrokkenheid groter. En bij een gewoon prentenboek, als ik weer ga lezen, dan is het meer de verbeelding. Al is dat ook niet slecht.

Welke 3 nadelen heeft digitaal voorlezen volgens jullie? Waarom?

lachen alle 3

Leerkracht 6: de kwaliteit is niet altijd even goed.

Leerkracht 5: de interactie is er niet of vrij weinig. Dat is de belangrijkste denk ik. Ik vind bij die digitale prentenboeken helemaal niet dat ze leuke stemmetjes hebben. Heel af en toe dat ik een stemmetje hoor.

Leerkracht 7: ik vind het gewoon niet gezellig. Ja, nee het is het gewoon niet.

Zijn jullie in de loop der tijd anders gaan denken over de voor- en nadelen van digitaal voorlezen? Zo, ja hoe? Hoe kan dat denken jullie?

Leerkracht 7: nee, we zijn er nu ook niet heel enthousiast over. Toen we het digibord kregen dacht ik wel: oh dat is lekker gemakkelijk. Maar ik laat daarmee de gewone prentenboek niet los. De digitale prentenboeken gaan de gewone niet vervangen hier bij ons.

Tot slot: wat is voor jullie de meest ideale vorm van voorlezen in de klas? (denk aan: alleen digitaal, alleen traditioneel, combinatie van beide, individueel, klassikaal etc.)

Leerkracht 7: het is en, en. Je gaat en moet ook wel steeds meer de digitale kant op. Maar ik zou het voorlezen met gewone boeken nooit loslaten.

Leerkracht 6: voor voorlezen geldt voor ons denk ik dat het een klein deel digitaal is en het grootste gedeelte nog met een traditioneel prentenboek.

Achtergrondinformatie leerkracht 5

- Man/vrouw: vrouw
- Leeftijd: 50 jaar
- Werkzaam op basisschool: CBS De Borgh
- Plaats van de basisschool: Borger
- Geeft les aan groep: groep 1 en 2
- Aantal leerlingen: 25 leerlingen
- Vooropleiding: Kleuter Leidster Opleiding School (KLOS)
- Afgestudeerd in welk jaar?: 1986
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: 30 jaar
- Andere werkervaring: altijd in het onderwijs gewerkt, maar daarbinnen wel lesgegeven aan verschillende klassen.

Achtergrondinformatie leerkracht 6

- Man/vrouw: vrouw
- Leeftijd: 40 jaar
- Werkzaam op basisschool: CBS De Borgh
- Plaats van de basisschool: Borger
- Geeft les aan: Groep 1 en 2 (samen met leerkracht 5)
- Aantal leerlingen: 25 leerlingen
- Vooropleiding: Pabo en een master richting speciaal onderwijs
- Afgestudeerd in welk jaar?: 1999
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: 19 jaar
- Andere werkervaring: altijd voor de klas gestaan (ook in het speciaal onderwijs) met daarnaast anders functies, zoals intern begeleider.

Achtergrondinformatie leerkracht 7

- Man/vrouw: vrouw
- Leeftijd: 51 jaar
- Werkzaam op basisschool: CBS De Borgh
- Plaats van de basisschool: Borger
- Geeft les aan groep: Groep 2b en 3
- Aantal leerlingen: 27 leerlingen
- Vooropleiding: Kleuter Leidster Opleiding School (KLOS)
- Afgestudeerd in welk jaar?: 1985
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: 25 jaar
- Andere werkervaring: altijd voor de klas gestaan. Een tijdje niet gewerkt en nu staat ze weer voor de klas.

Bijlage VII

Interview leerkracht 8

Ik ben heel enthousiast over digitale prentenboeken. Zoals je ziet hebben we allemaal zo'n digibord in de klas en daar wordt gewoon heel veel gebruik van gemaakt. En er is ook gewoon heel veel al wat betreft dat onderwerp ook op het internet. Je ziet ook heel vaak filmpjes, nou dat ziet er niet uit. Ik bedoel nou, die doe ik gelijk weg. Qua kwaliteit. Maar je hebt ook heel vaak leuke boekjes en de kinderen kijken ademloos ernaar.

Ik heb voor mezelf ook even voordelen van een prentenboek en voordelen van een digitaal prentenboek eventjes over nagedacht. En nouja de voordelen van een digitaal prentenboek is dat je het op groot scherm hebt natuurlijk. De kinderen zien het heel groot, mooie felle kleuren vaak, visueel is dat gewoon heel mooi vooral voor kleuters. En je hebt ook geluid erbij, dat is natuurlijk al heel erg leuk. Muziek, bewegingen. Dus dat is voor kleuters heel erg leuk. Want dan zien ze het ook. En ze zeggen ook dat het goed is voor de taalachterstand bij kinderen. Door de extra toevoegingen aan het verhaal, doordat het dan zichtbaar is voor ze. Maar goed dat weet ik zelf ook niet hoor of dat dan daadwerkelijk echt zo is. Dat is net als met Engels, dat is ook allemaal via het digibord. En daar leren ze het ook heel goed van, omdat er geluid is en beeld en dan zien ze het ook echt voor zich. Dus dan leren ze het ook wel heel snel. En ze kunnen er zelfstandig naar kijken. Je kunt het in de hele groep gebruiken, maar je kunt ze daarna ook het verhaal weer even laten kijken voor kinderen die net nog weer wat extra woordenschat nodig hebben. Ja dus wel heel veel voordelen van zo'n digitaal prentenboek.

En de voordelen van een gewoon prentenboek vind ik nou de kinderen krijgen het besef van boekoriëntatie. Wat is een boek? Voorkant, achterkant, van links naar rechts lezen. En dat heb je daar natuurlijk niet zo zeer. En je hebt geen apparaat nodig. Er is natuurlijk veel meer aanbod dan op het digitale gebied. En ze kunnen het zelf pakken, zelf bekijken, op hun eigen tempo. Want dat heb je daar natuurlijk ook niet bij, want dan gaat het door. En bij een gewoon boek bekijken ze het plaatje gewoon heel goed. Dus ja ik vind beide gewoon heel veel voor- en nadelen hebben. Ik zou ook niet zonder prentenboek kunnen en willen werken en alleen maar daarvoor gaan. Want het zijn ook bepaalde rustmomentjes die je in de klas hebt, lekker gezellig bij elkaar, het heeft iets knus, gezellig, die interactie ook met leerkrachten. Dat heb je in die zin ook niet als ze naar het digibord kijken, want die praat niet terug natuurlijk. Dus zo vind ik het voor- en nadelen hebben. Maar ik ben wel heel enthousiast, absoluut. En ik maak er ook geregeld gebruik van. Dat is toch deze tijdperk. De iPad en het digibord. Je kan daar niet meer omheen. Het wordt ook steeds beter. Kijk maar op internet. Zoek op thema 'dierentuin' en al die sites staan er vol mee. En ja, ik vind het heel leuk om daar gebruik van te maken.

Voor het lezen

Kan je een schets geven van hoe een digitaal voorleesmoment eruit ziet bij jou in de klas?

Dan gaan ze allemaal in de kring. Ik doe de schermen naar beneden, zodat ze goed beeld hebben. Lamp uit. En dan mogen ze allemaal gewoon lekker zitten. De een wil lekker op z'n stoel zitten en de ander wil er zo dicht mogelijk op. Gewoon ontspannen, gezellig. En het is ook wel eens tijdens het eten en drinkmoment dat ik dat eventjes doet. Of na een activiteit. Na het spelen en werken of na het buitenspelen. Gewoon even een momentje van rust.

En zit je dan zelf ook in de kring?

Ja, dan zit ik gewoon hier op mijn stoel. En het is ook heel verschillend. De ene keer praat je er wel even over met ze en de andere keer niet. Dan ga je gewoon weer verder met een andere activiteit.

Bij het digitale prentenboek heb je minder en andere interactie dan bij een gewoon prentenboek. Vind je dat ook een nadeel?

Nou, nee dat vind ik geen nadeel dat dat anders is. Je kunt het er na die tijd ook prima even over hebben met ze. Wie weet de titel nog? En nou, we hebben ook altijd van die wie, wat, waar vragen die we altijd standaard gebruiken bij het voorlezen van een verhaal. Waar speelt het verhaal zich af? Nou, dat kan ook prima na die tijd met een verhaal op het digibord. Nee, dat zie ik niet als nadeel. Maar ik vind het zelf ook gewoon gezellig om voor te lezen. Met je mimiek. Ja dat is ook prachtig om te zien hoe ze daar dan ademloos naar luisteren.

Gebruik je ook wel eens digitale boeken waarbij tussendoor vragen worden gesteld?

Oooh. Nee, die ken ik niet. Maar ik ken ze ook niet allemaal. Je hebt er ook wel eens een paar tussen zitten dan is het geluid heel slecht. Dan denk ik oh wat saai. Dan laat ik het vaak wel doorgaan, maar dan denk ik dat is helemaal niet geschikt, dat voelt niet goed dan. Maar er zitten natuurlijk ook heel veel wel leuke tussen.

Waar download je digitale prentenboeken? Waarom daar?

Meestal via Google en dan kom je vaak wel op het thema en dan krijg je wel sites van juf Marije, nou die geven allemaal heel mooi aan wat er allemaal is per thema. Dat geldt dan ook voor liedjes en ja dus ik vind het heel fijn het digibord hoor. Ik maak er echt veel gebruik van.

Waar let je op als je een digitaal prentenboek uitkiest? (denk aan: thema, illustratie, moeilijkheidsgraad, auteur etc.) Waarom is juist dat belangrijk?

Ja, ik let op de platen. Dat vind ik gewoon ook heel mooi, omdat het heel groot is. Groot op het scherm. Mooie kleuren wat gewoon echt bij deze leeftijd past. En inderdaad dan wordt het soms heel saai verteld of het geluid de kwaliteit van het geluid is niet goed. Dat zijn dan, daar heb je ook genoeg van. Of dan bladeren ze het boek tijdens het filmpjes. Nou, die vind ik ook niet zo leuk. Dan denk ik van, dan heb ik liever mooie, grote platen en niet een boek die daar ligt en die wordt gebladerd. Die vind ik vaak niet zo mooi. Dat zijn gewoon mensen die eventjes zo filmen, thuis. Je hebt er wel verschil tussen.

Let je nog op meer dingen als je een boek uitkiest?

Nou, het moet sowieso bij het thema passen. Waar je mee werkt. Wij hebben zestien verschillende thema's voor groep 1 en 2 binnen twee jaar. En dan moet dan wel aansluiten. Het is niet zo dat ik, dat deed ik vroeg wel, dan had je thema boerderij en dan keek je heel wat anders. Dat doe ik nu niet meer. Het is nu dit thema, dan moet het ook nou bij het thema passen. Het is niet zo dat ik dan wat anders gebruik tussendoor. Dus daar let ik dan wel op. Ja, en als zij het maar leuk vinden.

Bereid je een digitaal voorleesmoment voor? Zo ja, waarom en hoe (d.m.v. een specifieke lesmethode? Waarom die methode?) Wat vind je belangrijk tijdens jouw voorbereiding?

Ja, nou nee. We hebben wel gewoon per thema dan een verhaal of een praat- vertelplaat. Of zo'n plaat heb je dan. Dat zijn wel eventjes lessen die je bekijkt. Dan weet je wat erin voorkomt, welke vragen zijn er. Maar dat is dan echt op je schoot met het boek. Dat is dan niet met het digibord. Dan kijk ik gewoon even, Google ik gewoon even. Het is meer een moment even na het spelen even na het buitenspelen. Even leuk op het digibord, zoiets.

Klopt het dan dat jouw voorbereiding voor een digitaal voorleesmoment niet echt verschilt van de voorbereiding voor een gewoon voorleesmoment?

Nee. Dat is ongeveer hetzelfde.

Denk je van te voren na over de setting: moment van voorlezen ('s ochtends/ 's middags), de duur van het voorlezen, de grootte van de groep, het aantal keer voorlezen op een dag? Zo ja, waarom? En waarom juist die keuzes?

Ja, dat is wel op momenten dat je het even druk hebt gehad. Bijvoorbeeld met het spelen en werken, met het buitenspelen. Na het eten. Het is of zingen of voorlezen. Ik bedoel tijdens het spelen en werken zitten de kinderen ook wel op het digibord, maar dan hebben ze andere dingetjes en andere spelletjes. Maar je hebt ook praatplaten. Die pak ik er dan wel eens bij. Heb je ook heel veel van. Dat soort moment na het drukke, gewoon even rustig. Dat vind ik belangrijk. Want het is bij kleuters altijd al druk en chaos. En dan zijn dat soort momentjes even fijn. Ze kunnen dan weer ademloos gaan kijken, zelfs de drukste jongens.

Laat je ze ook wel eens alleen lezen? Individueel op de computer bijvoorbeeld?

Ja, we gebruiken Kleuterplein op de computers. Dan wordt het verhaal weer helemaal opnieuw verteld en dat ze daar naar kunnen luisteren. Dus dat doen we ook. Helemaal kinderen die wat meer moeite hebben, zetten we ook wel even extra achter de computer. We hebben ook een leeshoekje. En kinderen mogen nadat ze gegeten hebben ook even zelfstandig een boekje lezen. Dus er zijn wel heel veel momenten dat je dat even kan doen.

Organiseer je dan ook bewust de grotere voorleesmomenten in de kring, klassikaal?

Ja, ik doe het meestal klassikaal en tijdens het spelen en werken op de computers, zelfstandig. Ja, ik weet niet of ik daar bewust voor kies. Nooit over nagedacht eigenlijk. Ze mogen tijdens het spelen en werken ook met z'n tweeën een boekje lezen. Dat dan wel. Maar, tuurlijk we doen ook wel met groep 1 en 2 apart in een kleine kring. Dat je met een klein groepje het verhaal dat je hebt voorgelezen, dat je dat nog weer even herhaalt met ze. Nog even wat extra uitdiept. Want ja, het zijn altijd dezelfde die de vinger omhoog hebben natuurlijk. Dat je die kinderen er ook eventjes bij pakt.

Dus het is eigenlijk een combinatie van verschillende settings?

Ja, precies. Zo zijn we dan gewend om dat zo allemaal te doen. Wat we ook wel eens doen, is met bovenbouw kinderen. Dat is niet wekelijks of maandelijks dat we dat doen. Dan komen die voorlezen. Dan zetten we overal kleine kringetjes neer, vier verschillende kringen, en dan gaan de kinderen voorlezen aan de kleuters. En dat vinden ze geweldig. Groep 8 helemaal. Die hebben altijd zoiets van wanneer mogen we weer? Ja, maar dan merk je ook dat ze gewoon keurig luisteren en ja is ook heel gezellig ook, heel leuk.

Maar dat kan niet met een digitaal prentenboek.

Nee. Dat is jammer, maar dan zou je een clubje achter het digibord kunnen zetten en dan met een groep 8 kind en dan zet hem maar stil zo nu en dan en stel vragen.

Bereid je de kinderen ook voor op een voorleesmoment?(denk aan: activiteiten in de klas die betrekking hebben op het leesmoment, voorbereiding op een specifiek thema, een kringgesprek etc.) Waarom vind je dat belangrijk?

Nee. Ze zijn het ook wel gewend bij mij. Nee. Nee, eigenlijk niet.

Je stelt van te voren de kinderen ook geen vragen over het verhaal dat ze nog gaan horen? Zodat ze daar extra goed om letten?

Nee. Ik gebruik vaak een gewoon boek om echt met vragen dieper in te gaan op een bepaald thema. Dat je het boek echt van voor naar achter bekijkt en leest. Maar dat doe ik dan niet met zo'n filmpje. Dat kan natuurlijk ook wel. Maar dan moet je het van te voren echt even goed bekijken. Wat wil ik, welke vragen kan ik stellen.

Heb je dan bij zo'n filmpje het idee dat ze nog net zo goed kunnen opletten in vergelijking met wanneer jij voorleest en vragen tussendoor stelt?

Ja, je merkt inderdaad wel dat wanneer ze naar zo'n filmpje zitten te kijken dat ze ook wel aan elkaar zitten. Het verschilt ook wel weer per verhaal en per kind. Soms zit een kind gewoon helemaal in een verhaal en de ander zit wat anders te doen. Dus, eigenlijk zit daar denk ik niet zoveel verschil in. Ik zit ook vaak wel erbij als ze een filmpje kijken en dan denk ik: oh kijk ze zitten er helemaal in.

Dat hoor ik vaker dat kinderen heel geboeid naar de filmpjes kunnen kijken.

Nou, ja joh. Ja, geweldig! Ze zitten er inderdaad helemaal in. Maar goed, wat je al zei. Als je gewoon voorleest dat ze dan hun eigen fantasie daarbij kunnen gebruiken. Dat is natuurlijk ook heel mooi.

Wat zijn voor jou de drie belangrijkste redenen (doelen) om voor te lezen? (denk aan: het is iets leuks, het moet leerzaam zijn, bevordering van taalontwikkeling, bevordering van sociale ontwikkeling, woordenschat bevorderen, wiskundige ontwikkeling etc.)

Ja, woordenschat. Want dat zijn dan ook weer leerdoelen die wij testen bij de kinderen. De woordenschat, basiswoorden, uitbreidingswoorden, verhaalbegrip, hoe zit een verhaal in elkaar. En ja weet je daar ben je echt dagelijks mee bezig met de kleuters.

Kan je deze doelen net zo goed toepassen en testen bij een digiboek als bij een traditioneel boek?

Ja, zeker.

Maar ook als je bijvoorbeeld kijkt naar inlevingsvermogen. Dat kan je minder goed testen bij een digibord, omdat er steeds beeld is.

Ja klopt, maar sommige kinderen hebben daar nog heel veel moeite mee op deze leeftijd. Dus dan is het wel heel mooi voor zulke kinderen dat daar juist wel veel beeld bij is. Dus ik denk dat je gewoon een mix moet doen van beiden. Dat het gewoon beide voordelen heeft.

Tijdens het lezen

Uit onderzoek blijkt dat interactie tijdens het voorlezen belangrijk is. Vind je interactie belangrijk? Waarom wel of waarom niet? Is die interactie mogelijk bij digitaal voorlezen?

Ja, zeker. Ja, juist. Heel vaak. Altijd als je een bladzijde gelezen hebt, kan je er wel een vraag over bedenken. Dat is ook gewoon goed, om terug te vragen. Dan krijgen ze ook echt dat verhaalbegrip. Dat is heel belangrijk, dat kritisch luisteren. Dat komt ook weer terug op de cito. Dat moeten ze dan ook weten dus dat moet je dan ook doen met ze.

Doen jullie de cito op papier of digitaal?

We hebben het al twee keer weer digitaal gedaan en de laatste keer op papier. Je merkt op de tablets wel dat ze soms per ongeluk het scherm aanraken bijvoorbeeld en je moet er ook echt steeds bij zijn. We merken dat de scores lager zijn als we cito digitaal afnemen. Dus daarom zijn we toch weer voor papier gegaan. Op papier heb je toch wat meer rust, controle, je overziet het allemaal net iets beter. Dan is de cito score beter. Maar ik vind het persoonlijk toch ook heel fijn dat het ook digitaal kan. Het is allemaal op kleur, ze kunnen met de koptelefoon zelfstandig erachter. Dus ja daar zijn de meningen ook weer verschillend over. De meeste kinderen hebben thuis ook wel een tablet, maar ook niet allemaal. Sommige juist ook bewust niet.

Welke zaken vind je belangrijk om te bevragen tijdens een voorleesmoment? (denk aan: vragen over dagelijkse gang van zaken, vragen over het weekthema, vragen over betekenis van woorden, vragen over illustraties etc.) Waarom vind je dat belangrijk? Lukt het die zaken te bevragen tijdens digitaal voorlezen?

Dat doe ik vooral op gevoel. Bij een traditioneel prentenboek heb je echt de wie, wat, waar vragen, titel van het verhaal, wie heeft het geschreven, waar speelt het zich af, wie komen er in het verhaal voor. En dat pak je ook dagelijks. En die vragen gebruik je ook dagelijks. Dat komt wel wekelijks terug met de vragen. Het is gewoon belangrijk die boekoriëntatie. Dat je van links naar rechts leest, dat je het boek niet op de kop houdt en de voorkant en de achterkant. Ja het is ook gewoon goed voor hun woordenschat, fantasie, je kan er heel veel mee. Er komt heel veel bij kijken. Ze betrekken het misschien wel eventjes op hunzelf. Je hebt ook heel vaak een verhaal en dan zeggen ze: "oh juf dat heb ik ook." Dan gaan ze daar over nadenken en dat komt het naar boven borrelen, omdat het herkenbaar is voor ze. Nou en dan praat je daar over. Dus dat is meer zo van wat komt er uit de kinderen en hoe speel ik daar op in. Ja, 12 jaar kleuters, dan weet je ongeveer hoe dat gaat en waar je op moet letten.

Hoe zorg je ervoor dat je tijdens het digitaal voorlezen zicht heeft op de ontwikkeling van een leerling? Wat vind je daarvan?

Ja, dat moment is er voor mij na afloop als ik de vragen stel. Je ziet natuurlijk wel of ze geconcentreerd kijken en als je ze de vragen na die tijd stelt dan kom je daar wel achter. Maar als je zelf voorleest dan zie je ze echt kijken en heb je oogcontact met ze. Dan zijn ze met jou bezig. Dat heb je met het digibord niet. Dan heb je wel meer interactie en zicht op de ontwikkeling als je het zelf doet dan met het bord.

Na het lezen

Als het verhaal is afgelopen, hoe laat je de leerlingen dan het verhaal verwerken? (denk aan: vrij reageren, leerkracht stelt vraag over illustraties, leerkracht stelt vraag over thema, leerlingen mogen einde van het verhaal voorspellen, knutselen n.a.v. verhaal etc.) Waarom kies je voor deze verwerkingsvorm(en)?

Nou, we proberen ook wel, maar dat is dan dat ze het in de huishoek naspelen. Want dat is ook heel goed voor kinderen. Als je een nieuw thema introduceert en ze zien daar een filmpje van bijvoorbeeld hoe een boer zich gedraagt en een boerin. Dat is heel goed voor kinderen dat ze dat op die manier eventjes zien. Want soms weten ze het gewoon niet en komen ze niet tot spel. En door een boek of een verhaal te lezen of een filmpje te laten zien of een prentenboek, dan krijgen ze daar natuurlijk ook weer een beeld bij. Waardoor ze zien hoe dingen werken. Dat vind ik ook echt een heel groot voordeel. Ook omdat groep 1 niet altijd tot spel komt. Het is dan wel echt gericht op het thema, een boek over het thema. En niet bij ieder filmpje dat ik laat zien.

We hebben ook wel eens kaartjes. We hadden laatst het thema eten. Nou dan heb je een kok, een ober, een gast, nou het kaartje om de nek. En dan laat je even een filmpje zien wat een ober doet en dan spelen we het na. Dan wordt het alweer zichtbaar voor ze. Dat is ook wetenschappelijk bewezen dat het goed is om tot spel te komen. Daar hebben we een cursus over gehad.

Vind je het fysieke van een boek ook belangrijk?

Ja, juist ook omdat ze op hun eigen tempo het verhaal kunnen bekijken. De een ziet dat en de ander ziet dat. Dat ze dat echt op hun eigen niveau bekijken. Ja, dat vind ik heel belangrijk. Zelf de plaatjes zoeken. Sommigen kunnen al wel lezen. Gewoon, dat doen we ook wel eens na het fruit eten. Dat ze een boekje mogen pakken en dat kinderen dan bij elkaar gaan zitten en dan kletsen ze echt over dat boek. Nou, dat is het mooiste wat er is dan. Ja, dat is toch super leuk dat ze dat dan ook echt met mekaar bekijken. Dat is echt het woordenschat, nou dat gaat echt omhoog daardoor. Ze leggen ook wel eens met grote platen die we hebben het verhaal weer op volgorde. Dat doen we ook wel eens met een klein groepje. Ja, dat weten ze prima hoor. Helemaal met elkaar. Nee, maar dat is leuk dat ze het kunnen voelen. Het boek. Ja, dat heb je natuurlijk niet met het digibord.

Samenvattend

Welke 3 nadelen heeft digitaal voorlezen volgens jou? Waarom?

Jeetje. Nou ja, je moet natuurlijk van te voren wel even zoeken of het geschikt is. Maar ja, dat is met een gewoon boek ook wel. Ja het internet moet werken. Je hebt ook wel eens dat 'ie eruit ligt en dan nou oké we pakken wel een boek. Dat is dan wel een nadeel. Ja ik weet het eigenlijk niet. Nou ja, misschien de fantasie waar we het over hadden. Dat ze met een gewoon boek zich meer moeten inleven met hun eigen fantasie. Maar zo heeft elk voordeel z'n nadeel natuurlijk. Ik kan niet zo verder iets benoemen.

Bent je in de loop der tijd anders gaan denken over de voor- en nadelen van digitaal voorlezen? Zo, ja hoe? Hoe kan dat denkt je?

Ja, eigenlijk vond ik het gelijk wel al leuk. Helemaal toen we allemaal ons eigen bord kregen. Het is zo gemakkelijk om eventjes zo iets te laten zien. Niet alleen prentenboeken, maar ook filmpjes. Er staan zoveel leuke dingen op. Zo handig.

Wissel je je positieve ervaringen ook wel met elkaar uit? Want Shona en Henrieke gebruiken het bijna niet.

Nee, dat is inderdaad. Soms loop je wel even naar elkaar toe om te zeggen dat iets heel leuk was. Maar we leggen het verder niet vast. Het kan wel. We hebben themamappen op onze computer staan waar we dingen in kunnen zetten en van elkaar kunnen zien. Maar daar heb je dan geen tijd voor en dat doe je dan weer niet. Dus het is wel persoonlijk. Oh, ik dacht dat hun het ook wel veel gebruikten. Dat wist ik ook niet trouwens.

Tot slot: wat is voor jou de meest ideale vorm van voorlezen in de klas? (denk aan: alleen digitaal, alleen traditioneel, combinatie van beide, individueel, klassikaal etc.)

Nou, het meest lees ik toch wel voor uit een gewoon boek. Het is meer gewoon eventjes gezellig, even na zo'n druk moment. Dat je dan eventjes: kom we gaan even een leuk verhaaltje bekijken. Dat is het meer. Het is niet dat ik het dan allemaal uitgebreid opzet. Want dan moet je je even goed voorbereiden. Een verhaal vertellen bijvoorbeeld dat vinden de kleuters ook heel leuk, maar dat doe ik ook veel te weinig. Je hebt zo'n vol programma en eigenlijk moeten we dat ook gewoon vaker doen, of met poppen. We hebben laatst een poppenkastvoorstelling gedaan en

dan denk ik waarom doen we dit niet vaker. Maar het digibord dat pak ik echt eventjes als extra erbij. Het is niet zo dat ik alleen dat doe. Het is gewoon extra. Voor de kinderen leuk.

Dus begrijp ik het goed dat een gewoon voorleesmoment groter en uitgebreider is dan een digitaal moment?

Ja, als ik zelf voorlees dan is dat echt een uitgebreid themaverhaal met vragen, met platen. Dat is dan echt een les zeg maar. Dan heb ik de wie, wat, waar kaarten erbij en letters. Dat is gewoon heel uitgebreid. En tussendoor lees je dan heel veel voor. Dan zeg ik “haal maar even een boek uit de boekenbak”. En de boeken die daar inzitten, sluiten dan ook weer aan op het thema. En dat je dan zo nu en dan een filmpje pakt. Het is meer als extra, tussendoor. Dat zijn echt de momenten dat ik het gebruik. En dan wel aansluitend op het thema. Ja, maar ik zou nooit niet meer voorlezen. Want ook voor in de bovenbouw is het nog belangrijk.

Achtergrondinformatie

- Man/vrouw: vrouw
- Leeftijd: 37 jaar
- Werkzaam op basisschool: CBS Aquamarijn
- Plaats van de basisschool: Groningen
- Geeft les aan groep: groep 1/2
- Aantal leerlingen: 24 leerlingen
- Vooropleiding: PABO
- Afgestudeerd in welk jaar?: 2004
- Aantal jaren werkzaam als leerkracht in het basisonderwijs: 12 jaar
- Andere werkervaring: hoofdhuishouding Familie Hotel, horeca, detailhandel

Bijlage VIII Codetabel

Code	Aantal keer benoemd
(On)rust	10
Begrijpend luisteren	8
Filmpje	11
Fysiek belang prentenboek	19
Gemak	6
Groepsgrootte	14
Ideale voorleesvorm	7
Illustraties/platen	20
Interactie	27
Mimiek	3
Muziek en geluid	4
Nadeel digitaal prentenboek	40
Ontwikkeling digitalisering	34
Ontwikkeling leerlingen	5
Sociaal-emotionele ontwikkeling	3
Taalgebruik	3
Taalontwikkeling	5
Thema	13
Tussenoplossing	8
Uitkiezen digitaal prentenboek	13
Veranderende rol leerkracht	8
Verhaal voorspellen	6
Vertelstem	12
Verwerking verhaal	11
Vindwijze digitaal prentenboek	15
Vorbereiding leerkracht	11
Vorbereiding leerlingen	8

Voordeel digitaal prentenboek	19
Voorkeur leerkracht	15
Voorkeur leerlingen	7
Voorleesdoelen (algemeen)	9